

وزارت کشور

استاندارداری اردبیل

پژوهش دفتر برنامه ریزی، نوسازی و تحول اداری

گزارش نهایی طرح تحقیقاتی

عنوان طرح

بررسی رابطه اقامه نماز و کاهش طلاق و اختلافات خانوادگی

(مطالعه موردی : شهر اردبیل)

مجری طرح :

دکتر محسن علائی

این طرح با تصویب و حمایت مالی استاندارداری اردبیل اجرا گردیده است.

سال ۱۴۰۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیر و تشکر:

بدینوسیله مراتب سپاس و قدردانی خود را از استانداری اردبیل، بالانحص استاد محترم، معاون محترم هماهنگی امور اقتصادی و منابع استانداری، دفتر برنامه ریزی، نوسازی و تحول اداری، و همچنین مجری طرح، دانشگاه پیام نور استان اردبیل، به سبب تلاش ها و حمایت های بی شائبه از پژوهشگران استان را، ابراز می داریم.

فهرست مطالب

چکیده: ۱

فصل اول: کلیات پژوهش

۱.۱. بیان مسأله	۳
۱.۲. اهمیت و ضرورت انجام تحقیق:	۵
۱.۳. اهداف پژوهش	۶
۱.۳.۱. اهداف کلی	۶
۱.۳.۲. اهداف جزئی	۶
۱.۴. فرضیه های پژوهش	۶
۱.۴.۱. فرضیه اصلی	۶
۱.۴.۲. فرضیه های فرعی	۶
۱.۵. تعاریف مفهومی	۷
۱.۵.۱. اقامه نماز	۷
۱.۵.۲. گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی	۷

فصل دوم: مبانی نظری پژوهش

۱.۲. نماز و تاثیر آن بر تربیت فردی و اجتماعی	۹
۱.۱.۲. نقش اعمال عبادی و به‌ویژه نماز در تحکیم خانواده	۱۲
۲.۱.۲. زمینه های بیرونی تربیتی نماز	۱۹
۲.۲. خانواده و ازدواج	۲۲
۱.۲.۲. ارزش خانواده در تفکر اسلامی	۲۳
۲.۲.۲. معیارهای انتخاب همسر	۲۴
۳.۲. مفهوم و اهمیت موضوع طلاق	۳۸
۱.۳.۲. عوامل اصلی شکل‌گیری طلاق	۳۹
۲.۳.۲. ریشه یابی طلاق در ایران	۴۱
۴.۲. مبانی نظری	۴۴
۵.۲. پیشینه پژوهش	۴۹

فصل سوم: مواد و روش پژوهش

۱.۳. روش پژوهش	۵۳
۲.۳. جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و حجم نمونه:	۵۳
۳.۳. روش گردآوری اطلاعات:	۵۴
۴.۳. ابزار گردآوری داده‌ها:	۵۴

۵۴	.....۵.۳. روش تجزیه و تحلیل داده ها:
۵۴	.....۶.۳. تعاریف عملیاتی

فصل چهارم: یافته‌های پژوهش

۵۷	.....۱.۴. آمار توصیفی
۵۸	.....۲.۴. آمار استنباطی
۵۸	..... فرضیه اصلی
۵۸	..... فرضیه اول
۵۹	..... فرضیه دوم
۵۹	..... فرضیه سوم
۶۰	..... فرضیه چهارم
۶۱	..... فرضیه اصلی
۶۱	..... فرضیه پنجم
۶۲	..... فرضیه ششم
۶۲	..... فرضیه هفتم
۶۳	..... فرضیه هشتم

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

۶۷	.....۱.۵. بحث و نتیجه‌گیری
۶۹	.....۲.۵. محدودیت‌های پژوهش
۶۹	.....۳.۵. پیشنهادهای کاربردی و نظری
۷۱	..... منابع و مأخذ
۷۴	..... پرسشنامه نگرش و التزام عملی به اقامه نماز
۸۰	..... پرسشنامه استاندارد میل به طلاق (فرم ۱۴ سؤالی) روزلت، جانسون و مورو (۱۹۸۶)
۸۲	..... پرسشنامه ناسازگاری بی‌یر و استرنبرگ (DQ)

فهرست جداول

صفحات	عناوین
۵۷	جدول ۱-۴- فراوانی سن.....
۵۷	جدول ۲-۴- سطح تحصیلات افراد.....
۵۸	جدول ۳-۴- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه اصلی).....
۵۸	جدول ۴-۴- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه اول).....
۵۹	جدول ۵-۴- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه دوم).....
۵۹	جدول ۶-۴- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه سوم).....
۶۰	جدول ۷-۴- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه چهارم).....
۶۱	جدول ۸-۴- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه اصلی).....
۶۱	جدول ۹-۴- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه پنجم).....
۶۲	جدول ۱۰-۴- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه ششم).....
۶۲	جدول ۱۱-۴- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه هفتم).....
۶۳	جدول ۱۲-۴- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه هشتم).....

چکیده:

خانواده مناسب‌ترین جایگاه برای تأمین نیازهای انسان و بهترین بستر برای تأمین امنیت و آرامش روانی است. یکی از دلایل آسیب اجتماعی طلاق در خانواده‌ها، در ضعیف بودن ارتباط انسان با خدا، دوری از فرایض دینی و اقامه نکردن نماز است. هدف از انجام این پژوهش بررسی رابطه اقامه نماز با گرایش به طلاق و اختلافات خانوادگی در شهر اردبیل می‌باشد. تحقیق حاضر با استفاده از روش ضریب همبستگی پیرسون انجام و برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده شد. روش کار در این تحقیق پیمایش می‌باشد. جامعه آماری در این پژوهش تعدادی از زوج‌هایی هستند که بنخاطر اختلاف خانوادگی به مراکز مشاوره و نیز برای طلاق به دادگاه‌های خانواده شهر اردبیل مراجعه کرده‌اند و نمونه آماری ۳۸۴ نفر از بین این زوج‌ها با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه پژوهش از نرم افزار Spss استفاده شده است. برای آزمون فرضیه‌ها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده نتایج ضریب همبستگی نشان می‌دهد، نشان می‌دهد بین اقامه نماز با گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد.

کلید واژه: نماز، طلاق، خانواده، اختلاف خانوادگی

فصل اول:

کلیات پژوهش

۱.۱. بیان مسأله

خانواده یک واحد اجتماعی است که بر پایه ی روابط انسانی شکل گرفته و بر اساس آن مرد و زن آزادانه و به صورت کامل خود را به یکدیگر می سپارند و از این طریق تشکل فعالی که خانواده نامیده می شود، می سازند (آسوده و همکاران، ۲۰۱۱). استمرار و پایداری حیات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی یک جامعه، در گرو انسجام و همبستگی بین اجزا و عناصر سازنده ساختار اجتماعی است. انسجام، توافق در اهداف، ارزشها و نگرشهاست و در فرایندی اجتماعی متولد می شود و محصول کنش عقلانی و مختار آنهاست. از سوی دیگر انسجام پدیده ای نیست که یکبار برای همیشه ایجاد شود، بلکه نیاز به تولید و بازتولید مستمر دارد. با توجه به اهمیت امر انسجام در جامعه، بحث انسجام در خانواده به عنوان یکی از نهادهای مهم جامعه به میان کشیده می شود و مراد از آن احساس همبستگی، پیوند و تعهد عاطفی است که اعضای یک خانواده نسبت به همدیگر دارند. در صورت بالا بودن انسجام خانوادگی، اعضای خانواده پیشرفت و شادی همدیگر را می خواهند و اگر یکی از اعضای خانواده گرفتار مشکلی شود، بقیه حاضرند برای رفع آن مشکل کار کنند (تقیانی، عطارزاده؛ ۲۳۶: ۱۳۹۱). زمانی می رسد که یکی از سخت ترین حوادث زندگی افراد یعنی طلاق به وقوع می پیوندد و این اتفاق برای بعضی افراد مانند مرگ، تلخ است، هرچند که خود فرد تمایل به پایان دادن رابطه داشته باشد (خوشابا ۲۰۱۴). طلاق یکی از آسیبهای اجتماعی است که در جوامع امروزی به شدت رواج یافته است، میزان این پدیده در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ به سرعت افزایش یافت (باتریکا و اسمیت؛ ۲۰۱۲)^۱. رویدادی پیچیده است که از جنبه های مختلف روانی، اجتماعی و فرهنگی به آن نگرسته می شود (آماتو و پرویتی؛ ۲۰۰۳)^۲. طلاق و نارضایتی نه تنها بنیان خانواده را به مخاطره می اندازد، بلکه تهدیدی جدی برای جامعه محسوب می شود. از طرفی، ممکن است به دلیل مسائل فرهنگی و قبح طلاق در بعضی خانواده ها، بسیاری از مشکلات به صورت حل نشده در بطن خانواده پنهان ماند و به پدیده های که این روزها از آن با عنوان طلاق عاطفی نامبرده می شود، منجر شود (اسدی آوردگانی، ۱۳۹۲). اما دلایل متفاوتی می توانند منجر به از هم پاشیدگی نظام خانواده و طلاق شوند که از جمله این عوامل می توان به سن ازدواج، سطوح تحصیلات همسران، سطح درآمد، نوع ازدواج، موقعیت باروری، تعداد، جنسیت فرزندان، تاریخچه خانوادگی توجه به طلاق نه تنها از، همسران، ارتباطات و فرهنگ اشاره کرد (مکویر و دیکمپا؛ ۲۰۱۲)^۳. اختلاف و ناسازگاری درون خانواده سبب می شود تا روابط اعضای خانواده بهم بخورد، از هم گسستگی ایجاد کند، وحدت میان اعضای خانواده به خطر بیافتد و نهایتاً منجر به انحلال آن گردد. اختلاف خانوادگی دو منشاء دارد: ۱. عدم تعادل درون خانواده ۲. عدم پایبندی هر یک از زوجین به هنجارها و تخلف از آنها (یگانه مهر، ۱۳۹۱: ۶۹). دین کهن ترین، نافذترین و اثرگذارترین نهاد اجتماعی بشر است و تحقیقات فراوانی ارتباط تنگاتنگ دین را با تعلیم و تربیت در خانواده نشان داده است؛ بنابراین می توان عنوان کرد به طور کلی دین و حضور در مناسک دینی تأثیر شگرفی بر روی خانواده دارد. خانواده ای که اعضای آن با اقامه نماز به طهارت درونی خود می پردازند، پشتوانه محکمی برای

¹ Butrica & Smite

² Amato, & Peviti

³ Maciver & Dimkpa

معنویت است که در مقابل ناملایمات زندگی آنها را حمایت می‌کند. چنین افرادی از نظر روحی، توکل به خدا و اعتماد به نفس دارند و در مقابل مصائب و مشکلات خود را نمی‌بازند (تقیان فینی و عطارزاده، ۱۳۹۴: ۲۳۶). خانواده به‌عنوان یکی از نهادهای مهم جامعه، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ بنابراین شناخت عواملی که موجب می‌شود سلامت این نهاد حیاتی به خطر بیفتد، از اولین ضروریات یک جامعه به حساب می‌آید؛ لذا این عنصر اجتماعی توجه روزافزون مسئولین و صاحب‌نظران حوزه خانواده را طلب می‌کند. به نظر می‌رسد تقویت ارزش‌های دینی و اسلامی که اقامه نماز یکی از ارکان آن می‌باشد، مؤثرترین وسیله‌ای است که می‌تواند با از بین بردن موانع، به ایجاد و استمرار یک خانواده سالم و دور از اختلاف کمک کند. به یقین، اگر پایبندی به ارزش‌های اسلامی به امری درونی بدل شود، بسیاری از معادله‌ها و مسائلی که ممکن است موجب اختلاف در خانواده شوند، محو شده یا تغییر می‌یابند و در نهایت امکان ایجاد روابط سالم در خانواده، احتمال ثبات و استحکام آن به‌طور چشم‌گیری افزایش خواهد یافت و در نتیجه تعارضات، ناسازگاری و اختلافات خانوادگی کاهش می‌یابد (نوری، ۱۳۹۰: ۱۱۱). توجه به امر طلاق و اختلاف خانوادگی از مسائل و آسیب‌های اجتماعی گریز ناپذیر در جامعه می‌باشد، اختلافات زناشویی در خانواده مسائل و مشکلاتی را در سطح فردی، نهادی و اجتماعی به وجود می‌آورند. اگر مسائل و مشکلات ناشی از اختلافات خانوادگی در یک جامعه شدت یابد استحکام خانواده را به خطر می‌اندازد و این امر تهدیدی برای استحکام جامعه و نظام اجتماعی به شمار می‌رود. در مطالعه ناسازگاری و اختلاف خانوادگی ارزش‌های مذهبی و پایبندی به آن‌ها از اهمیت به‌سزایی برخوردار است، تا آن‌جا که اودری^۱ کاهش پای‌بندی به ارزش‌های مذهبی و دینی را در افزایش طلاق موثر می‌داند و به نقش دین و مناسک آن که نماز یکی از ارکان آن می‌باشد، به‌عنوان عاملی در راه پیشگیری از طلاق اشاره می‌کند. شهراردبیل از لحاظ اجتماعی به‌عنوان شهری مذهبی از جایگاه بالایی برخوردار است. توجه به باورهای مذهبی اسلامی و نهاد های دینی در بین مردم شهر بخاطر ریشه تاریخی مذهبی که در آن وجود داشته، اهمیت زیادی دارد و مذهب به‌عنوان عامل تاثیرگذار فردی و اجتماعی در آن مطرح است. با توجه به نقش نماز در تربیت و تأمین بهداشت روانی و اینکه تأثیر نماز در بحران های خانوادگی غیرقابل اجتناب می‌باشد، و جایگاهی که نماز در جامعه مذهبی شهر اردبیل دارد، و از آنجا که مسئله اختلافات خانوادگی و به تبع آن گرایش به طلاق در جامعه امروزی با تغییرات اجتماعی رو به فزونی گذاشته و بر تمامی تحولات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نظایر این تأثیر گذار بوده و از آن تأثیر می‌پذیرد، لذا مسئله اصلی این پژوهش، بررسی رابطه اقامه نماز با گرایش به طلاق و اختلافات خانوادگی در بین زوجین شهر اردبیل می‌باشد.

---

¹ Udry

۲.۱. اهمیت و ضرورت انجام تحقیق:

بهرترین جلوه طاعت و پرستش و نخستین نشان ایمان و کمال نماز است. این تنها معنا نیست که بهترین عمل نماز است که نماز زادگاه همه اعمال خوب و پسندیده نیز است. نماز بهترین کارهاست، چون همه کارهای خوب از آن شروع می‌شود (امیرمحمدی و محمدی، ۱۳۹۴: ۲). خانواده به عنوان اولین نهاد جامعه پذیری و کهن ترین هسته‌ی طبیعی، در همه‌ی جوامع انسانی از ابتدای تاریخ وجود داشته و بشر تاکنون نتوانسته است جایگزینی برای آن بیابد. این موضوع حضور همیشگی این نهاد اجتماعی و ضرورت وجودی آن را نشان می‌دهد. ازدواج مبنای شکل‌گیری خانواده و قطب مقابل آن طلاق است که سبب اضمحلال آن می‌شود. طلاق فروپاشی فردی، خانوادگی و اجتماعی را در پی داشته و برای زنان نسبت به مردان اثرات منفی بیشتری دارد (موسای، توصلی، مهرآرا؛ ۲۰۱۱). امر طلاق و اختلاف خانوادگی که از مسائل و آسیب‌های اجتماعی گریز ناپذیر در جامعه می‌باشد بر کسی پوشیده نیست، چرا که این پدیده با تغییرات اجتماعی رو به فزونی گذاشته و بر تمامی تحولات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نظایر این تأثیر گذار بوده و از آن تأثیر می‌پذیرد. در مطالعه ناسازگاری و اختلاف خانوادگی ارزش‌های مذهبی و پای‌بندی به آن‌ها از اهمیت به‌سزایی برخوردار است، تا آن‌جا که اودری^۱ کاهش پای‌بندی به ارزش‌های مذهبی و دینی (که در این پژوهش مراد اقامه نماز می‌باشد) را در افزایش طلاق موثر می‌داند و به نقش دین به عنوان عاملی در راه جلوگیری از طلاق اشاره می‌کند. به نظر او افرادی که ایمان مذهبی دارند، و مناسب آن را به جای می‌آورند، کمتر به طلاق روی می‌آورند تا آنان که چنین ایمانی ندارند. با تضعیف ایمان و عدم پای‌بندی‌های مذهبی در اکثریت افراد و تغییر ارزش‌ها میزان طلاق در جامعه افزایش می‌یابد. بنابراین مطالعه اقامه نماز به عنوان مناسکی از دین و اثرات آن بر کاهش اختلافات خانوادگی و طلاق در شهر اردبیل که به عنوان یکی از شهرهای مذهبی شناخته شده است، ضروری به نظر می‌رسد.

---

^۱ Udry

۳.۱. اهداف پژوهش

۳.۱.۱. اهداف کلی

بررسی رابطه معناداری اقامه نماز با کاهش گرایش به طلاق

بررسی رابطه معناداری اقامه نماز با کاهش اختلافات خانوادگی

۳.۱.۲. اهداف جزئی

۱. بررسی رابطه اثربخشی نماز (اقامه نماز) با گرایش به طلاق

۲. بررسی رابطه التزام جدی فردی برای اقامه نماز (اقامه نماز) با گرایش به طلاق

۳. بررسی رابطه توجه و عمل به مستحبات (اقامه نماز) با گرایش به طلاق

۴. بررسی رابطه مراقبت و حضور قلب در نماز (اقامه نماز) با گرایش به طلاق

۵. بررسی رابطه اثربخشی نماز (اقامه نماز) با اختلافات خانوادگی

۶. بررسی رابطه التزام جدی فردی برای اقامه نماز (اقامه نماز) با اختلافات خانوادگی

۷. بررسی رابطه توجه و عمل به مستحبات (اقامه نماز) با اختلافات خانوادگی

۸. بررسی رابطه مراقبت و حضور قلب در نماز (اقامه نماز) با اختلافات خانوادگی

۴.۱. فرضیه های پژوهش

۴.۱.۱. فرضیه اصلی

به نظر می رسد بین اقامه نماز با گرایش به طلاق رابطه معناداری وجود دارد.

به نظر می رسد بین اقامه نماز با اختلاف خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد.

۴.۱.۲. فرضیه های فرعی

۱. به نظر می رسد بین اثربخشی نماز (اقامه نماز) با گرایش به طلاق معناداری وجود دارد.

۲. به نظر می رسد بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز (اقامه نماز) با گرایش به طلاق رابطه معناداری وجود دارد.

۳. به نظر می رسد بین توجه و عمل به مستحبات (اقامه نماز) با گرایش به طلاق رابطه معناداری وجود دارد.

۴. به نظر می رسد بین مراقبت و حضور قلب در نماز (اقامه نماز) با گرایش به طلاق و رابطه معناداری وجود دارد.

۵. به نظر می رسد بین اثربخشی نماز (اقامه نماز) با اختلافات خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد.

۶. به نظر می رسد بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز (اقامه نماز) با اختلافات خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد.

۷. به نظر می رسد بین توجه و عمل به مستحبات (اقامه نماز) با اختلافات خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد.

۸. به نظر می رسد بین مراقبت و حضور قلب در نماز (اقامه نماز) با اختلافات خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد.

۵.۱. تعاریف مفهومی

۱.۵.۱. اقامه نماز

یکی از بارزترین مصادیق تربیت دینی و بلکه مهم ترین نمود آن در حوزه احکام و عبادات، نماز است. نماز بزرگترین فریضه الهی و پیش درآمد قبولی سایر اعمال و عبادات است. شریفه «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (سوره رعد: آیه ۲۸) حکایت از آن دارد که با یاد خدا دل ها آرامش می گیرد. دل پایگاه نفس آدمی است و آنگاه که دل آرام گیرد، نفس انسان نیز اطمینان می یابد. پس برای داشتن دلی آرام و قلبی مطمئن باید به ذکر باری تعالی پرداخت. ذکر اکبر خدا نیز نماز است و قرآن می فرماید: «وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ» عنکبوت: ۴۵ نتیجه آن که چون گویندگان ذکر الهی که دل هایی آرام و نفوسی مطمئن دارند، گرد هم آیند و خانواده ای را شکل بخشند، آن خانواده از آرامش برخوردار است نماز خواندن و انجام عبادت، برای نمازگزار آرامش روانی پدید می آورد و دل مؤمن را امنیت می بخشد، آن هایی که توفیق بیشتری در برگزاری نماز داشته اند، به آرامش بیشتری نیز دست یافته اند (نوری، ۱۳۹۰: ۱۱۱)

۲.۵.۱. گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی

طلاق در ساده ترین بیان، عبارت است از پایان دادن به زوجیت و از میان رفتن تعهدات متقابلی که با انعقاد قرارداد ازدواج بین زن و مرد بوجود آمده است. با این حال، عرض من در این جلسه، اشاره به این واقعیت است که هر چند طلاق از جهت حقوقی به سادگی به انحلال عقد دائمی نکاح و زوجیت تعریف می شود لکن اتفاق مهم در طلاق، گسسته شدن رشته های عواطف و تخریب ساختمان روحی و روانی زن و مرد است که تبعات منفی آن هیچگاه تمام نمی شود. طلاق یکی از آسیبهای اجتماعی است که در جوامع امروزی به شدت رواج یافته است، میزان این پدیده در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ به سرعت افزایش یافت (باتریکا و اسمیت؛ ۲۰۱۲)^۱.

---

^۱ Butrica&Smite

فصل دوم:

مبانی نظری پژوهش

انسان در جستجوی نامتناهی است و این میل نشانه بارزی است از یک وجود نامتناهی. انسان در هر امری سراغ نامتناهی می‌رود و نامتناهی حقیقی خداست. وقتی انسان سجاده ای می‌افکند و به نماز می‌ایستد در حقیقت در مقابل آن نامتناهی سجده می‌کند، در برابر حیات نامتناهی، زیبای نامتناهی، علم نامتناهی و قدرت نامتناهی که در این دنیا پیدا نمی‌کند. سرگشتگی همه در دنیا به علت آن است که نیازهای نامتناهی را سراغ امر متناهی برده اند و آن "معیشت ضنک" (سوره طه قرآن کریم) که قرآن می‌فرماید تجلی همین سرگشتگی است. همان سردرگمی انسان غربی که با همه ترقیات و کشف ستاره‌ها و ماه و سفر به فضا باز به آن مبتلاست. این همه بیماری‌ها و گرفتاری‌ها نیز برای این است که از این نامتناهی حقیقی غافلند و آن میل نامتناهی را متوجه امر محدود کرده‌اند. نماز پرواز گاه روح، جویبار تطهیرکننده قلب، روشنایی چشم عارفان، تکیه گاه مطمئن سالکان و رهپویان و پشتوانه آرامش و تسکین روان انسان است. فرصت نماز گزاردن، بهشتی است که انسان برای اعتلا و انبساط درون خویش می‌آفریند. آسمانی است که پذیرای بال‌های پرواز می‌باشد و کشتی نجاتی است که از موج خیز حادثه‌ها به ساحل فلاح و سلامت می‌رساند. گسترش فرهنگ نماز، تضمین مصونیت، تعالی و بندگی و همدلی و یگانگی جامعه است اگر در محیط خانواده، فرهنگ نماز گسترش و ژرفا یابد، اگر ترنم نماز فضای خانواده را معطر و متبرک سازد، اگر کودکان و فرزندان، پدر و مادر را مقید و معتقد به نماز بیابند، بی‌هیچ تردید آنان نیز الگوی خویش را از خانواده خواهند گرفت و انس و الفت با نماز خواهند یافت که ره آورد آن پرهیز از منکر و فحشا و گریز از آلودگی و همسایگی با پاکی و تهذیب و صفا و صداقت خواهد بود.

۱.۲. نماز و تاثیر آن بر تربیت فردی و اجتماعی

یکی از بارزترین مصادیق تربیت دینی و بلکه مهم‌ترین نمود آن در حوزه احکام و عبادات، نماز است. نماز بزرگترین فریضه الهی و پیش درآمد قبولی سایر اعمال و عبادات است. علی‌علیه السلام در طول عمر با برکتشان زیباترین جلوه‌ها را در نماز به نمایش گذاشتند، او در حالت جنگ و صلح، بیماری و سلامت، در خانه و مزرعه، برمسند حکومت و خانه نشینی ۲۵ ساله و در همه حالات و شرائط، نماز مهم‌ترین عمل او بود و فرزندان خود را بدان سفارش می‌نمود. در وصیتی به امام حسن علیه السلام و تمامی خانواده و فرزندان آنها رابه نماز سفارش کرده می‌فرماید: "از خدا بترسید، از خدا بترسید درباره نماز زیرا که نماز بهترین کارها و ستون دین شماس" او نه تنها خود و فرزندانش به نماز اهمیت می‌دادند که همه پیروان و شیعیان خود را به تعلیم نماز به فرزندان و سعی در تشویق آنان به مداومت بر آن، فرا خوانده‌اند. آن حضرت فرمود: "عَلِّمُوا صِیْسَانَكُمْ الصَّلَاةَ وَ خُذُوهُمْ بِهَا إِذَا بَلَغُوا الْحُلُمَ" "در کودکی به فرزندان نماز را تعلیم دهید و هنگام بلوغ، آنان را به نماز وا دارید". فریضه نماز در تربیت دینی چنان مهم است که حتی در پیش از بلوغ، تنبیه مختصر فرزند به خاطر ترک آن، روا دانسته شده است. علی‌علیه السلام خطاب به یکی از اصحاب فرمود: "کودکان اهل خانه ات را با زبان به نماز و طهارت تأدیت نما و وقتی به سن ده سالگی رسیدند، آنان را بر ترک آن، تنبیه بدنی نما ولی از سه بار بیش تر تجاوز نکند." نکته قابل توجهی که در این دو حدیث وجود دارد، توجه حضرت به مراحل

تربیت و نیز روش آشنا نمودن فرزندان با نماز و اقامه آن است، زیرا در مورد نماز بین دوره کودکی و بلوغ فرق گذاشته اند، در دوره کودکی تا قبل از ده سالگی فقط سفارش به آموزش و تعلیم نماز نموده اند و تنها به اقدام زبانی و سفارش کلامی اکتفا نموده‌اند، در این مرحله تأکید بر آمادگی و زمینه سازی برای اقامه نماز شده است. اما در سن ده سالگی هر چند هنوز به حد بلوغ نرسیده اما بعلمت رشد مناسب کودک در این سن و تا حدودی رسیدن به سن تمییز و تشخیص، تأکید عملی بر اقامه نماز است و آنگاه که به سن بلوغ رسیدند تأکید بر واداشتن آنها به نماز و ترک نکردن آن است. بنابراین برخی از تاثیرات نماز بر تربیت را به شرح ذیل می‌تواند نام برد:

۱- روح و اساس و هدف و پایه و مقدمه و نتیجه و بالاخره فلسفه نماز همان یاد خداست، همان "ذکر الله" است که عنوان برترین نتیجه بیان شده است. البته ذکر که مقدمه فکر، و فکری که انگیزه عمل بوده باشد، چنان که در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است که در تفسیر جمله "و لَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ" فرمود: "ذِكْرُ اللَّهِ عِنْدَمَا أَحَلَّ وَ حَرَّمَ" یاد خدا کردن به هنگام انجام حلال و حرام» (یعنی به یاد خدا بیفتد به سراغ حلال برود و از حرام چشم بپوشد).

۲. نماز وسیله شستشوی از گناهان و مغفرت و آمرزش الهی است چرا که خواه ناخواه نماز انسان را دعوت به توبه و اصلاح گذشته می‌کند، لذا در حدیثی می‌خوانیم: پیامبر (ص) از یاران خود سؤال کرد: "اگر بر در خانه یکی از شما نهی از آب صاف و پاکیزه باشد و در هر روز پنج بار خود را در آن شستشو دهد، آیا چیزی از آلودگی و کثافت در بدن او می‌ماند؟" در پاسخ عرض کردند: نه، فرمود: "نماز درست همانند این آب جاری است، هر زمان که انسان نماز می‌خواند گناهی که در میان دو نماز انجام شده است از میان می‌رود" و به این ترتیب جراحاتی که بر روح و جان انسان از گناه می‌نشینند، با مرهم نماز التیام می‌یابد و زنگارهایی که بر قلب می‌نشینند زدوده می‌شود.

۳. نماز سدی در برابر گناهان آینده است، چرا که روح ایمان را در انسان تقویت می‌کند، و نهال تقوی را در دل پرورش می‌دهد، و می‌دانیم "ایمان" و "تقوی" نیرومندترین سد در برابر گناه است، و این همان چیزی است که در آیه فوق به عنوان نهی از منکر بیان شده است و همان است که در احادیث متعددی می‌خوانیم: افراد گناهکاری بودند که شرح حال آن‌ها را برای پیشوایان اسلام بیان کردند فرمودند: غم مخورید، نماز آن‌ها را اصلاح می‌کند و کرد.

۴. نماز، غفلت زداست، بزرگترین مصیبت برای رهروان راه حق آن است که هدف آفرینش خود را فراموش کنند و غرق در زندگی مادی و لذائذ زود گذر گردند. اما نماز به حکم این که در فواصل مختلف، و در هر شبانه روز پنج بار انجام می‌شود، مرتباً به انسان اخطار می‌کند، هشدار می‌دهد، هدف آفرینش او را خاطر نشان می‌سازد، موقعیت او را در جهان به او گوشزد می‌کند و این نعمت بزرگی است که انسان وسیله ای در اختیار داشته باشد که در هر شبانه روز چند مرتبه قویاً به او بیدار باش گوید.

۵. نماز خودبینی و کبر را در هم می شکنند، چرا که انسان در هر شبانه روز هفده رکعت و در هر رکعت دو بار پیشانی بر خاک در برابر خدا می گذارد، خود را ذره کوچکی در برابر عظمت او می بیند، بلکه صفری در برابر بی نهایت. پرده های غرور و خودخواهی را کنار می زند، تکبر و برتری جویی را در هم می کوبد.

به همین دلیل حضرت علی(ع) در آن حدیث معروفی که فلسفه های عبادات اسلامی در آن منعکس شده است بعد از ایمان نخستین عبادت را که نماز است با همین هدف تبیین می کند می فرماید: «خداوند ایمان را برای پاکسازی انسان ها از شرک واجب کرده است و نماز را برای پاکسازی از کبر».

۶. نماز وسیله پرورش، فضایل اخلاق و تکامل معنوی انسان است، چرا که انسان را از جهان محدود ماده و چهار دیوار عالم طبیعت بیرون می برد، به ملکوت آسمان ها دعوت می کند، و با فرشتگان هم صدا و هم راز می سازد، خود را بدون نیاز به هیچ واسطه در برابر خدا می بیند و با او به گفتگو بر می خیزد. تکرار این عمل در شبانه روز آن هم با تکیه بر روی صفات خدا، رحمانیت و رحیمیت و عظمت او مخصوصاً با کمک گرفتن از سوره های مختلف قرآن بعد از حمد که بهترین دعوت کننده به سوی نیکی ها است اثر قابل ملاحظه ای در پرورش فضائل اخلاقی در وجود انسان دارد. لذا در حدیثی از امیر مؤمنان علی(ع) می خوانیم که در فلسفه نماز فرمود: «نماز وسیله تقرب هر پرهیزگاری به خداست».

۷. نماز به سایر اعمال انسان ارزش و روح می دهد- چراکه نماز روح اخلاص را زنده می کند، زیرا نماز مجموعه ای است از نیت خالص و گفتار پاک و اعمال خالصانه، تکرار این مجموع در شبانه روز بذر سایر اعمال نیک را در جان انسان می پاشد و روح اخلاص را تقویت می کند. لذا در حدیث معروفی می خوانیم که امیر مؤمنان علی(ع) در وصایای خود بعد از آن که فرق مبارکش با شمشیر ابن ملجم جنایتکار شکافته شد فرمود: «اللّٰهُ اللهُ فِي الصَّلٰوةِ فَإِنَّهَا عَمُوْدٌ دِيْنِكُمْ» «خدا را، خدا را درباره نماز، چرا که ستون دین شماسست» می دانیم هنگامی که عمود خیمه درهم بشکند یا سقوط کند هر قدر طنابها و میخ های اطراف محکم باشد اثری ندارد، هم چنین هنگامی که ارتباط بندگان با خدا از طریق نماز از میان برود اعمال دیگر اثر خود را از دست خواهند داد. در حدیثی دیگر از امام صادق(ع) می خوانیم: «نخستین چیزی که در قیامت از بندگان حساب می شود نماز است اگر مقبول افتاد سایر اعمالشان قبول می شود، و اگر مردود شد سایر اعمال نیز مردود می شود.» شاید دلیل این سخن این باشد که نماز رمز ارتباط خلق و خالق است، اگر به طور صحیح انجام گردد قصد قربت و اخلاص که وسیله قبولی سایر اعمال است در او زنده می شود، و گرنه بقیه اعمال او مشوب و آلوده می گردد و از درجه اعتبار ساقط می شود.

۸. نماز قطع نظر از محتوای خودش با توجه به شرائط صحت دعوت به پاکسازی زندگی می کند، چرا که می دانیم مکان نمازگزار، لباس نمازگزار، فرشی که بر آن نماز می خواند، آبی که با آن وضو می گیرد و غسل می کند، محلی که در آن غسل و وضو انجام می شود، باید از هر گونه غضب و تجاوز به حقوق دیگران پاک باشد کسیکه آلوده به تجاوز و ظلم، ربا، غضب، کم فروشی، رشوه خواری و کسب اموال حرام باشد چگونه می تواند

مقدمات نماز را فراهم سازد؟ بنابراین تکرار نماز در پنج نوبت در شبانه روز خود دعوتی است به رعایت حقوق دیگران.

۹. نماز علاوه بر شرایط صحت شرایط قبول، یا به تعبیر دیگر شرایط کمال دارد که رعایت آن ها نیز یک عامل مؤثر دیگر برای ترک بسیاری از گناهان است. در کتب فقهی و منابع حدیث، امور زیادی به عنوان موانع قبول نماز ذکر شده است از جمله مسئله شرب خمر است که در روایات آمده: نماز شرابخوار تا چهل روز مقبول نخواهد شد مگر این که توبه کند» و در روایات متعددی می خوانیم: «از جمله کسانی که نماز آن ها قبول نخواهد شد پیشوای ستمگر است.» و در بعضی از روایات دیگر تصریح شده است که نماز کسی که زکات نمی پردازد قبول نخواهد شد، و هم چنین روایات دیگری که می گوید: خوردن غذای حرام یا عجب و خود بینی از موانع قبول نماز است، پیدا است که فراهم کردن این شرایط قبولی تا چه حد سازنده است.

۱۰. نماز روح انضباط را در انسان تقویت می کند، چراکه دقیقاً باید در اوقات معینی انجام گیرد که تأخیر و تقدیم آن هر دو موجب بطلان نماز است، هم چنین آداب و احکام دیگر در مورد نیت و قیام و قعود و رکوع و سجود و مانند آن که رعایت آن ها، پذیرش انضباط را در برنامه های زندگی کاملاً آسان می سازد. همه این ها فوایدی است که در نماز، قطع نظر از مسئله جماعت وجود دارد و اگر ویژگی جماعت را بر آن بیافزاییم که روح نماز همان جماعت است. برکات بی شمار دیگری دارد که این جا جای شرح آن نیست، به علاوه کم و بیش همه از آن آگاهیم. اسلام برای خانواده قداست و منزلت خاصی قایل شده است؛ به نحوی که بنا و نهادی با آن قابل مقایسه نیست. تعبیراتی که در قرآن و روایات در باره خانواده به کار رفته است، به خوبی این مدعا را روشن می نماید. خدای سبحان، در آیه ۲۱ سوره مبارکه نساء، از پیوند ازدواج که موجب تشکیل خانواده می شود به «میثاق غلیظ» یا پیمان محکم یاد نموده است. در آیه ۷۲ سوره مبارکه نحل، خانواده «نعمت الاهی» نامیده شد. و نیز رسول گرامی اسلام آن را محبوب ترین و عزیز ترین بنا نزد خدای سبحان توصیف کرده و فرمود است: «مَا بُنِيَ فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءً أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَأَعَزُّ مِنَ التَّزْوِجِ»

۱.۱.۲. نقش اعمال عبادی و به ویژه نماز در تحکیم خانواده

علاوه بر تأثیر باورهای دینی و اعتقادات مذهبی بر تحکیم خانواده، اعمال عبادی که جنبه عملی و ذکری دارند نیز تأثیر فراوانی در تحکیم خانواده دارد. قرآن کریم می فرماید: ای کسانی که ایمان آورده اید از صبر و نماز کمک بگیرید (بقره: ۱۴۵)؛ نمازگزار علاوه بر اینکه از اقامه نماز به طور کلی و به ویژه نماز جمعه نیرو و نشاط می گیرد، زمینه اضطراب و تشویش خاطر را در میان اعضای خانواده محدود می کند؛ به وسیله نماز و یاد خدا معنویت و نورانیت در دل اعضای خانواده به ویژه زن و شوهر نفوذ کرده و در آرامش خاطر و اطمینان قرار می گیرند؛ علی (ع) در این باره می فرماید: یاد خدا باعث روشنایی سینه ها و آرامش دل هاست؛ نماز جمعه با خطبه هایش با مهار زشتی و بی عفتی در خانواده، زمینه بحران در خانواده را، سد می کند؛ زیرا فجور و بی عفتی بنیان خانواده را سست می کند و استحکام آن را در هم می شکند. قرآن کریم یکی از ویژگی های نمازگزاران را

پاکدامنی و حفظ عفت می‌داند؛ آنجا که می‌فرماید: نمازگزاران کسانی هستند که دامان خود را محافظت می‌کنند و از بی‌عفتی مصون هستند (معارج: ۲۹). الکسیس کارل می‌گوید: نیایش، در روح و جسم تأثیر می‌گذارد و احساس عرفانی و احساس اخلاقی را توأمًا تقویت می‌کند. در چهره کسانی که به نیایش و بالاخص عبادات جمعی مانند نماز جمعه می‌پردازند، حس وظیفه‌شناسی، قلت حسد، شرارت، نیکی و خیرخواهی نسبت به دیگران خوانده می‌شود. نیایش خصایص خود را با علامات بسیار مشخص و منحصر به فردی نشان می‌دهد: صفای دل، متانت رفتار، انبساط خاطر، شادی بی‌دغدغه، چهره پر از یقین و آمادگی برای پذیرش حق، از ویژگی‌های نیایشگران است؛ پرواضح است که با وجود چنین ویژگی‌هایی در زن و شوهر، زندگی استحکام بیشتر و بهتری پیدا می‌کند. از میان هشتاد پژوهش انجام شده از سوی کوئینگ و لارسون که حاوی اطلاعات آماری درباره التزام دینی و رفاه - اصطلاح وسیعی که دربرگیرنده اموری نظیر خوشبختی، رضایت از زندگی، خوش‌بینی و امیدواری است - ۷۹ پژوهش، ارتباط مثبتی بین آنها را گزارش کرده و تنها یک پژوهش ارتباط آنها را منفی می‌داند. همچنین در تحقیقات انجام شده مشخص شد افرادی که التزام به فعالیت‌های مذهبی دارند، در مقایسه با دیگران، گرایش بیشتری به ازدواج پایدار دارند. بیشتر این افراد مشکلات ارتباطی، عدم توافق، عدم صداقت و مصرف مواد کمتری دارند. کوئینگ و لارسون همچنین از تحقیقات خود نتیجه گرفتند که دلیل کافی برای اثبات این مسئله وجود دارد که رفتارهای دینی و مذهبی با رفتار بهنجار و سالم در ارتباط است. ایشان می‌گویند تحقیقات ثابت کرده که افراد مؤمن و ملتزم به دستورات دینی، کمتر دچار بی‌بندوباری جنسی، همسر آزاری و الکل هستند. در پژوهشی که نصیب‌البکاء و بنی‌اسدی انجام دادند و در آن به مقایسه عوامل فردی، اجتماعی و شخصیتی افراد در زوج‌های سازگار و ناسازگار کرمانی پرداختند، به این نتیجه رسیدند که عواملی همچون امور مالی، رابطه جنسی و باورهای مذهبی در گسستگی زندگی تأثیرگذار هستند و اعتقادات مذهبی نقش زیادی در استحکام خانواده دارند. نماز نه تنها قرب و نزدیکی به خداوند را برای انسان به ارمغان می‌آورد بلکه تاثیرات آن در زندگی فردی و اجتماعی انسان نیز بی‌شمار است، آثاری که در بهبود زندگی آدمی نقش بسزایی دارد و بی‌شک با پرپا داشتن نماز، با توجه به آثار و فواید بی‌شمار آن، جامعه رفته رفته به سوی کمال و سعادت، پیش می‌رود. در ذیل به برخی از آثار نماز در زندگی فردی و اجتماعی فرد اشاره می‌کنیم.

تقوا

یکی از ارکان اسلام و ستون دین نماز است که اگر کسی نماز را اقامه کند تقوای الهی را در پیش گرفته است. اقامه نماز، موجب فراهم آمدن زمینه تقوا میگردد. «وامر اهلک بالصلوة واصطبر علیها... والعقبه للتقوی؛ خانواده خود را به نماز فرمان ده؛ و بر انجام آن شکیبا باش! از تو روزی نمی‌خواهیم؛ (بلکه) ما به تو روزی می‌دهیم؛ و عاقبت نیک برای تقواست». تقوی موجب پرهیزگاری و سعادت و ایجاد توانایی و دانایی در انسان می‌شود به گفته پیامبر با اتکا به تقوی می‌توان در سرزمین‌های دیگر و حتی کنار دشمنان نیز با عزت زیست. «تقوا»، و «نماز» بر یکدیگر تأثیر متقابل دارند هر چقدر خویشتنداری و در نظر داشتن خداوند و مراقبت و

پاییدن نفس، بیشتر شود، نماز از کیفیت بیشتری برخوردار می شود «...هدی للمتقين الذين يؤمنون بالغيب و يقيمون الصلوة...» و هر چقدر نماز با کیفیت بهتری اقامه شود، بر تقوای نماز گزار افزوده می شود. قرآن صریحاً می فرماید: «ان الصلوة تنهى عن الفحشاء و المنکر؛ نماز از ارتکاب زشتی ها و منکرات باز می دارد... خداوند انسان های باتقوا و پرهیزکار را افرادی معرفی می کند که قدرت غلبه بر خشم خود را دارند و منبع قدرت آنها از تقوا و پرهیزکاری است، چنانچه در قرآن می فرماید: وَ سَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ. الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَ الضَّرَّاءِ وَ الْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَ الْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ. اگر نماز گزار لباس تقوا را بر تن کند، تمام اعضای بدن از گناه مصون می ماند و زبان، گوش و چشم او دارای تقوا می شود. هنگامی که نماز می خوانیم با تقوا باشیم و اگر در بیرون نماز و در حالت عادی چشم انسان و گوش و زبان وی رها بود و آلوده به گناه شد و تقوا پیشه نکرد، همه اینها در هنگام نماز مزاحم انسان می شود، ولی چنانچه در بیرون از نماز چشم، گوش و زبانش را حفظ کرد، در نماز دشمن درونی هجوم نمی آورد. مهم آن است که انسان در بیرون نماز هم خود را حفظ کند و تقوا را در همه مسائل رعایت نمایند. پس نماز برای هر انسان با تقوا و وارسته، وسیله تقرب و نزدیکی به خداوند سبحان می باشد و چون دامن خویش را آلوده به گناه نکرده، از محرمات دوری نموده است، اگر تقوا را به دست نیاورد و با گناه وارد نماز گردید، هرگز نماز وی عامل تقرب او به ساحت خداوند سبحان نخواهد شد، و تنها نماز گزارانی به مقام مقدس تقرب کامل نایل می شوند که از گناهان پاک باشند و به آنها آلوده نگردند.

پاک کننده ی گناهان

نماز وسیله ی شستشوی از گناهان و مغفرت و آمرزش الهی است چرا که خواه ناخواه نماز انسان را دعوت به توبه و اصلاح گذشته می کند، لذا در حدیثی می خوانیم: پیامبر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) از یاران خود سؤال کرد: «لو كان على باب دار الحد كم نهر و اغتسل في كل يوم منه خمس مرات اكان يبقى في جسه من الدرن شيء؟ قلت لا، قال: فان مثل الصلاه كم مثل النهر الجاري كلما صلى كفرت ما بينهما من الذنوب؛ اگر بر در خانه یکی از شما نهري از آب صاف و پاکیزه باشد و در هر روز پنج بار خود را در آن شستشو دهد، آیا چیزی از آلودگی و کثافت در بدن او می ماند؟» در پاسخ عرض کردند: نه. فرمود: «نماز درست همانند این آب جاری است، هر زمان که انسان نمازی می خواند گناهانی که در میان دو نماز انجام شده است از میان می رود» و به این ترتیب جراحاتی که بر روح و جان انسان از گناه می نشیند، با مرهم نماز التیام می یابد و زنگارهایی که بر قلب می نشیند زدوده می شود.

سدی در برابر گناهان

نماز سدی در برابر گناهان آینده است، چرا که روح ایمان را در انسان تقویت می کند، و نهال تقوا را در دل پرورش می دهد، و می دانیم «ایمان» و «تقوی» نیرومندترین سد در برابر گناهان است و این همان چیزی است که در آیه ی فوق به عنوان نهی از فحشاء و منکر بیان شده است و همان است که در احادیث متعددی

می‌خوانیم: افراد گناهکاری بودند که شرح حال آنها را برای پیشوایان اسلام بیان کردند فرمودند: غم مخورید، نماز آنها را اصلاح می‌کند و کرد.

غفلت زدایی

نماز، غفلت زدا است، بزرگترین مصیبت برای رهروان راه حق آن است که هدف آفرینش خود را فراموش کنند و غرق در زندگی مادی و لذائذ زود گذر گردند، اما نماز به حکم این که در فواصل مختلف، و در هر شبانه روز پنج بار انجام می‌شود، مرتباً به انسان اخطار می‌کند، هشدار می‌دهد، هدف آفرینش او را خاطر نشان می‌سازد، موقعیت او را در جهان به او گوشزد می‌کند و این نعمت بزرگی است که انسان وسیله ای در اختیار داشته باشد که در هر شبانه روز چند مرتبه قویا به او بیدار باش گوید.

کبر زدایی

نماز خودبینی و کبر را درهم می‌شکند، چرا که انسان در هر شبانه روز هفده رکعت و در هر رکعت دو بار پیشانی بر خاک در برابر خدا می‌گذارد، خود را ذره‌ی کوچکی در برابر عظمت او می‌بیند، بلکه صفری در برابر بی‌نهایت. پرده‌های غرور و خودخواهی را کنار می‌زند، تکبر و برتری جوئی را در هم می‌کوبد. به همین دلیل علی (علیه‌السلام) در آن حدیث معروفی که فلسفه‌های عبادات اسلامی در آن منعکس شده است بعد از ایمان، نخستین عبادت را که نماز است با همین هدف تبیین می‌کند می‌فرماید: «فرض الله الايمان تطهيراً من الشرك و الصلوه تنزيهاً عن الكبر» خداوند ایمان را برای پاکسازی انسانها از شرک واجب کرده است و نماز را برای پاکسازی از کبر.

پرورش فضائل اخلاقی

نماز وسیله پرورش فضائل اخلاق و تکامل معنوی انسان است، چرا که انسان را از جهان محدود ماده و چهار دیوار عالم طبیعت بیرون می‌برد، به ملکوت آسمانها دعوت می‌کند، و با فرشتگان هم صدا و همراز می‌سازد، خود را بدون نیاز به هیچ واسطه در برابر خدا می‌بیند و با او به گفتگو بر می‌خیزد. تکرار این عمل در شبانه روز آن هم با تکیه روی صفات خدا، رحمانیت و رحیمیت و عظمت او مخصوصاً با کمک گرفتن از سوره‌های مختلف قرآن بعد از حمد که بهترین دعوت کننده به سوی نیکیها و پاکيها است اثر قابل ملاحظه ای در پرورش فضائل اخلاقی در وجود انسان دارد. لذا در حدیثی از امیر مؤمنان علی (علیه‌السلام) می‌خوانیم که در فلسفه نماز فرمود: «الصلوه قربان کلی تقی؛ نماز وسیله ی تقرب هر پرهیزکاری به خدا است.»

با ارزش کننده اعمال انسان

نماز به سایر اعمال انسان ارزش و روح می‌دهد - چرا که نماز روح اخلاص را زنده می‌کند، زیرا نماز مجموعه ای است از نیت خالص و گفتار پاک و اعمال خالصانه، تکرار این مجموع در شبانه روز بذر سایر اعمال نیک را در جان انسان می‌پاشد و روح اخلاص را تقویت می‌کند. لذا در حدیثی معروفی می‌خوانیم که امیر مؤمنان علی

(علیه السلام) در وصایای خود بعد از آن که فرق مبارکش با شمشیر ابن ملجم جنایتکار شکافته شد فرمود: «الله الله فی الصلوه فانها عمود دینکم؛ خدا را خدا درباره نماز، چرا که ستون دین شما است».

می‌دانیم هنگامی که عمود خیمه در هم بشکند یا سقوط کند هر قدر طنابها و میخهای اطراف محکم باشد اثری ندارد، همچنین هنگامی که ارتباط بندگان با خدا از طریق نماز از میان برود اعمال دیگر اثر خود را از دست خواهد داد. در حدیثی از امام صادق (علیه السلام) می‌خوانیم: «اول ما یحاسب به العبد الصلوه فان قبلت قبلاً سائل عمله، و ان ردت رد علیه سائل عمله؛ نخستین چیزی که در قیامت از بندگان حساب می‌شود نماز است اگر مقبول افتاد سائر اعمالشان قبول می‌شود، و اگر مردود شد سائر اعمال نیز مردود می‌شود» شاید دلیل این سخن آن باشد که نماز رمز ارتباط خلق و خالق است، اگر به طور صحیح انجام گردد قصد قربت و اخلاص که وسیله قبولی سائر اعمال است در او زنده می‌شود، و گرنه بقیه اعمال او مشوب و آلوده می‌گردد و از درجه اعتبار ساقط می‌شود.

دعوت کننده به پاکسازی

نماز قطع نظر از محتوای خودش با توجه به شرائط صحت دعوت به پاکسازی زندگی می‌کند، چرا که می‌دانیم مکان نماز گزار، لباس نماز گزار، فرشی که بر آن نماز می‌خواند، آبی که با آن وضو می‌گیرد و غسل می‌کند، محلی که در آن غسل و وضو انجام می‌شود باید از هر گونه غضب و تجاوز به حقوق دیگران پاک باشد کسی که آلوده به تجاوز و ظلم، ریا، غضب، کم فروشی، رشوه خواری و کسی اموال حرام باشد چگونه می‌تواند مقدمات نماز را فراهم سازد؟ بنابر این تکرار نماز در پنج نوبت در شبانه روز خود دعوتی است به رعایت حقوق دیگران.

عامل مؤثر ترک گناهان

نماز علاوه بر شرائط قبول یا به تعبیر دیگر صحت شرائط کمال دارد که رعایت آنها نیز یک عامل مؤثر دیگر برای ترک سیاری از گناهان است. بوسیله نماز نیز که متضمن یادآوری از خدا و خشوع در برابر او تلاوت قرآن که بر وعده ثواب و عذاب و هدایت مشتمل است کمک بجوئید البته نماز که دارای این اوصاف است انسان را به حسنات می‌خواند و از سیئات باز می‌دارد. در کتب فقهی و منابع حدیث مور زیادی به عنوان موانع قبول نماز ذکر شده است از جمله مسأله شرب خمر است که در روایات آمده است: «لا تقبل صلوه شارب الخمر اربعین يوماً الا ان یتوب؛ نماز شرابخوار تا چهل روز مقبول نخواهد شد مگر این که توبه کند»

و در روایات متعددی می‌خوانیم: از جمله کسانی که نماز آنها قبول نخواهد شد پیشوای ستمگر است و در بعضی از روایات دیگر تصریح شده است که نماز کسی که زکات نمی‌پردازد قبول نخواهد شد، و همچنین روایات دیگری که می‌گوید: خوردن غذای حرام یا عجب و خودبینی از موانع قبول نماز است، پیدا است که فراهم کردن این شرایط قبولی تا چه حد سازنده است؟

تقویت کننده روح انضباط

نماز روح انضباط را در انسان تقویت می‌کند، چرا که دقیقاً باید در اوقات معینی انجام گیرد که تأخیر و تقدیم آن هر دو موجب بطلان نماز است، همچنین آداب و احکام دیگر در مورد نیت و قیام و قعود و رکوع و سجود و

مانند آن که رعایت آنها، پذیرش انضباط را در برنامه های زندگی کاملاً آسان می‌سازد. همه اینها فوایدی است که در نماز، قطع نظر از مسأله جماعت وجود دارد و اگر ویژگی جماعت را بر آن بیفزائیم - که روح نماز همان جماعت است - برکات بی شمار دیگری دارد که این جا جای شرح آن نیست، بعلاوه کم و بیش همه از آن آگاهیم. گفتار خود را در زمینه فلسفه و اسرار نماز با حدیث جامعی که از امام علی بن موسی الرضا (علیه السلام) نقل شده پایان می‌دهیم:

امام در پاسخ نامه ای که از فلسفه نماز در آن سؤال شده بود چنین فرمود: علت تشریح نماز این است که توجه و اقرار به ربوبیت پروردگار است، و مبارزه با شرک و بت پرستی، و قیام در پیشگاه پروردگار در نهایت خضوع و نهایت تواضع، و اعتراف به گناهان و تقاضای بخشش از معاصی گذشته، و نهادن پیشانی بر زمین همه روز برای تعظیم پروردگار. و نیز هدف این است که انسان همواره هشیار و متذکر باشد، گرد و غبار فراموشکاری بر دل او ننشیند، مست و مغرور نشود، خاشع و خاضع باشد، طالب و علاقمند افزونی در مواهب دین و دنیا گردد. علاوه بر این که مداومت ذکر خداوند در شب و روز که در پرتو نماز حاصل می‌گردد، سبب می‌شود که انسان مولا و مدبر و خالق خود را فراموش نکند، روح سرکشی و طغیانگری بر او غلبه ننماید. و همین توجه به خداوند و قیام در برابر او، انسان را از معاصی باز می‌دارد. و از انواع فساد جلوگیری می‌کند.

بازداری از حرص و کم‌طاقتی

خداوند متعال می‌فرماید: انسان حریص و کم‌طاقت آفریده شده و هنگامی که بدی به او رسد بی‌تابی می‌کند و هنگامی که خوبی به او رسد مانع از دیگران می‌شود، مگر نماز گزاران، آنان که نمازها را پیوسته انجام می‌دهند. انسان دارای غرائز منفی و مثبتی است که اگر غرائز منفی او بر اثر تعلیمات الهی کنترل نگردد، به گمراهی کشیده خواهد شد و یکی از آن غرائز منفی خصلت زشت حرص و آز و خصلت زشت بی‌تابی در برابر حوادث تلخ است بنابراین برای تعدیل این دو خصلت و جلوگیری از طغیان آن نیاز به تربیت الهی دارد و خداوند قادر و متعال ارتباط برقرار می‌کند، در پرتو این ارتباط، به وثوق و اطمینانی نسبت به آن یگانه بی‌همتا می‌رسد و نسبت به رزق فقط خدا را می‌بیند و مال و دارایی خود را از او می‌داند و با روحیه توکل و تسلیم، از آز و حرص دور می‌شود و در مقابل آن چه از خدا به او می‌رسد، خود را بنده خدا می‌داند و بی‌طاقتی نخواهد کرد.

استقامت و بردباری

یکی از رازها و فواید نماز این است که موجب استواری و استقامت نمازگزار در برابر سختی‌ها و ناگواری‌ها می‌گردد. ممکن است برای بعضی این موضوع تعجب‌آور باشد در حالی که چنین نیست زیرا به هنگام حوادث سخت و مشکلات طاقت فرسا که انسان نیروی خود را برای مقابله با آنها ناچیز می‌بیند نیازمند به تکیه‌گاهی است که از هر جهت نامحدود و بی‌انتهاست نماز او را با چنین مبدئی مربوط می‌کند و با اتکاء بر او می‌تواند با روحی مطمئن و آرام امواج سهمگین مشکلات را در هم بشکند. صبر از عالی‌ترین صفات و ملکات انسانی است. قرآن کراراً آن را ستایش کرده و تقریباً در هفتاد مورد به صبر ترغیب نموده است. و در هر مورد از قرآن که خداوند وصایا و سفارش‌هایی می‌کند نماز اولین و مهمترین آنهاست. خدا همراه صابران است. نماز انسان را با

پناه‌گاهی مطمئن و یاری‌مهربان آشنا می‌کند که در مقابله با سختی‌ها و مشکلات زندگی به او اتکاء می‌کند و در برابر آنها ذلیل و خوار نمی‌گردد، بر همین اساس، خداوند متعال دو مورد در قرآن می‌فرماید: از خصلت صبر و نماز کمک بجویند، و این امر در روان‌شناسی هم به اثبات رسیده است که با آرامش و اطمینان روحی که از گذر ایمان و اعتقاد حاصل می‌شود، انسان می‌تواند امواج سهمگین مشکلات را در هم بشکند.

نظم و انضباط

انجام نماز در اوقات معین و مخصوص، آداب نماز در مورد نیت و قیام و رکوع و سجود و جای گرفتن هر موضوعی در محل خودش، علاوه بر آثار مفیدی که در روح انسان می‌گذارد موجب نظم و انضباط در زندگی خواهد شد و همان‌طور که در زندگی بزرگان ما این امر به وضوح مشهود بود و با توجه به این که یکی از عوامل پیشرفت و بسیار مهم در تکامل، نظم و انضباط است و مسائل تربیتی در پرتو نظم و انضباط است که به نتیجه می‌رسد، جایگاه نماز در تکامل انسان بهتر معلوم می‌شود.

افزایش اعتماد به نفس و رسیدن به اعتماد به خدا

در نماز، به نمازگزار، آن قدر شخصیت داده شده که با خالق با عظمت عالم هر روز اذن ملاقات می‌یابد و تعیین مدت آن را هم به عهده نمازگزار است که هر قدر خواست بتواند صحبت کرده و اشک شوق بریزد و از او استعانت جوید لذا در این زمان، توان بیشتری را در خود احساس می‌کند که ناشی از اتکای به خدای تعالی است و داشتن چنین نقطه اتکایی باعث افزایش اعتماد به نفس در فرد می‌گردد و او در این حال خود را به سان قطره‌ای می‌داند که با دریا پیوند خورده است. به این ترتیب، آدمی از خویشتن مفهوم بهتری خواهد داشت و تصور وی از خود در مرتبه بالاتری قرار گرفته و مفهوم «خود» را نزد او متعالی می‌یابد و اینها اعتماد به نفس را در او اشباع نموده و افزایش می‌دهد. انسان در نماز از اعتماد به نفس می‌گذرد و به اعتماد به خدا روی می‌آورد چرا که قدرت را در او می‌بیند، مهربانی را در او سراغ دارد و عقلش از منطق او سیراب می‌شود یعنی اعتماد می‌کند به آن که به او تعلق دارد و می‌گوید خدایا درست است که من تو را عبادت می‌کنم «ایاک نعبد» لکن اعتماد چندان به خود ندارم! از آن رو از تو یاری می‌جویم ایاک نستعین.

معنا بخشیدن به زندگی

از جمله عواملی که زندگی را از حالت روزمرگی و پوچی، خارج نموده و به آن شادابی، تنوع و تحول خاصی می‌بخشد، ملاقات منظم و با برنامه‌محور و محبوب می‌باشد. فاصله هر نماز تا نماز بعد و انتظار رسیدن وقت ملاقات با محبوب، به انسان بهانه‌ای برای زیستن و دلیلی برای بودن می‌بخشد و گفتگوهای رازگونه عاشق و معشوق، در آدمی این احساس را زنده می‌کند که تا زمانی که کسی را برای گفتگو و ارتباط حاضر می‌بیند، زندگی قابل زیستن است به ویژه آنکه طرف گفتگو، هستی‌آفرین و خالق مهربان باشد. چنین نمازی به او تفهیم می‌کند که: «الذین یدُکرونَ اللهَ قیاماً و قُعوداً و علی جُنُوبِهِمْ وَ یتفکرونَ فی خَلقِ السَّمواتِ و الأرضِ

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ» آنهایی که در حال ایستاده و نشسته و خفتن، خدا را یاد می کنند و دائم فکر در خلقت آسمان و زمین کرده و گویند پروردگارا این دستگاه با عظمت را بیهوده نیافریده ای پاک و منزهی ما را به لطف خود از آتش دوزخ نگاه دار. عالم هستی بیهوده و بی معنا خلق نشده و چون آن هم مخلوق خداست دوست داشتنی می باشد و انسان نیز به عنوان زیر مجموعه عالم هستی، بیهوده خلق نشده و در خلقت او منظوری اساسی و مهم، که همانا قرب و نزدیکی به او با عبادت و راز و نیاز است، نهفته می باشد.

محکم شدن عزم و اراده

نمازگزاری که بامدادان با میل خواب و تن پروری و حس تنبلی باطنی خویش به مبارزه پرداخته و پیروز می گردد در مواقع دیگر، با کارها و گرفتاریها که اغلب در زندگی مادی او جایگاه مهمی دارند می ستیزد و از وقت آنها گرفته و به عبادت می پردازد، تمایلات مذکور و عوامل دیگری چون جنگ، ترس و بیماری، سختی، تنگی، گرما، سرما و... هیچ کدام نمی توانند او را از نماز باز دارند و او می داند نماز در هیچ شرایطی ساقط نمی شود و باید همه موانع را پشت سر بگذارد تا فریضه اش را در وقت خود به جای آورد. پس اجرای منظم این تمرینهای بزرگ روحی، در مدت اندکی عزمی آهنین و اراده ای پولادین به نمازگزار می بخشد و تأثیری که عزم و اراده در پیشرفت امور و تحصیل سعادت دارد بر هیچ کس پوشیده نیست.

۲.۱.۲. زمینه های بیرونی تربیتی نماز

محیط خانواده و محیط اجتماع، زمینه های بیرونی تربیتی نماز محسوب می شوند، این زمینه ها می تواند اثر و نقش سازنده یا تخریبی بر فرد بگذارد، کودکان و نوجوانان به امور محسوس و ظاهری توجه بیش تری دارند، به همین دلیل، این امور برایشان با اهمیت تر است. فراهم ساختن زمینه های بیرونی تربیت به منظور ترغیب افراد در خانواده به نماز، می تواند محرک فعالیت، حرکت و تمایل او به سوی فرامین الهی و رهنمودهای قرآن کریم باشد. در ذیل، برخی از این زمینه ها، به اختصار مورد بررسی قرار می گیرد:

الف - طرح و گفتگو درباره نماز

اگر والدین در حضور کودک و نوجوان، مسایل و معارف مربوط به نماز را طرح و درباره آن گفتگو کنند، به طور غیر مستقیم بر آنها تأثیر خواهد گذاشت، صحبت و گفتگو درباره نماز می تواند در قالب شعر و سرود، قصه و حکایت، توضیح مطالب مربوط به نماز، طرح و نقاشی و مانند آن انجام شود تا در ذهن و روان کودک و نوجوان، اثر گذاشته و با توجه به حس کنجکاوی ای که دارند، خود به فعالیت فکری و عملی در این موضوع وادار شوند. نکته قابل ذکر اینکه، والدین نباید چنین فکر کنند که نسبت به مسایل نماز آگاه هستند، پس چه ضرورتی دارد این مطالب را بین خود مطرح کنند؟ طرح و گفتگوگی عمده درباره نماز، بیانگر اهمیتی است که والدین به این امر می دهند و موجب جلب توجه کودک و نوجوان به جایگاه ارزشی نماز می شود. والدینی که

هر چند وقت یکبار، کودک و نوجوان خود را با اخلاق حسنه و دعوت محبت آمیز به مساجد و اماکن مذهبی می‌برند، در علاقه‌مند کردن فرزندان خود به نماز، موفق‌تر از دیگرانند.

ب- ارتباط با دوستان نمازخوان

والدین سعی کنند با خانواده‌ها و افراد متدین، ارتباط و رفت و آمد داشته باشند، چرا که چنین خانواده‌هایی، فرزندان متدین و نمازخوانی دارند که می‌توانند بر افکار و اعمال کودک آنان، اثر مثبت و سازنده بگذارند. هم چنین لازم است کودک و نوجوان ترغیب شود تا دوستانی برگزیند که برای نماز و آداب اسلامی، اهمیت قائل هستند، زیرا در مواقعی، تأثیر رفتار و گفتار کودکان بر یکدیگر، بیش‌تر از سایرین است. علاوه بر این‌ها، عمل نمازگزاران کودک و نوجوان در جمع همسالان خود، می‌تواند احساس نیاز به شخصیت جمعی آن‌ها را ارضا کند. تکرار این گونه موارد موجب انس و علاقه آنان به نماز خواهد شد.^۱

ب - ارائه الگو

میل به داشتن الگوی مطلوب در کودکان و نوجوانان مشهود است و دوست دارند از کسی یا کسانی که از هر جهت مورد علاقه آنان است، تقلید کنند و رفتار و گفتارشان را مطابق رفتار الگو تنظیم کرده تا شبیه و مانند آن شوند. والدین با بهره‌گیری از این میل و خواسته آنان، می‌توانند الگوهای بسیار خوب و عالی از کسانی که اهل عبودیت و نماز هستند به آن‌ها معرفی کنند، انبیای الهی، امامان معصوم (ع) و انسان‌های وارسته، از جمله الگوهای ارزنده و درخشانی هستند که می‌توان به کودک و نوجوان معرفی کرد تا در سایه آن، به گمراهی گرفتار نشود. علاوه بر این، خود والدین با اعتقاد و پای‌بندی نسبت به دین، به ویژه با اهمیت دادن به نماز و عملکرد و رفتار درست، می‌توانند الگوی ارزنده و مفیدی برای فرزندان‌شان باشند، خصوصاً هنگامی که عامل گفته‌های خود نیز هستند. بنابر این، کودکان و نوجوانان در ابعاد مختلف زندگی خود، محتاج الگو هستند تا بتوانند افکار، آرزوها و تلاش‌های خود را مطابق آن تنظیم کنند، اینان در مسایل الهی و دینی نیز که به طور فطری با آن در ارتباطند، در جست‌وجوی یک الگوی معنوی هستند، وجود چنین فردی، آنان را در امر به هدایت و رستگاری، کمک شایانی خواهد کرد.

پ- نماز در حضور کودک و نوجوان

یکی از عواملی که می‌تواند باعث شوق و علاقه به نماز و آداب الهی در کودک و نوجوان شود، آموزش بصری است، زیرا این‌گونه آموزش‌ها به دلیل اثربخشی و تأثیر بیش‌تر، موجب یادگیری، تغییر رفتار یا ایجاد رفتار تازه می‌شود. علاوه بر این، آموزش بصری عمیق‌تر بوده و دیرتر فراموش می‌شود و زودتر از آموزش‌های دیگر تأثیر می‌گذارد. والدینی که هر چند وقت یکبار، کودک و نوجوان خود را با اخلاق حسنه و دعوت محبت آمیز به مساجد و اماکن مذهبی می‌برند، در علاقه‌مند کردن فرزندان خود به نماز، موفق‌تر از دیگرانند. البته این کار در صورتی موفقیت‌آمیز است که به خستگی و دل‌زدگی کودک و نوجوان منجر نشود. نماز خواندن در منزل و در

^۱ خانواده و نماز

حضور کودک نیز اثر مثبت و سازنده‌ای خواهد گذاشت، مثلاً اگر والدین در اتاقی که کودک مشغول بازی و یا نقاشی است، سجاده خود را پهن کرده به نماز بایستند، اثر معنوی ماندگاری خواهد گذاشت.

ت- جاذبه‌های ظاهری

ظواهر زیبا و جاذبه‌های گوناگون، به خودی خود شوق‌آور و رغبت‌انگیزند، این ظواهر و جاذبه‌ها (صادق یا کاذب) بر روح کودک و نوجوان، تأثیر بیش‌تری می‌گذارد، به طوری که در بسیاری مواقع، بدون داشتن دلیل درست به سوی چیزی که دارای ظاهری زیبا است، کشیده می‌شود. والدین می‌توانند از آن چه که مربوط به ظواهر نماز است، در ترغیب فرزندانشان بهره‌گیرند تا به تدریج به نماز عادت کرده و سپس به باطن نماز انس یابند. به عبارت دیگر، از شور و اشتیاق ظاهری به شعور باطنی و آگاهی درباره نماز نایل شوند. اگر والدین مطابق میل و خواسته کودک و نوجوان برایشان سجاده زیبا، مهر و تسبیح دلخواه، عطر، لباس مناسب برای پسران و مقنعه و چادر نماز برای دختران تهیه کنند، به یقین کار ارزنده و صحیحی را انجام داده‌اند، خواندن نماز با صوت و قرائت زیبا و دل‌انگیز و یا تهیه سرودهای دلنشین درباره نماز، می‌تواند زمینه‌های رغبت آنان را به عمل صالحی چون نماز فراهم کنند.

زمینه‌های درونی تربیت

زمینه‌های درونی مربوط به خود کودک از قبیل فطرت و سرشت کودک است. اقامه نماز و با نماز زندگی کردن، نیاز فطری انسان است. زیرا نماز تمام خواسته‌های فطری را تأمین می‌کند و به استعداد حقیقت یاب انسان توجه دارد و او را با خویش، با خدا و با کمال مطلق مربوط می‌کند. به همین دلیل کودکان تا زمانی که به دوره بزرگسالی منتقل نشده‌اند، بهترین و مساعدترین شرایط برای پرورش حس دینی، باورها و اعتقادات مذهبی از جمله گرایش به نماز را دارند؛ چون میثاق کودکان با فطرت خویش، تازه تر و شفاف تر از دوره بزرگسالی است. در واقع روح عبادت در فطرت انسان نهفته است، و اگر درست رهبری شود، در آینده جایگاه رسیدن به عرش را دارد.

نقش نماز در آرامش روانی خانواده

آیه شریفه «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» رعد: ۲۸ حکایت از آن دارد که با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌گیرد. دل پایگاه نفس آدمی است و آنگاه که دل آرام گیرد، نفس انسان نیز اطمینان می‌یابد. پس برای داشتن دلی آرام و قلبی مطمئن باید به ذکر باری تعالی پرداخت. ذکر اکبر خدا نیز نماز است و قرآن می‌فرماید: «وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ» عنکبوت: ۴۵ نتیجه آن که چون گویندگان ذکر الهی که دل‌هایی آرام و نفوسی مطمئن دارند، گرد هم آیند و خانواده‌ای را شکل بخشند، آن خانواده از آرامش برخوردار است. نماز خواندن و انجام عبادت، برای نمازگزار آرامش روانی پدید می‌آورد و دل مؤمن را امنیت می‌بخشد، آن‌هایی که توفیق بیشتری در برگزاری نماز داشته‌اند، به آرامش بیشتری نیز دست یافته‌اند. یعنی آن‌ها که علاوه بر انجام فرایض مبادرت به خواندن نوافل نیز نموده‌اند، در بررسی‌های موردی آرامش بیشتری را گزارش کرده‌اند و همین باعث شده تا دیگران را نیز به انجام نوافل توصیه کنند.

۲.۲. خانواده و ازدواج

ازدواج امر مقدسی است که قرآن برای تشکیل و قداست آن، اهمیّت ویژه‌ای قائل است و همگان را به این امر فراخوانده، به آن تشویق نموده است؛ چنان که می‌فرماید: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنَ الصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ». مردان و زنان بی‌همسر خود را همسر دهید. همچنین غلامان و کنیزان صالح و درستکاران را. اگر فقیر و تنگدست باشند، خداوند از فضل خود آنان را بی‌نیاز می‌سازد؛ خداوند گشایش‌دهنده و آگاه است» (النور/۳۲). این آیه به همه پدران و والدین تأکید می‌کند که باید به امر ازدواج دختران و پسران مجرد همّت گمارند و آنان را دعوت به ازدواج کنند و تنها به دلیل مشکلات از تشکیل خانواده نهراسند، چرا که خداوند وعده گشایش داده است. همه اولیای دین اسلام (ع) ازدواج را امری مناسب می‌دانستند، چنان که رسول خدا (ص) در حدیثی می‌فرماید: «مَا بَنَىٰ فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءً أَحَبَّ إِلَيَّ مِنَ التَّزْوِيجِ: در اسلام هیچ بنایی محبوب‌تر از ازدواج نزد خداوند نیست» (حرّ عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۴: ۱۴). نیز از پیامبر خدا (ص) نقل شده که هر کس آیین فطری مرا دوست دارد، به سنت من گرایش پیدا کند و نکاح از سنت من است (ر.ک؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۷: ۲۲۰). نیز می‌فرماید: «ای جوانان! هر کس قدرت جنسی دارد، ازدواج کند؛ زیرا ازدواج برای حفظ چشم و فرج بهتر است و هر کس توانایی مالی ندارد، روزه بگیرد؛ زیرا روزه برای او شکننده شهوت است». از سعید بن جبیر نقل است که «ابن عباس در سفر حج به من برخورد. از من پرسید: ازدواج کرده‌ای؟! گفتم: نه. گفت: برو ازدواج کن. سال دیگر به من برخورد، پرسید: ازدواج کرده‌ای؟! گفتم: نه. گفت: برو ازدواج کن؛ زیرا بهترین این امت، یعنی پیامبر از همه بیشتر زن داشت» (همان). ابوهیریه گوید: «اگر یک روز از دنیا مانده باشد، خدا را به همراه همسر ملاقات می‌کنم. از پیامبر خدا شنیدم که: بدترین شما مجردین شمایند و فرمود: کسی که دارای فرزندی است و قادر است که او را همسر بدهد و ندهد و حادثه‌ای پیش آید، گناه او بر هر دوی ایشان است» (همان) و نیز پیامبر (ص) می‌فرماید: «چهار طائفه‌اند که خداوند آنها را لعن می‌کند: کسی که برای فرزنددار نشدن ازدواج نکند و مردی که خود را شبیه زنان کند و زنی که خود را شبیه مردان کند و کسی که مردم را گمراه کند، یعنی آنها را مسخره کند و به بیچاره‌ای بگوید: بیا تا ترا عطا کنم. وقتی که آمد، به او بگوید: چیزی ندارم و به نابینا بگوید: از حیوانی که جلوت هست، احتیاط کن و حال آنکه حیوانی نیست و به کسی که سراغ خانه‌ای می‌گیرد، نشان غلط می‌دهد» (همان). پیشوایان معصوم (ع) در عین اهتمام به رشد و تکامل معنوی، به دنبال دنیاگریزی و رهبانیت نبودند و به افراد تأکید می‌کردند که ازدواج نه تنها با معنویت تعارضی ندارد، بلکه در رشد آن بسیار مؤثر است؛ مثلاً امام صادق (ع) به زنی توصیه می‌کند که حتماً ازدواج کند؛ زیرا اگر رهبانیت و دوری از ازدواج در معنویت تأثیر مثبت داشت، شخصیتی مانند حضرت فاطمه (س) در این جهت پیش گام بود: «نَصْرَفِي فَلَوْ كَانَ ذَلِكَ فَضلاً لَكَانَتْ فَاطِمَةُ أَحَقَّ مِنْكَ» (همان). از مهم‌ترین سبک پیشوایان معصوم (ع) در ازدواج و تشکیل خانواده، بی‌اعتنایی به امور مادی و تکلفات و رویارویی آسان و معمولی آنان با ازدواج است، به گونه‌ای که هم خود به آسانی ازدواج کردند و هم در ترویج فرزندان از تکلف پرهیز می‌نمودند. در مسأله مهریه و جهیزیه روش متعادل

و معقولی را داشتند، مهریه حضرت زهرا (س) یک ذره بود و قیمت آنکه مبلغ حدود پانصد درهم بود، فروخته شد که با بخشی از قیمت آن جهیزیه‌ای به شرح ذیل تهیه گردید: «یک پیراهن، یک روسری بزرگ، یک حوله سیاه خیبری، یک تختخواب ریسمانی، دو عدد تشک که یکی از پشم گوسفند و دیگری از لیف خرما پر شده بود، چهار عدد بالش، یک پرده پشمینه، یک قطعه حصیر و بوریا، یک عدد آسیای دستی، یک طشت مسی، ظرف چرمی، یک مشک برای آبکشی، یک کاسه برای شیر، یک آفتابه، یک سبوی سبزفام، چندکوزه سفالین» (ر.ک؛ طوسی، ۱۳۸۸، ج ۱: ۳۹).

۱.۲.۲. ارزش خانواده در تفکر اسلامی

خانواده در تفکر اسلامی جایگاهی بسیار رفیع دارد. اگر موضوع خانواده در اسلام را با سایر اموری که مشابه این مقوله است مقایسه کنیم برجستگی خاصی در مسئله خانواده ملاحظه می‌کنیم که بعضی از آنها مهم و بعضی مهمتر هستند. اما گاهی اموری وجود دارند که واژه ای مهم نیز برای آنها کفایت نمی‌کند و باید به دنبال ادبیات دیگری برای بیان عظمت آنها بود از جمله این موضوعات، موضوع "خانواده" است. خانواده به چند دلیل دارای اهمیت است یک دلیل آنکه اصولاً وجود آدمی از درون خانواده ریشه گرفته و در آن تکوین می‌یابد، به بیان دیگر، پیمان‌های وجود آدمی در خانواده شکل می‌گیرد و همه تاثیرات بیرونی در محدوده این پیمان‌ها تحقق پیدا می‌کند دلیل دیگر این است که می‌بینیم آغاز خلقت انسان با خانواده شروع شده است آیا سر این قضیه این نیست که خانواده رکن عالم هستی است؟ آیا این امر بدان معنا نیست که خانواده، رکن عالم هستی است و به کل هستی جهت می‌دهد؟ خانواده، منظومه‌ای متشکل از زن و مرد و فرزندان است که سلسله روابط عمیق روحی، عاطفی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی میان آنان جاری است و با هدف رفع نیاز و کسب آرامش در محیط روابط بالا و تولید و تربیت نسل، به حیات خود ادامه می‌دهد. در حقیقت خانواده مهمترین جایگاه پرورش نیروی انسانی و محیطی مناسب برای رشد اعضای خود به شمار می‌رود و با رشد اعضای خانواده است که اجتماع رشد می‌کند. خانواده آرامشگاه همسران و طبیعی‌ترین بستر رشد و شکوفایی و تعالی آدمی است. پس خانواده کانونی است که در آن ارزش‌های اخلاقی، باورهای دینی و معیارهای اجتماعی از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد و زمینه رشد عاطفی و تربیت اخلاقی و اجتماعی اعضای خانواده را فراهم می‌کند. یکی از راه‌های رسیدن به استحکام خانواده در تفکر اسلامی داشتن اقتدار عاطفی و منطقی و برخورداری والدین از بصیرت و بینش اجتماعی است. آگاهی‌های مستمری که می‌تواند ضامن رشد مطلوب شخصیت اجتماعی کودکان و نوجوانان شود و در این صورت است که زمینه رشد اعتقادی و پایبند کردن آنان به ارزش‌های عبادی و انجام فریضه‌ها در چنین خانواده‌هایی به راحتی قابل طرح و اجراست (افروز، غلامعلی) در محیط خانواده‌ای که اعضای آن متعبد هستند فضای آرام حاکم بوده و اعضای آن از اعتماد به نفس بالایی برخوردار هستند. جمع این‌گونه خانواده‌ها همچون ظروف مرتبط هستند که به هنگام کسر شدن یکی از آنها دیگر ظروف جای خالی آن را پرمی‌کند. بدون اینکه ضرر یا وقفه‌ای در مجموعه ایجاد شود. خانواده در یک نگاه تحلیلی مرکب از قول، فعل، صدق و صفاست. به عبارتی والدین یا با قولشان یا با فعلشان و یا با صدقشان،

فضایی را شکل می دهند تا فرزندان را تربیت کنند. نماز در لغت به معنای پرستش، نیاز، سجود، بندگی و اطاعت، خم شدن برای اظهار بندگی و اطاعت و یکی از فرایض دین و عبادت مخصوصی است که مسلمانان پنج بار در شبانه روز به جا می آورند. نماز یعنی خدمت و بندگی، فرمان برداری، سر فرود آوردن و تعظیم کردن به نشانه احترام، نماز، داروی نسیان و وسیله ذکر خداوند است. نماز، رابطه معنوی مخلوق با خالق است. نماز یعنی دل کندن از مادیات و پرواز دادن روح؛ یعنی پا را فراتر از دیدنی ها و شنیدنی ها نهادن. نماز در اصطلاح: عملی است عبادی که با کیفیت و آداب خاصی در مواقع معین برگزار می شود، که روح آن ارتباط با خدا و یاد و تسبیح اوست. نیایش و ستایشی است با کیفیت و حالاتی خاص، از روی خضوع و خشوع که در ادیان مختلف به صورتهای متفاوتی انجام می شود. این عبادت در اسلام بر اساس تقسیم بندی به رکعتهاست و در هر رکعت به صورت یک واحد و در آن ذکر و عمل و آداب است. در شبانه روز پنج بار و در مجموع هفده رکعت است که دارای جنبه الزام و وجوب می باشد. محتوای نماز، ذکر خدا، تسبیح خدا، استعانت از خدا و غیره است.

۲.۲.۲. معیارهای انتخاب همسر

از نکات مورد توجه قرآن کریم و پیشوایان معصوم (ع) در ازدواج، معیارهای انتخاب همسر است که مهم ترین آنها عبارتند از:

الف) پارسایی و دینداری

دین داری و تقوا از معیارهای مهم در انتخاب همسر است، هر اندازه این ویژگی قوی تر باشد، رعایت حد و حدود شرعی کامل تر و پای بند به اصول خانواده بیشتر خواهد بود و هر چه ضعیف تر باشد، به همان اندازه می تواند به استحکام و پایداری خانواده آسیب برساند. تقوا دارای درجاتی است که کمترین درجه آن انجام واجبات و ترک محرّمات است. دختران و پسران جوان باید بدانند کسی که در برابر خدای جهان و خالق هستی کرنش نکرد و به دستورات او بی اعتنائی نمود، در برابر همسرش کرنش نخواهد کرد و ارزشی برای او قائل نخواهد شد. قرآن می فرماید: «با زنان مشرک ازدواج نکنید تا ایمان بیاورند، قطعاً کنیز با ایمان بهتر از زن مشرک است، هر چند زیبایی او شما را به شگفت آورد و به مردان مشرک زن مدهید تا ایمان بیاورند، قطعاً برده با ایمان بهتر از مرد آزاد مشرک است، هر چند شما را به شگفت آورد، آنان شما را به سوی آتش فرامی خوانند و خدا به فرمان خود [شما را] به سوی بهشت و آمرزش می خواند و آیات خویش را برای مردم روشن می سازد، شاید متذکر شوید» (البقره / ۲۲۱). هر چند این آیه درباره ازدواج پسران و دختران آزاد مسلمان با دختران و پسران آزاد مشرک است، ولی هشداری است به دختران و پسرانی که گاه سخت شیفته و شیدای جمال و زیبایی ظاهری یا موقعیت مادی و اجتماعی دختران و پسران می شوند و ارزش های دینی و معنوی را فدا می سازند و در روایات نیز به مسأله دینداری تأکید شده است. رسول خدا (ص) فرمود: «اگر مردی که اخلاق و دینش را می پسندید، درخواست ازدواج کرد، او را همسر دهید. اگر چنین نکنید، در زمین فتنه و فساد بزرگ

پدید آید» (حرّ عاملی، ۱۴۰۹ق.، ج ۱۴: ۳۱). نیز فرمود: «با زن به خاطر چهار خصلت ازدواج می‌شود: به خاطر مال، دین، زیبایی و حسب و نسب خانوادگی، تو به خاطر دین او ازدواج کن» (همان).

ب) آراستگی به فضایل اخلاقی

آمار نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین عواملی که همسران را از هم جدا می‌کند و به طلاق می‌کشاند، بداخلاقی و بی‌بهرگی از فضایل اخلاقی است. بنابراین، بهترین راه مقابله با این آسیب، انتخاب همسری خوش‌اخلاق می‌باشد و منظور از اخلاق نیک، تنها «خنده‌رویی» و خوش‌خُلُقی اصطلاحی نیست؛ زیرا خندیدن و غیره در بعضی از مواقع نه تنها مطابق اخلاق نیست، بلکه خلاف اخلاق است و منظور از اخلاق نیک، «صفات و خُلق و خوی‌های پسندیده از نظر عقل و شرع» می‌باشد. قرآن کریم در ماجرای موسی (ع) با دختران شعیب می‌فرماید: «قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ: یکی از آن دو (دختر) گفت: پدرم! او را استخدام کن؛ زیرا بهترین کسی را که می‌توانی استخدام کنی، آن کسی است که قوی و امین باشد (و او همین مرد است)» (القصص / ۲۵). از این آیه استفاده می‌شود که شخصیت اخلاقی و رفتاری دختران شعیب و روح فتوت و جوانمردی، امانت‌داری، موسای جوان در ازدواج آنان مؤثر بوده است. در روایات نیز ازدواج با مردان بداخلاق نهی شده است، شخصی می‌گوید از امام رضا (ع) در نامه‌ای پرسیدم کسی از خویشاوندانم از دخترم خواستگاری کرده است، اما او اخلاق بد دارد. امام فرمود: اگر بداخلاق است، با او وصلت نکن» (مجلسی، ۱۴۰۳ق.، ج ۱۰۰: ۲۳۵). در روایت دیگری از آن حضرت نقل شده است که فرمود: «دختر خود را هرگز به شراب‌خوار ندهید و گرنه مانند این است که او را به سوی زنا سوق داده باشید» (همان، ج ۶۳: ۴۹۱).

ج) همتایی و تناسب

ازدواج نوعی ترکیب بین دو انسان و خانواده است، زندگی مشترک، یک پدیدهٔ مرکب است که اجزاء اصلی و اساسی آن، زن و مرد می‌باشند. هر قدر بین این دو عنصر، هماهنگی، هم‌فکری، تناسب شخصیت روحی و اخلاقی و جسمی باشد. این ترکیب، استوارتر، محکم‌تر، پرمثمرتر، شریف‌تر، لذت‌بخش‌تر و جاودانه‌تر خواهد بود. قرآن کریم در این مورد می‌فرماید: «الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ: زنان ناپاک از آن مردان ناپاکند و مردان ناپاک نیز به زنان ناپاک تعلق دارند، و زنان پاک از آن مردان پاک، و مردان پاک از آن زنان پاک هستند. اینان از نسبت‌های ناروایی که (ناپاکان) به آنان می‌دهند، مبرا هستند و برای آنان آمرزش (الهی) و روزی پُرارزشی است» (التور/ ۲۶). در اینکه منظور از «خبیثات» و «خبیثین» و همچنین «طیبات» و «طیبین» در آیهٔ مورد بحث کیست؟ مفسران بیانات مختلفی دارند:

۱- گاه گفته شده که منظور سخنان ناپاک و تهمت و افترا و دروغ است که تعلق به افراد آلوده دارد و به عکس سخنان پاک از آن مردان پاک و باتقوا است و «از کوزه همان برون تراود که در او است» (ر.ک؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۷: ۲۱۲).

۲- گاه گفته می‌شود «خبیثات» به معنی «سیئات» و مطلق اعمال بد و کارهای ناپسند است که برنامه مردان ناپاک است و به عکس «حسنات» تعلق به پاکان دارد (همان).

۳- «خبیثات» و «خبیثون» اشاره به زنان و مردان آلوده‌دامان است، به عکس «طیبات» و «طیبون» که به زنان و مردان پاکدامن اشاره می‌کند و ظاهراً منظور از آیه همین است (ر.ک؛ طباطبائی، بی‌تا، ج ۱۵: ۹۵ و مکارم شیرازی، ۱۳۷۷، ج ۱۴: ۴۲۱). در آیه دیگر می‌فرماید: «الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ» مرد زناکار جز با زن زناکار یا مشرک ازدواج نمی‌کند، و زن زناکار را جز مرد زناکار یا مشرک به ازدواج خود در نمی‌آورد و این کار بر مؤمنان حرام شده است» (النور/۳). در اینکه این آیه بیان یک حکم الهی است یا خبر از یک قضیه خارجی و طبیعی؟ در میان مفسران گفتگو است: بعضی معتقدند آیه تنها یک واقعیت عینی را بیان می‌کند که آلودگان همیشه دنبال آلودگان می‌روند و همجنس با همجنس پرواز می‌کند، اما افراد پاک و با ایمان هرگز تن به چنین آلودگیها و انتخاب همسران آلوده نمی‌دهند و آن را بر خویشان تحریم می‌کنند، شاهد این تفسیر همان ظاهر آیه است که به صورت «جمله خبریه» بیان شده است (ر.ک؛ مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۷۷، ج ۱۴: ۳۶۱). گروه دیگر معتقدند که این جمله بیان یک حکم شرعی و الهی است، مخصوصاً می‌خواهد مسلمانان را از ازدواج با افراد زناکار باز دارد، چرا که بیماریهای اخلاقی همچون بیماریهای جسمی غالباً واگیردار است (ر.ک؛ همان و طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۷: ۱۱۷). روایات فراوانی است که از پیامبر اسلام (ص) و سایر پیشوایان معصوم (ع) در این زمینه به ما رسیده است و آن را به صورت یک حکم تفسیر کرده‌اند. حتی بعضی از مفسران بزرگ در شأن نزول آیه چنین نوشته‌اند: «مردی از مسلمانان از پیامبر (ص) اجازه خواست که با «امّ مهزول» - زنی که در عصر جاهلیت به آلودگی معروف بود و حتی پرچمی برای شناسایی بر در خانه خود نصب کرده بود - ازدواج کند، آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ گفت (ر.ک؛ همان). در حدیث دیگری نیز از امام باقر (ع) و امام صادق (ع) می‌خوانیم: «این آیه در مورد مردان و زنانی است که در عصر رسول خدا (ص) آلوده زنا بودند، خداوند مسلمانان را از ازدواج با آنها نهی کرد و هم اکنون نیز مردم مشمول این حکم هستند، هر کس مشهور به این عمل شود و حدّ الهی به او جاری گردد، با او ازدواج نکنید تا توبه‌اش ثابت شود» (ر.ک؛ همان). همتایی و تناسب دارای ابعاد مختلفی است؛ از جمله همتایی و تناسب دینی و ایمانی، همتایی و تناسب فکری و فرهنگی، همتایی اخلاقی، همتایی جسمی و جنسی، همتایی اقتصادی و سیاسی، اجتماعی، تناسب در زیبایی و خانوادگی، تناسب سنی و علمی، هماهنگی روحی و روانی. وقتی که این تعریف و تمجید را از کانون خانواده در معتبرترین متون دینی، یعنی در قرآن و سنت می‌بینیم، از خود می‌پرسیم که مگر خانواده چه فایده و کارکردی دارد که چنین از آن ستایش شده است. برای پاسخ به این پرسش، کافی است به ظاهر برخی آیات توجه نماییم. از نظر قرآن، خانواده «فراموش خانه رنج‌های روزانه» است. در آیه ۲۱ سوره مبارکه روم، خانواده به اعتبار وجود همسر در آن، مایه سکون و آرامش معرفی گردید. آنجا که فرمود: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ...» تعبیر «لتسكنوا» در آیه فوق مبین علت خلقت همسر برای انسان است. در این تعبیر، حرف لام، تعلیل را می‌رساند و «تسكنوا» علت آفرینش زن و مرد

برای یکدیگر است. بنابراین، انسان در کنار جنس مخالف (همسر) آرامش می یابد. در عرف محاوره‌ای نیز از منزل به «مَسْکَن» تعبیر می شود و این کلمه به معنای محل آرامش و سکون است. روشن است که این خصوصیت نه از «خانه» بلکه از «خانواده» است. دین اسلام با سرکوب نیاز جنسی مخالف بوده و آن را مذمت کرده است. از سوی دیگر، از رها بودن انسان از نظر جنسی و بی بند و باری نیز مخالفت کرده است. اسلام خواستار تعدیل نیاز جنسی و ارضای صحیح و مشروع آن است. بدین منظور، ازدواج را یگانه راه ارضای غریزه جنسی می داند و می فرماید: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُعْهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ..» و البته به کسانی که امکانات لازم را برای ازدواج ندارند توصیه می کند که عفت پیشه نمایند تا زمانی که خداوند گشایشی ایجاد نماید: «وَلَيْسَتَغْفَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ»

خانواده کانون مهر و محبت است. خانواده نیاز انسان به دوست داشتن و محبوب واقع شدن را تامین و تضمین می نماید؛ زیرا خداوند میان زوجین مودت و محبت برقرار نموده است. تعبیر «وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» در آیه ۲۱ سوره مبارکه روم، می فهماند که زن و شوهرها نیازی نیست پس از ازدواج برای ایجاد محبت تلاش کنند، زیرا خداوند این کار را کرده است. آنان باید این نعمت را قدر بدانند و از آن مراقبت کنند و هر چه که ممکن است این رابطه عاشقانه و عاطفی را تهدید نماید اجتناب نمایند. خانواده بقای نسلی متمایز را تضمین می نماید. انسان به طور طبیعی و غریزی میل به بقاء دارد و بقای خود را در تداوم نسل می ببیند. ازدواج و تشکیل خانواده، به این نیاز انسان نیز پاسخ می دهد و آن را تامین می کند. در یک رابطه آزاد جنسی نیز زاد و ولد صورت خواهد گرفت، لکن نسلها مشخص نخواهد بود. خانواده داشتن نسلی متمایز را برای اهلش تضمین می نماید. در آیه ۷۲ سوره مبارکه نحل با تاکید بر این حقیقت می خوانیم: «وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَ حَفَدَةً» خانواده کانون پرورش نسل صالح است. فرزندان که محصول پیوند زن و مرد هستند، برای پرورش سالم و صالح، نیاز به یک کانون مناسب دارند؛ خانواده این بستر را بخوبی فراهم می نماید. خداوند والدین را نسبت به تربیت فرزندان مسئول شناخته و خطاب به آنان فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ نَارًا وَ قُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ». کارکردهایی که در فوق بیان گردید، خانواده را یک «نهاد بی بدیل» ساخته است. به عبارت دیگر، نقش خانواده در تامین نیازهای طبیعی زوجین به گونه ای است که هیچ چیز نمی تواند جانشین آن گردد. اگر نیاز زن و مرد به یکدیگر تنها برای ارضای غرائز جنسی باشد، این مقصود در روابط آزاد جنسی نیز تامین می شود و تشکیل خانواده و پذیرش مسئولیتهای آن بیهوده می نماید. ارتباط غیرمشروع با جنس مخالف، میل جنسی انسان را برای لحظات کوتاهی برآورده می سازد ولی به هیچ وجه قادر به ایفای کارکردهای فراوان خانواده نمی باشد، بلکه زیانهای جبران ناپذیری را نیز به دنبال دارد. نقش و کارکرد خانواده برای کودکان نیز بی بدیل است. زیرا اگر نیاز کودک تنها خوراک، پوشاک، بازی، تر و خشک کردن و درس خواندن باشد، مراکز نگهداری و مهد کودکها می توانند این کار را انجام دهند. مهمترین نیاز کودک مهر و محبت است. آن هم مهر و محبتی که از عمق وجود پدر و مادر بر می خیزد و به روح کودک تزریق می شود و بوسه های گرم و

نوازش‌های مهربانانه ای که هیچگاه از یاد کودک نمی‌رود. با توجه به آنچه بیان گردید، حراست از خانواده امری لازم و مقدس و تلاش در جهت تقویت و تحکیم پیوندهای خانوادگی قابل ستایش است. بگونه ای که اسلام عزیز برای آن، پاداشی معادل جهاد در راه خدا قایل شده است. روایت «الْكَأَدُ عَلَى عِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»، و نیز حدیث «جِهَادُ الْمَرْأَةِ حُسْنُ التَّبَعْلِ»، دشواری و ارزشمندی کار زوجین در همسررداری را به خوبی بیان می‌نماید؛ زیرا جهاد امری پرمشقت ولی با ارزش است. در مقابل، انحلال خانواده امری نکوهیده است. دین مبین اسلام طلاق را «حلال مَبْغُوض» نامیده است. در این صورت، زن یا شوهری که با کارش موجب سستی بنیان خانواده یا انحلال آن گردد، عمل وی مَبْغُوض و منفور است. اینکه این پرسش مهم مطرح می‌گردد که چگونه می‌توان پیوندهای خانوادگی را محکم نموده و از سستی و انحلال آن جلوگیری کرد و قرآن کریم در این خصوص چه راه کارهایی را نشان می‌دهد؟ خوشبختانه، موضع قرآن کریم در قبال این مسأله مهم روشن است. قرآن کریم اصولی را نشان می‌دهد که رعایت آن موجب استحکام بنیان خانواده و سعادت دنیا و آخرت اعضای آن می‌شود. مهمترین این اصول را به طور مختصر مورد توجه قرار می‌دهیم.

۱) اصل محبت

نخستین اصلی که باید مورد توجه قرار گیرد، اصل محبت است. آنچه پیوند میان زوجین را استوار نگه می‌دارد، محبت است؛ به همین دلیل، خداوند این نیاز ضروری را به زوجین در آغاز پیوند زناشویی ارزانی می‌دارد. در آیه ۲۱ سوره مبارکه روم با اشاره به این مطلب فرموده است. قرآن کریم زن و شوهر را لباس یکدیگر نامیده است و این یک تعبیر زیبا و گویا در رابطه بین زن و شوهر است. بیان قرآن چنین است: «هِنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَ أَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ»؛ آنها لباس شما و شما نیز لباس آنها هستید و هر دو زینت هم و سبب حفظ یکدیگرید. از تعبیر و تشبیه به کار رفته در این آیه راجع به زن و مرد نکات قابل توجهی استفاده می‌شود: انسان نمی‌تواند بدون لباس زندگی نماید؛ لباس انسان را از سرما و گرما محافظت می‌کند؛ لباس وسیله زینت انسان است؛ لباس موجب پوشیدن عیوب انسان است؛ لباس نزدیکترین چیز به انسان است؛ از این جهت که میان لباس بر تن، و خود تن چیز دیگری فاصله نمی‌شود. آری! مرد برای زن و زن برای مرد به منزله لباس است. انسان بدون همسر نمیتواند درست زندگی نماید؛ همسر از انسان در برابر ناملایمات روزگار حمایت می‌نماید؛ موجب آراستگی انسان است؛ عیوب وی را می‌پوشاند و از هر چیز و هر کس به وی و نیازهایش نزدیکترین است. روشن است که اگر مودت و محبت میان زوجین نباشد، همسر مزاحم انسان است، نه لباس وی.

۲) اصل شفقت

از نظر قرآن کریم، «شفقت» در خانواده عامل صلاح و فلاح است. این معنا از آیات ۲۵ و ۲۶ سوره مبارکه طور به خوبی قابل استنباط است. در این آیات می‌خوانیم: «وَ أَقْبَلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ * قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ»؛ بعضی از آنان به بعضی دیگر روی آورده و از گذشته یکدیگر سؤال می‌کنند، گویند: ما پیش از این در میان خانواده خود بیمناک بوده‌ایم. این آیه ترسیم یک مکالمه از اهل بهشت است که از سوابق یکدیگر می‌پرسند و در حقیقت عامل خوش عاقبتی یکدیگر را جویا می‌شوند. آنان کلید بهشت را

«شفقت» در خانواده دانسته‌اند. پیش از این، به مودت و محبت میان زوجین اشاره شد. شفقت اگر چه به مودت و محبت نزدیک است، ولی از جهتی با آن متمایز است. اِشْفَاق توجه آمیخته با ترس است؛ شخص «مَشْفِق» دیگری را دوست می‌دارد و در مورد او نگران است؛ نگران از آن چه که ممکن است او را آزار دهد و او را برنجاند. این کلمه، هرگاه با حرف «مِن» متعدی شود معنای خوف در آن ظاهرتر خواهد بود. اما اگر با حرف «فی» متعدی شود، معنای عنایت و توجه در آن ظاهرتر است، به هر حال، پیام آیه این است که اعضای یک خانواده بایستی نسبت به یکدیگر شفیق باشند، یعنی نسبت به یکدیگر توجه داشته و در مورد یکدیگر نگران باشند. به سعادت خانواده خود اهمیت دهند؛ به نجات اعضای آن از خطر گمراهی بی‌اندیشند؛ با آنان به زیبایی معاشرت نمایند و آنان را به حق دعوت و نصیحت نمایند. بنابراین، شفقت در خانواده مستلزم نکات زیر است:

- حسن معاشرت؛ بدون شک، سوء معاشرت موجب آزار و رنجش سایر اعضای خانواده می‌شود و با شفقت مغایرت دارد.

- تلاش برای سعادت؛ اعضای خانواده باید برای سعادت، رفاه و آسایش یکدیگر فداکاری داشته باشند

- ارشاد؛ راهیابی اعضای خانواده به بارگاه قدس الهی و نجات از عذاب اخروی دغدغه مهم اعضای خانواده نسبت به یکدیگر است.

۳) اصل مغفرت

انسان از خطا مصون و معصوم نیست. در روابط زن و شوهر نیز لغزش هایی رخ می‌دهد که به مودت و محبت فی مابین آسیب می‌زند. از این رو، قرآن کریم به صلح و سازش و گذشت در روابط میان زوجین تأکید ویژه ای دارد. در این خصوص مرد مورد خطاب قرار گرفته و در مواردی که خطایی از زن سر می‌زند، به «گذشت» توصیه می‌شود. زیباترین بیان در این خصوص، آیه ۱۴ سوره مبارکه تغابن است که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنِّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»؛ ای کسانی که ایمان آورده اید، در حقیقت برخی از همسران شما و فرزندان شما دشمن شما هستند، از آنان بر حذر باشید، و اگر ببخشایید و درگذرید و بیامرزید، به راستی خدا آمرزنده مهربان است.

روشن است که همه همسران و فرزندان دشمن انسان نیستند، به همین دلیل قرآن کریم از کلمه «مِن» استفاده کرده است که به معنای تبعیض است و به این معنا اشاره دارد که تنها بعضی از آنان چنین هستند. علاوه بر این، دشمنی گاه در لباس دوستی و به گمان خدمت است، و گاه نیز با سوء نیت. به هر حال، در قبال عداوت آنان مرد باید گذشت داشته باشد. قرآن کریم در این قسمت سه فعل امر را به کار برده است: «تَعْفُوا» «تَصْفَحُوا»، و «تَغْفِرُوا». این سه فرمان، مراتب بخشش گناه را بیان می‌نمایند. به این صورت که «عفو» به معنای صرف نظر کردن از مجازات است؛ «صَفَح» مرتبه بالاتری را بیان می‌کند و آن، ترک هر گونه ملامت و سرزنش است. «غفران» نیز به معنای پوشاندن گناه و به فراموشی سپردن آن است. روشن است که عمل به این دستورات اخلاقی، بخش وسیعی از کدورت‌ها و مناقشات خانوادگی را از میان خواهد برد و مودت و محبت فی

مابین را تقویت می نماید. گذشت لازمه معاشرت به معروف است که خدای سبحان به آن در روابط خانوادگی فرمان داده و در آیه ۱۹ سوره مبارکه نساء فرموده است: «... وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنَّ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ يَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا»؛ و با آنان خوشرفتاری کنید و اگر آنان را خوش ندارید بدانید که چه بسا چیزی را ناخوش بدانید و خداوند در آن خیر بسیار نهاده باشد. فعل عاشروهن امر است و فعل امر جز در مواردی که قرینه‌ای بر استحباب باشد، ظاهر در وجوب است. در نتیجه، معاشرت به معروف یک تکلیف شرعی است. در آیه ای دیگر، زن مورد خطاب قرار می گیرد و به وی در مواردی که از سوی همسرش جفایی می بیند، به «صلح و سازش» توصیه می نماید. در آیه ۱۲۸ سوره مبارکه نساء چنین آمده است: «وَ إِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَ الصُّلْحُ خَيْرٌ وَ أٰخْضَرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَ إِنْ تَحْسَبُوا وَ تَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا»؛ و اگر زنی، از طغیان و سرکشی یا اعراض شوهرش، بیم داشته باشد، مانعی ندارد با هم صلح کنند و صلح، بهتر است؛ اگر چه مردم بخل می ورزند. و اگر نیکی کنید و پرهیزگاری پیشه سازید، خداوند به آنچه انجام می دهید، آگاه است. از دیگر اصول تحکیم بنیان خانواده می توان به امانتداری، وفاداری زوجین و رعایت عفاف و حجاب زوجین اشاره کرد. خانواده را نهاد اجتماعی معرفی کرده‌اند که منتج از پیوند زناشویی زن و مرد است. از جمله مظاهر اجتماعی انسان، وجود تعامل سالم و سازنده میان انسان‌ها و برقرار بودن عشق به هم نوع و ابراز صمیمیت و همدلی به یکدیگر است، خانواده محل ارضای نیازهای مختلف جسمانی، عقلانی و عاطفی است (عدالتی و دیگری، ۲۰۱۰: ۲۳).^۱ خانواده را می توان به عنوان یک نهاد اجتماعی و نظام کنش‌های گوناگون و مشخص شده‌ای پنداشت که در درون نظام نقش‌های تعیین شده سازمان یافته‌اند، نظام خانواده از طریق ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی به نظام کلی جامعه مربوط می شود و در حقیقت نظام جامعه همواره به عنوان گروه مرجعی برای خانواده عمل می کند، با این ترتیب می توان گفت که کنش اعضای خانواده به ویژه همسران در چارچوب نظام هنجارها و ارزش‌های اجتماعی صورت می گیرد و به عبارتی نظام اجتماعی خانواده معمولاً از درجه‌ای از یگانگی برخوردار است، دارای نقش‌های مکمل و هم‌چنین گروهی از نقش‌ها برای اهداف جمعی یا فردی است (آقاجانی، ۱۳۸۸: ۱۵۱)، و ازدواج به عنوان یک نهاد اجتماعی پایه و اساس ارتباط انسانی را شکل می دهد و در آن مرد و زن از طریق یک نیروی رمزی ناشی از غرایز، آیین، شعائر و عشق به هم جذب می شوند و به طور آزادانه و کامل تسلیم یکدیگر شده تا واحد پویایی را به عنوان خانواده ایجاد نمایند (احمدی، ۱۳۸۲: ۱۲). پدید آمدن اختلاف و تعارض بین زن و شوهر طبیعی است و به دلیل ماهیت روابط متقابل همسران، بدیهی است که اختلاف دیدگاه روی می دهد یا نیازها برآورده نشوند و در نتیجه همسران نسبت به یکدیگر احساس خشم، ناامیدی و ناخشنودی کنند. بعضی از موضوع‌های شناخته شده‌ای که می تواند پدیدآورنده اختلاف‌های زناشویی باشد چنین است: پول، روابط جنسی، روابط خویشاوندی، دوستان، فرزندان، خیانت جنسی، مشکلات عاطفی، مشکلات مالی، مشکلات ارتباطی (گفت و شنود)، درگیری-های کاری و غیره (ثنایی و دیگری، ۱۳۸۷). ناسازگاری درون خانواده سبب می شود تا روابط اعضای خانواده بهم

^۱ Edalati

بخورد، از هم گسستگی ایجاد کند، وحدت میان اعضای خانواده به خطر بیافتد و نهایتاً منجر به انحلال آن گردد. تعارض زناشویی دو منشاء دارد: ۱. عدم تعادل درون خانواده ۲. عدم پای‌بندی هر یک از زوجین به هنجارها و تخلف از آن‌ها (یگانه‌مهر، ۱۳۹۱: ۶۹). سلامت فیزیکی، عاطفی و بهداشت روانی افراد در جامعه، در گرو سلامت روابط زناشویی و تداوم و بقاء ازدواج است. رضایت فرد از زندگی زناشویی به منزله رضایتش از خانواده و رضایت از خانواده به معنای رضایت از زندگی است و در نتیجه تسهیل در رشد و تعالی و تکامل مادی و غیر مادی جامعه را به دنبال خواهد داشت (عباسی، ۱۳۸۹: ۱۲۸). به دنبال تحولات و تغییرات رو به رشدی که در جوامع بشری به وجود آمده، نهاد خانواده هم از این تحولات بی‌نصیب نمانده و بعضاً در بسیاری از موارد، تغییرات شگرفی را در ساختار خود پذیرفته و در حقیقت پدیده صنعتی شدن و مدرنیته شدن جوامع بشری، نهاد خانواده را در بسیاری از موارد تحت تاثیر قرار داده است. در بسیاری از موارد این تغییرات منفی و در بسیاری از موارد هم مثبت ارزیابی شده است (قرائتی، ۱۳۸۸: ۹). شاخص طلاق در کشور طی سال‌های گذشته روندی افزایشی داشته است که نشان از افزایش تعداد طلاق و یاعدم افزایش تعداد ازدواج در جامعه است. به طوری که این شاخص در سال ۱۳۸۹ رقمی در حدود ۱۵/۴ بوده که در سال ۱۳۹۳ به عدد ۲۲/۶ رسیده است. در واقع می‌توان گفت در سال ۱۳۸۹ حدود ۱۵ طلاق در برابر هر یک صد ازدواج وجود داشته، در حالی که در سال ۹۳ در برابر هر یک صد ازدواج ۲۲ طلاق به ثبت رسیده است (سازمان ثبت احوال، ۱۳۹۰). خانواده هسته اصلی تامین‌کننده بهداشت جامعه و روابط زوجین هسته سلامت خانواده است. نارضایتی و ناسازگاری زناشویی، افزایش آمار طلاق و پیامدهای سوء آن در طی سال‌های اخیر انگیزه انجام مطالعات متعددی در زمینه ناسازگاری و عوامل مرتبط با آن را ایجاد نموده است. تاثیر روش تغییر شیوه زندگی بر کاهش ناسازگاری همسران (خدابخش احمدی، ۱۳۸۱: ۱۰۹)، عوامل اجتماعی، فرهنگی و روانی موثر بر ناسازگاری زناشویی در- (عباسی، ۱۳۹۱: ۸۲) بررسی جامعه‌شناختی رضایت زنان از مناسبات زناشویی (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۱۲)، و بررسی عوامل ناسازگاری زناشویی (یگانه‌مهر، ۱۳۹۱: ۱۰)، از جمله موارد مورد توجه است.

خانواده و اهمیت آن در دوره کودکی

نوزاد در خانواده به دنیا می‌آید و اولین تعاملات خود را با محیط آغاز می‌کند. در این کانون اولیه اولین تأثیر و تأثرات متقابل آغاز می‌شود و کودک کم‌کم در فرآیند رشد و اجتماعی قرار می‌گیرد. همانطور که روان‌شناسان معتقدند سال‌های اولیه کودکی نقش بسزایی در رشد شخصیت و آینده او دارد. بیشتر طرحواره‌ها و شناخته‌های کودک از خود، اطرافیان و محیط در این دوران شکل می‌گیرد. میزان سلامت جسمانی و روانی کودک بسته به ارتباطی است که خانواده با وی دارد و تا چه حد تلاش می‌کند نیازهای او را برآورده سازد. کودکانی که در این سنین از لحاظ عاطفی و امنیتی در خانواده تأمین نمی‌شوند به انواع مشکلات مبتلا می‌شوند. مشکلات این کودکان اغلب با شیطنتها، دروغگوییها و حرف‌نشنیدنیهای ساده شروع می‌شود و با توجه به وضع نابسامان خانواده به بزهکاریها و جنایات بزرگسالی منتهی می‌شود. سخت‌گیری زیاد والدین یا بی‌توجهی آنها، یا نمر و لوس بار آوردن کودک و برآورده ساختن کلیه نیازهای منطقی و غیر منطقی او

، شخصیت سالمی را به بار نخواهد آورد. سلامت خود خانواده، تعادل شخصیتی والدین و آشنایی آنها به اصولی که می‌تواند محیط خانواده را سالمتر سازد، بسیار حائز اهمیت است.

اهمیت خانواده در دوران نوجوانی

نیازهای مرحله نوجوانی دوران حساس است. بطوری که در کنار سایر تحولات و تغییراتی که از جنبه‌های جسمانی و روانی در فرد اتفاق می‌افتد، ویژگی مشترک و مهم دیگر آن دوران، استقلال طلبی نوجوان در خانواده است. نوجوان می‌خواهد به طریقی رشد استقلال خود را به خانواده ثابت کند و بر این اساس شروع به ایجاد فاصله بین خود و خانواده می‌کند و به گروه همسالان نزدیک می‌شود. در صورتی که خانواده در این دوران به کارکردهای اساسی خود آشنایی نداشته باشد و همچنین با ویژگیهای دوران نوجوانی آشنا نباشد، نخواهد توانست عملکرد تربیتی خود را به نحو احسن ایفا نماید. و چه بسا که اقدامات نادرست از سوی خانواده، فضای نامناسب موجود در خانواده و غیره، بیشتر و بیشتر نوجوان را از محیط خانواده دور ساخته و در صورتی که خانواده در گذشته نیز کارکرد تربیتی خود را به شیوه درست اعمال نکرده باشد و فرد از پختگی فکری کاملی برخوردار نباشد با گرایش به زمینه‌های ناسازگارانه مثل عضویت در گروههای افراطی و سایر زمینه‌ها مشکلات فردی و اجتماعی زیادی را به بار خواهد آورد. سخت‌گیری زیاد والدین و خانواده در این دوران و همچنین سهل‌گیری و آزاد گذاری آنها فرزند را موجودی سرکش، طغیانگر و متزلزل بار خواهند آورد. از این گذشته این دوران، دوران الگو گیری و همانند سازی و لازم است خانواده الگوهای مناسبی را برای نوجوان خود فراهم سازند. میزان حضور خانواده در اجتماع نیز در این اهمیت بسزایی دارد. هابز معتقد است که بسیاری از نوجوانان پریشان حال و آشفته به خانواده‌هایی تعلق دارند که از زندگی اجتماعی مجزا و بیگانه‌اند. خانواده در عین حال که کوچکترین واحد اجتماعی است، مینا و پایه هر اجتماع بزرگ است. افراد سالم جامعه، افراد موفق و افراد فعال اجتماعی از داخل خانواده‌های سالم بیرون آمده‌اند و افراد ناسالم پرورش یافته خانواده‌های ناسالم هستند.

دین و انسجام خانواده

نظریه‌پردازان از جمله بوث بر این باورند که حضور در مناسک دینی (و در اینجا نماز جمعه) به صورت نیروی خاص و نگهبان خانواده دیده می‌شود که انسجام و پیوستگی آن را تقویت می‌کند. در مقیاس کلان پذیرش باورهای دینی (از جمله پذیرش ارزش حضور در مناسک عبادی روز جمعه) و خانواده در قوام نظم و انسجام در جامعه اثرگذارند. در این دیدگاه کنت، دین و خانواده را دو محیط اخلاقی مهم شکل‌دهنده فرد که به اتفاق نظم اجتماعی را پدید می‌آورند و موجب پیوند اجتماعی افراد با نهادهای اجتماعی می‌شوند، می‌داند. در واقع در دیدگاه جامعه‌شناختی، حضور در مناسک عبادی جمعی کارکردهای اساسی، مانند انضباط، انسجام، حیات‌بخشی

و خوشبختی آفرینی دارد که فقدان آن بقای جامعه را مخدوش می‌سازد؛ به عبارت دیگر دورکیم ۴ عملکرد عمده دین را چنین شرح می‌دهد:

انضباط: دین با صیانت نفس، تقوا و پرهیزکاری که ایجاد می‌کند، از هرج و مرج ناشی از پرداختن انسان به تمایلات نفسانی و تضاد گرایش‌های فردی در جامعه جلوگیری به عمل می‌آورد.

امیدواری: دین با مراسم و پیوندهایش بین پیروان خود انسجام عاطفی و شناختی ایجاد می‌کند.

حیات‌بخشی: دین با انتقال ارزش‌های اجتماعی به نسل‌های بعدی، به جامعه آینده نیز روح زندگی، انضباط و حرکت به سوی تعالی می‌بخشد.

خوشبختی: دین با حل معمای مرگ و احساس فقدان، امید و آرامش را به پیروان خود الهام می‌بخشد.

یلکینسون می‌گوید «پایبندی مذهبی و حضور در مناسک جمعی مذهبی تأثیر مستقیمی روی عاطفه‌ی خانواده دارد. لوینگر (1976)، نیز در نظریات خود حضور در مناسک عبادی جمعی را به همراه مفهوم دیگری که آن را تعهد نسبت به پیوند خانوادگی نامید، به عنوان مانعی بر سر راه طلاق می‌شناخت. واضح است که آشنایی دینی به بهبود روابط فردی خانواده در سطوح مختلف می‌شود.

متغیر دین و ابعاد آن جهت مشخص کردن این نکته که نماز (به عنوان متغیر مستقل و اثرگذار) در کدام یک از ابعاد دینداری قرار می‌گیرد. تعاریفی که از دین‌داری ارائه می‌شوند، چندان مورد توافق همه‌ی محققان نیست. در مجموع تعاریف به دودسته کارکردگرا و ذاتی تقسیم می‌شوند. تعریف رابرتسون جزو تعاریف ذاتی است و ما آن را به عنوان تعریف مورد نظر برگزیده‌ایم، فرهنگ دینی را مجموعه‌ای از اعتقادات، نمادها و ارزش‌های ناشی از آن در نظر می‌گیرد که مربوط به تمایز بین واقعیت تجربی و واقعیت متعالی و فرا تجربی است (تامبسون، ۱۳۸۱: ۳۴). دینداری دارای ۴ بعد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی است: بعد اعتقادی؛ باورهایی است که پیروان هر دین بدان پایبندند. بعد مناسکی یا اعمال دینی؛ اعمال دینی مشخصی که انتظار می‌رود پیروان هر دین آنها را به جا آورند (مثل نماز جمعه، نماز اعیاد مختلف قربان، فطرو... بعد تجربی یا عواطف دینی؛ در عواطف، تصورات و احساسات مربوط به واقعیت غایی یا اقتدار متعالی ظاهر می‌شود. بعد پیامد یا آثار دینی؛ شامل پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط او با سایرین است (گلاک و استارک، 1965: 342).^۱

---

^۱ Clock& stark

شاخصه‌های انسجام و استحکام خانواده

در این بخش تعریفی از انسجام خانواده و انواع آن ارائه می‌شود؛ سپس مؤلفه‌هایی را که به‌عنوان عوامل انسجام بخش در خانواده تلقی می‌شود، با تفصیل توضیح داده شده است. انسجام خانواده از دید هربرت لینگرن (2003)، به‌صورت احساس نزدیکی عاطفی با افراد دیگر تعریف می‌شود (هربرت لینگرن، ۲۰۰۳)^۱. توماس (1993) سه نوع انسجام را ذکر می‌کند که بر اساس آن محتواهایی بر اساس اعتماد، همکاری در بین افراد به وجود دارد.

مؤلفه احساسی در خانواده

۱. مهرورزی و محبت به همسر

مهر و محبت خانوادگی ارزشمندترین هدیه الهی است که خداوند آن را از عوامل همبستگی بین زوجین قرار داده است؛ زن کانون محبت و موجودی صد در صد عاطفی است. از وجودش مهر و محبت می‌بارد؛ هر چه محبوب‌تر باشد، شاداب‌تر است و برای به دست آوردن محبوبیت تا سر حد فداکاری کوشاست. بدین روی باید مدعی شد که بزرگ‌ترین رمز انسجام کانون خانواده، اظهار محبت و علاقه بین زوجین است؛ از این رو، سخنان عاطفی و بهره‌گیری از کلمات دل‌نشین و خطاب‌های شایسته و محبت‌آمیز، زوجین را جذب یکدیگر کرده، سبب می‌شود تا آنها خواسته یا ناخواسته از یکدیگر راضی شده و در دلشان نوعی احساس محبت نسبت به یکدیگر ایجاد شود، به‌گونه‌ای که موجبات استحکام و تقویت روابط بین زن و شوهر فراهم^۲ می‌شود (تبریزی، ۱۴۲۲ ق: ۴۵). به اعتقاد بسیاری از جامعه‌شناسان، ارضای نیاز عاطفی مهم‌ترین کارکردی است که می‌تواند بقای خانواده را در جوامع صنعتی جدید، تبیین کند. معمولاً افراد امنیت جسمی و روحی را در خانواده جستجو می‌کنند و خانه را پناهگاهی از کشمکش‌ها و زدوخوردهای دنیای بیرون می‌دانند. حتی بسیاری از کسانی که به دلیل نیافتن امنیت و خشنودی لازم به طلاق روی می‌آورند، بار دیگر خانواده جدیدی برای دست‌یابی به آن هدف بنا می‌کنند (بستان نجفی، ۱۳۸۷: ۸۸). برخلاف اسلام که کارکرد عاطفی و همراهی خانواده، در کنار سایر کارکردهای خانواده اهمیت دارد، در جوامع غربی در بسیاری از خانواده‌ها، کارکرد عاطفی تنها کارکرد و علت تشکیل خانواده است و چون خانواده در این دیدگاه بر مبنای عشق و محبت تشکیل می‌شود، با زوال آن، خانواده نیز متلاشی می‌شود، چراکه در این جوامع به این کارکرد خانواده بیشتر بها داده می‌شود؛ و شاید به این دلیل باشد که با سست شدن و نابودی شبکه‌های خویشاوندی و همسایگی، همسر شخص به‌عنوان تنها دوست و همدم او محسوب می‌شود (صفیان بلداجی و حاجی ده آبادی، ۱۳۹۱: ۱۸۶).

^۱ Herbert lingern

تقدیم هدیه به همسر

اهدای هدیه نوعی احترام است و طبعاً هدیه گیرنده، بی‌اختیار و به‌طور فطری، مهر و محبت هدیه دهنده را در دل خود جای می‌دهد؛ این نکته در روابط زناشویی و تأثیر آن بر استحکام خانواده دارای اهمیتی خاص و عاملی مهم در ایجاد ارتباط صحیح و همگرایی نسبت به زن و مرد به شمار می‌رود. هدیه، دل‌ها را پر از صفا و صمیمیت کرده و غبار کدورت را از دل‌ها پاک می‌کند؛ به‌ویژه آنکه اهدای تحفه در مناسبت‌های خاص باشد؛ در این صورت خاطرات خوش آن روز با شادمانی اهدای تحفه عجین شده، تأثیر نشاط‌آور آن را چندین برابر و زوجین را هر چه بیشتر جذب یکدیگر و به انسجام روابط آنها کمک می‌کند (رحیمی و حاجی اسماعیلی، ۱۳۹۱: ۷۴).

خوش رفتاری به همسر

یکی از عوامل مهم انسجام بخش خانوادگی، اخلاق شایسته است. اخلاق نیک یکی از اموری است که پیش از تشکیل خانواده باید مورد توجه قرار گیرد؛ چراکه تأثیری بس عمیق در زندگی زن و شوهر دارد؛ اگر زن یا شوهر یا هر دو بد اخلاق باشند، زندگی وحشتناکی در انتظار خواهد بود و بنیان خانواده را به سستی خواهند کشید. اخلاق نیک از امتیازاتی است که می‌تواند زمینه را برای نزدیکی بیشتر زن و شوهر فراهم آورد. زن و شوهر با این ویژگی نسبت به هم مهربان بوده و همین امر در استحکام خانواده بسیار تأثیرگذار است. شریعت مقدس اسلام با عنایت ویژه به اخلاق، رعایت ارزش‌های اخلاقی را برای سلامت خانواده و تحکیم بنیان آن ضروری و لازم می‌داند؛ بنابراین آنچه مایه‌ی تحکیم و سازش روابط خانوادگی است، اخلاق پسندیده هر یک از طرفین است و همین اخلاق شایسته است که بسیاری از اضطراب‌ها و استرس‌ها را کاهش می‌دهد. چه بسیار از طلاق‌ها و مشاجرات که ریشه و سبب اصلی آن بد اخلاقی است و چه بسیار مرگ‌های زودرس، اختلالات عصبی که نتیجه سوء رفتارهاست. آنها که معتقدند زن و شوهر پس از ازدواج لاجرم یکدیگر را می‌پذیرند و اگر امروز عیبی در آنهاست باید نادیده گرفته شود، دچار اشتباه بزرگی هستند، و ضربه مهلکی بر استحکام خانواده وارد می‌کنند (همان، ۸۳).

مؤلفه شناختی در خانواده

ارزش صبر (صبر در برابر همسر)

در برخی از بیانات معصومان زوجین به صبر در برابر امور مرتبط با همسر و خانواده توصیه شده‌اند و این امر، نوعی ارزش برای آنها تلقی شده است. این ارزشمندی، از پاداش‌های اخروی فراوانی که برای صابران در برابر همسر در نظر گرفته شده است، نمایان است. در متون روایی، ارزش صبر زن در برابر شوهر، در سه بخش صبر بر غیرت، بدخلقی و توان اقتصادی شوهر مطرح شده است و مرد نیز در توصیه‌های متعددی به صبر بر بدخلقی همسر خویش دعوت شده است.

الف) صبر بر غیرت شوهر

برخی از روایات، به موضوع غیرت اشاره داشته، ویژگی‌ها و انواع آن را بیان نموده‌اند. در دین اسلام، غیرت برای مرد، نشان دهنده ایمان دانسته شده است؛ و به زن توصیه به صبر در برابر این غیرت شده است که منجر به استحکام خانواده می‌شود.

ب) صبر بر بدخلقی شوهر

از دیگر مراتب صبر در برابر شوهر که به استحکام و تقویت بنیان خانواده کمک می‌کند، صبر در برابر خشم، بر خلقی و ناملاپمات اخلاقی است که از طرف شوهر بر زن تحمیل می‌شود.

ج) صبر بر توان اقتصادی شوهر

از مهم‌ترین توصیه‌های دین اسلام به زنان در خانواده، کم‌هزینه بودن و آسان‌گیری بر شوهر در پرداخت نفقه یا صبر در برابر توان اقتصادی وی است.

د) صبر مرد در برابر همسر

در خانواده، صبر و گذشت بر ناملاپمات، یک گام اساسی در راستای تحقق انسجام آن به شمار می‌رود؛ بنابراین در دیدگاه اسلام، هنگامی که ازدواج صورت گرفت و خانواده‌ای تشکیل شد، زوجین می‌بایست تا حد توان خویش بر نگاهداری خانواده تلاش نموده و در مقابل یکدیگر با صبر و گذشت برخورد نمایند (کاردوانی و غروی نائینی، ۱۳۹۱: ۱۴۱۴-۱۳۹).

ارزش عفو (مدارا و چشم‌پوشی از خطا و ابراز عذر)

بیشترین توصیه پیامبر در حوزه مسائل خانوادگی و استحکام آن، درباره گذشت و اغماض هر یک از زن و مرد در لغزش‌ها، کج‌خلقی‌ها و اشتباه‌های یکدیگر است؛ زیرا زن و شوهر همانند همه انسان‌های دیگر، روحیات و خلقیات متفاوت دارند. وجود عفو و گذشت، به یقین کانون خانواده را مستحکم و عشق و محبت را سرزنده می‌کند و اختلافات و مشاجرات را به پایان می‌برد. ابراز عذر نیز یکی دیگر از اصول مهم و خدشه‌ناپذیر در زندگی زناشویی و رفع اختلافات است و اثرات مثبت فراوانی در استحکام خانواده دارد. متأسفانه این اصل مهم که به جرئت می‌توان گفت آن را یکی از پایه‌های مستحکم زندگی مشترک دانست، در جوامع متمدن امروزی و در زندگی‌های روزمره تکراری توسط خود زوجین به فراموشی سپرده شده است و نزاع و درگیری و خشونت، حتی در کوچک‌ترین و بی‌اهمیت‌ترین امور زندگی، محیط خانواده را آلوده و بنیان آن را به سستی کشانده است.

مؤلفه رفتاری در خانواده

یاری‌رساندن به همسر

از دیگر مسائلی که در زندگی مشترک زن و شوهر حائز اهمیت است و در تحکیم روابط و خوشبختی خانواده تأثیر بسزایی دارد، انجام کارهای مربوط به زندگی و تأمین نیازها و انجام کارهای خانه است. این مسئله اگر به‌صورت عادلانه و صحیح حل شود و هر یک از زن و شوهر وظیفه‌ی خود را به‌خوبی انجام دهند، صفا و صمیمیت در محیط خانواده حاکم خواهد شد (رحیمی و حاجی اسماعیلی، ۱۳۹۱: ۸۱).

تنظیم رفتار جنسی

از اساسی‌ترین کارکردهای خانواده که هنوز با وجود تغییراتی که در نهاد خانواده صوت گرفته همچنان پابرجاست، تنظیم روابط جنسی زن و شوهر در قالب خانواده است. رضایت از روابط جنسی، تأثیرم‌ثبتی در زندگی دارد؛ متقابلاً، نارضایتی از آن بر زندگی اثر تخریبی دارد. از دیدگاه دانشمندان غربی، احساس رضایت و خوشحالی از روابط جنسی از قدیم‌الایام در زندگی بشر وجود داشته و همچنان هم ادامه دارد و به‌عنوان یک هدف مهم پذیرفته شده است؛ اگرچه اساساً رضایت امری نسبی است و هر کس به هر نسبتی که به زندگی زناشویی خود علاقه دارد، به همان نسبت احساس رضایت در او فراهم می‌شود. با توجه به اهمیت رضایت که یک نیاز اساسی انسان است و طبق نظرات، در پی رسیدن به یک هدف نهایی در یک رفتار حاصل می‌شود، می‌توان به اهمیت نارضایتی و اثرات آن در سلامت روانی فرد پی برد (صفیان بلداجی و حاجی ده آبادی، ۱۳۹۱: ۱۸۰)؛ از این‌رو که گزینه جنسی یک نیاز طبیعی است و موجب بقای نسل و تولیدمثل می‌شود، روانشناسان آن را از اصلی‌ترین انگیزه برای تشکیل خانواده می‌دانند. در مواردی فشار نیاز جنسی، به میزانی است که به نظر می‌رسد عامل عمده تشکیل خانواده، گزینه جنسی باشد. تحقیقات نشان می‌دهد که هر چه گزینه جنسی توأم با رضایت و زیبایی‌صوری و معنوی باشد، به همان اندازه دوام و استحکام خانواده بیشتر است. ریشه و عوامل اختلافات خانواده از روابط زناشویی سرچشمه می‌گیرد. رضایت جنسی بدون رضایت روانی، موجب می‌شود که زوجین احساس تنهایی و فقدان ارزش کنند. رضایت جنسی می‌تواند به‌طور چشمگیری از تنش‌ها بکاهد و متقابلاً عدم رضایت، تنش را افزوده و باعث تشدید فشارها و بزرگ‌نمایی دیگر مشکلات می‌شود؛ ناسازگاری جنسی زوجین از علل مهم تزلزل بنیان خانواده‌هاست (مرفاقتی خویی، ۱۳۷۶: ۷).

نقش دین در بهبود روابط اجتماعی

دین با پایه ریزی جامعه‌ای بر مبنای ارزش‌های انسانی و معنوی، نقش محوری و اساسی در ترسیم ساختارهای اجتماعی دارد با این توضیح که دین و مذهب در حوزه اجتماعی به دنبال پی ریزی جامعه‌ای است که در آن ارزش‌ها و اصول انسانی و معنوی حاکم باشد و این ارزش‌ها و اصول در روابط اجتماعی افراد از کوچک‌ترین واحد اجتماع یعنی خانواده تا سطح کلان جامعه تبلور پیدا کند. بدیهی است که براساس چنین جامعه‌ای ساختار متناسب با آن باید ترسیم و پایه ریزی شود به تعبیر دیگر دین در راستای نقش هدایت و

جهت دهی زندگی اجتماعی انسان در کنار توجه به ابعاد فردی براساس تعالیم الهی جامعه ای را ترسیم می کند که در کنار تامین نیازهای مادی انسان ها و افراد جامعه به نیازهای معنوی آنان نیز توجه شود و پیشرفت مادی و معنوی را برای افراد جامعه به ارمغان بیاورد برای نیل به این اهداف باید ساختارهای اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی متناسب و همسو با اهداف و آرمان های جامعه شکل بگیرد. بنابراین دین در پایه ریزی و شکل گیری و جهت دهی اجتماعی در یک جامعه دینی که محور روابط اجتماعی براساس آرمان ها و اهداف ترسیم شده برای جامعه تأثیری محوری و اساسی دارد. از این رو ساختارهای اجتماعی غیر دینی در جامعه ای است که بر مبنای سکولاریسم شکل گرفته و دین را از عرصه اجتماعی کنار گذاشته است. زیرا ساختارهای اجتماعی در هر جامعه ای براساس مبانی معرفتی و اهداف آن جامعه شکل گرفته و با آن همسو و هماهنگ است. ما معتقدیم براساس تعالیم نورانی دین مبین اسلام می توان جامعه ای را پایه ریزی نمود که سعادت و پیشرفت مادی و معنوی انسان ها را به بهترین صورت تأمین نماید. امام (ره) در این باره می فرمودند: «اسلام و حکومت اسلامی پدیده الهی است که با به کار بستن آن سعادت فرزندان خود را در دنیا و آخرت به بالاترین درجه تأمین می کند و قدرت آن را دارد که قلم سرخ بر ستمگری ها و چپاول ها و فسادها و تجاوزها بکشد و انسان ها را به کمال مطلوب خود برساند و مکتبی است که بر خلاف مکتب های غیرتوحیدی در تمام شئون فردی و اجتماعی و فرهنگی و سیاسی و نظامی و اقتصادی دخالت و نظارت دارد و از هیچ نکته ولو بسیار ناچیز که در تربیت انسان و جامعه و پیشرفت مادی و معنوی نقش دارد فرو گذار ننموده است و موانع مشکلات سر راه تکامل را در اجتماع و فرد گوشزد نموده و به رفع آنها کوشیده است. (وصیت نامه الهی سیاسی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۶۸، ص ۷ و ۸). بنا بر این مذهب و ادیان الهی آثار و کارکردهای بسیار متعدد و سازنده ای در حوزه فردی و اجتماعی دارند؛ با توجه به گستردگی مصادیق آثار، خدمات و کارکردهای مثبت دین، تنها به نمونه هایی از این آثار و کارکردها به نقل از کتاب «کلام جدید، عبدالحسن خسروپناه، ص ۲۴۵» می پردازیم.

۳.۲. مفهوم و اهمیت موضوع طلاق

از نکات مقدماتی که عبور کنیم، اولین بحث ما در این جلسه به مفهوم طلاق و بار عاطفی و معنوی آن برمی گردد. طلاق در ساده ترین بیان، عبارت است از پایان دادن به زوجیت و از میان رفتن تعهدات متقابلی که با انعقاد قرارداد ازدواج بین زن و مرد بوجود آمده است. با این حال، عرض من در این جلسه، اشاره به این واقعیت است که هر چند طلاق از جهت حقوقی به سادگی به انحلال عقد دائمی نکاح و زوجیت تعریف می شود لکن اتفاق مهم در طلاق، گسسته شدن رشته های عواطف و تخریب ساختمان روحی و روانی زن و مرد است که تبعات منفی آن هیچگاه تمام نمی شود. در اسلام از طلاق به منفورترین حلال خدا تعبیر شده است بطوریکه حضرت امام صادق (ع) می فرمایند: «ما من شیء مما احله الله عزوجل ابغض الیه من الطلاق» یعنی در پیشگاه خدای متعال، هیچ چیز حلالی مبعوض تر از طلاق نیست. یا در روایت مشهوری آمده است: «تزوجوا و لا تطلقوا فان الطلاق یهتز منه العرش» یعنی ازدواج کنید و طلاق ندهید که به راستی طلاق عرش خداوند را می لرزاند. در واقع، اسلام طلاق را چیزی فراتر از خروج از بن بست نمی داند و از هر راهی برای فاصله انداختن بین

زوجین و طلاق استفاده می کند. قرآن کریم در سوره نساء آیه ۱۲۸ می فرماید: «وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُخْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا» یعنی و اگر زنی، از طغیان و سرکشی یا اعراض شوهرش، بیم داشته باشد، مانعی ندارد با هم صلح کنند (و زن یا مرد، از پاره‌ای از حقوق خود، بخاطر صلح، صرف نظر نماید) و صلح، بهتر است؛ اگر چه مردم (طبق غریزه حبّ ذات، در این گونه موارد) بخل می‌ورزند. و اگر نیکی کنید و پرهیزگاری پیشه سازید (و به خاطر صلح، گذشت نمایید)، خداوند به آنچه انجام می‌دهید، آگاه است (و پاداش شایسته به شما خواهد داد). علاوه بر این، قرآن کریم در سوره نساء آیه ۳۵ می فرماید: «وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنْ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا»؛ یعنی و اگر از جدایی و شکاف میان آن دو (همسر) بیم داشته باشید، یک داور از خانواده شوهر، و یک داور از خانواده زن انتخاب کنید (تا به کار آنان رسیدگی کنند) اگر این دو داور، تصمیم به اصلاح داشته باشند، خداوند به توافق آنها کمک می‌کند؛ زیرا خداوند، دانا و آگاه است. با این وصف، اولاً صلح میان زن و شوهر حتی به قیمت گذشت طرفین از برخی حقوق خود، به همه چیز ترجیح دارد. ثانیاً، دیگران نباید نسبت به اختلاف زن و شوهر بی تفاوت باشند؛ ثالثاً، تعیین دو حکم جداگانه برای زن و شوهر و قضاوت عادلانه میان آنها، امکان صلح را فراهم می‌کند. در عین حال اگر صلح ممکن نبود و زندگی زن و شوهر به بن بست رسیده بود، بطوریکه یکی از زوجین یا هر دو از ادامه زندگی مشترک متحمل زنج و سختی غیرقابل تحمل می شدند، در اسلام باب طلاق باز است و می توان برای پایان دادن به این رنج و سختی زیاد، از راهکار طلاق استفاده کرد؛ هر چند خود طلاق نیز در اسلام مضبوط است و نباید به اسم طلاق حق هیچ یک از طرفین ضایع شود که بحث آن مفصل است.

۱.۳.۲. عوامل اصلی شکل گیری طلاق

بحث بعدی ما در این جلسه، پاسخگویی به یک سوال مهم است و آن اینکه چه عواملی زمینه شکل گیری پدیده طلاق را بوجود می آورد؟ در این زمینه جدای از بحث های نظری، مطالعات میدانی فراوانی انجام شده است که بنده در ادامه و بر اساس برداشت کلانی که از روح اندیشه اسلامی در این عرصه دارم، به این نتایج بر اساس یک ترتیب بندی متفاوت اشاره می کنم:

تعارضات فکری و فرهنگی میان زن و مرد

یکی از مشکلات رایج میان دختران و پسران جوان، ناتوانی در انتخاب همسر مناسب است. در واقع، فقدان آگاهی های لازم درباره ازدواج، غلبه عواطف بر قوه عاقله و یا تحمیل همسر توسط خانواده، موجب می شود که دختر و پسر در انتخاب همسر مناسب دچار اشتباه شوند و در شرایطی با همدیگر ازدواج کنند که از «کفویت» که از نظر اسلام پایه و اساس هر ازدواجی را تشکیل می دهد، برخوردار نباشند. بر خلاف تصور رایج، کفویت تنها همسانی در کلاس اجتماعی، درجه رفاه، شکل و ظاهر و یا سطح و رشته تحصیلاتی نیست بلکه مهم تر از

این‌ها، قرابت دختر و پسر از جهت فکری و عقیدتی و به تبع آن، ارزشی است. در واقع، اگر دختر و پسر بعد از ازدواج متوجه بشوند که نگاه آنها با یکدیگر در تعارض است به طور طبیعی بعد از مدت کوتاهی این تعارض، زندگی آنها را به بن بست می کشاند.

بد اخلاقی یکی از زوجین

بدبینی و سوء ظن، بی صداقتی، بدعهدی به علاوه عصبانیت، پرخاشگری، فحاشی و از همه بدتر، کتک کاری، از مواردی است که معمولاً بین مردان بیشتر از زنان مشاهده می شود و می تواند با از بین بردن محبت، اعتماد و ایجاد درد و رنج، زندگی مشترک را خیلی سریع با فروپاشی روبرو کند.

بی کاری و فقر

بی کاری و فقر معمولاً زمانی به طلاق منجر می شود که مرد به عنوان سرپرست خانواده به دلیل تنبلی، سوء تدبیر و حماقت خانواده را در تأمین حداقل های معیشتی با معضل روبرو کرده باشد؛ هرچند در مطالعات میدانی طلاق، به طور کل فقر (صرف نظر از اینکه چه عناصری در خلق آن مؤثر بوده اند) می تواند عامل طلاق تلقی شود.

اعتیاد به مواد مخدر

یکی از عوامل اصلی و رایج طلاق، اعتیاد محسوب می شود. در واقع، همان طور که جلسه قبل به تفصیل بحث شد، اعتیاد تولید کننده انواع گرفتاری ها برای همسر و کل خانواده است و نفس وقوع آن شرایط طلاق را بوجود می آورد هرچند در موارد فراوانی نیز همسر به امید ترک اعتیاد گرفتاری ها را تحمل نموده و به زندگی مشترک خود با همسر معتادش ادامه می دهد.

خیانت

خیانت در معنای مصطلح، یعنی برقراری روابط جنسی نامشروع از ناحیه یکی از زوجین که در اکثر موارد پس از افشا به طلاق منجر می شود. البته در مواردی سوء ظن زوجین نسبت به همدیگر و احتمال وقوع خیانت قبل از آنکه ثابت شده باشد شرایط طلاق را فراهم می کند. متأسفانه به دلایل گوناگون که در ادامه عرض خواهیم کرد، خیانت در سال های گذشته به یکی از عوامل مهم طلاق تبدیل شده است.

ارتکاب جرم و زندانی شدن یکی از زوجین

گرچه نفس ارتکاب جرایم مهم مانند کلاهبرداری، سرقت، قاچاق، قتل و امثال این ها می تواند عامل طلاق محسوب شود، لکن زندان چه از جهت قبح اجتماعی (و سوء سابقه دار کردن فرد) چه از جهت تبعات آن مانند رها شدن خانواده از جهات اقتصادی و غیره، در شکل گیری طلاق نقش مهمی دارد.

توقعات غیر منطقی زوجین از همدیگر

این توقعات می تواند شامل هر چیزی باشد اما افزایش توقعات اقتصادی زن از مرد که معمولاً ناشی از گسترش فاصله طبقاتی، چشم و هم چسبی و به راه افتادن مسابقه تجمل گرایی و تفاخر می باشد، از مواردی است که زمینه شکل گیری توقعات غیر منطقی زن از مرد را بوجود آورده و در بعضی از موارد کار را به طلاق می کشاند.

دخالت منفی دیگران در زندگی زوجین

کمک دیگران به اصلاح و ارتقاء زندگی مشترک جوانان حتماً مطلوب و لازم است اما اگر این دخالت ها در یک مسیر غلط یعنی غیر اخلاقی و غیر عقلانی قرار گیرد، حتماً می تواند به عاملی برای شکل گیری اختلافات منجر به طلاق تبدیل شود.

ضعف ها و بیماری های جنسی

زوجین به طور طبیعی نیازمند ارضاء نیازهای جنسی خود هستند و این موضوع در زندگی مشترک اهمیت قابل توجهی دارد. در این بین، اگر تمایلات جنسی یکی از زوجین از نقطه تعادل خارج شود و یا خیر، یکی از زوجین دچار ضعف یا بیماری جنسی شود، می توان از این مسأله به یکی از عوامل طلاق تعبیر کرد که در سال های اخیر گسترش معناداری پیدا کرده است.

بیماری های روحی و جسمی صعب العلاج یا معلولیت

در مواردی که یکی از زوجین به دلیل بیماری صعب العلاج اعم از جسمی و روحی یا معلولیت قادر به انجام وظایف خود نیست و یا زندگی همسر خود را با سختی و رنج زیاد روبرو می کند، این بیماری یا معلولیت، عاملی برای طلاق تبدیل می شود. در اینجا ممکن است بعضی از کارشناسان موارد دیگری را هم به ده عاملی که بنده اشاره کردم اضافه کنند که ایرادی هم ندارد؛ لکن در این بحث تلاش شد به مهم ترین عوامل طلاق در ایران اشاره شود. البته این عوامل منحصر به کشور ما نیست اما برای سایر کشورها- متناسب با شرایط هر کشور- می توان ترتیب و وزن متفاوتی در نظر گرفت.

۲.۳.۲. ریشه یابی طلاق در ایران

بحث بعدی این جلسه به این سوال برمی گردد که جدای از برخی عوامل طبیعی طلاق مانند بیماری های صعب العلاج، نقص عضو و امثال اینها، یک سری از عوامل طلاق خصوصاً بالا رفتن رتبه و یا افزایش وزن آنها، محصول بسترهای اجتماعی است و سئوال اینجاست که در سال های اخیر چه اتفاقی افتاده است که این عوامل در بروز طلاق سهم پررنگی را به خود اختصاص داده است؟ برای پاسخ به این سوال کلیدی به چند عنصر مهم و بسترساز اشاره می کنیم:

فرد گرایی افسارگسیخته

فردگرایی که باید آن را مولود اومانیزم و جهان بینی سکولار دانست، یک طرز تفکر و یک گام جلوتر، یک مرام و مسلک اجتماعی است که بر اصالت فرد و به تبع آن، بر اصالت آزادی های فردی در جامعه تأکید دارد که از پیامدهای آن، خود ترجیح بینی، خودمقدم بینی، بی تفاوتی اجتماعی و نادیده گرفتن مسئولیت های مدنی است. در واقع، بخش مهمی از مشکلات درون خانوادگی، بی عدالتی ها، نابردباری ها و شکل گیری اختلافات و تعارضات میان زن و مرد که سرانجام به طلاق منجر می شود را باید در همین فردگرایی جستجو نمود.

مفاسد جنسی

تبدیل زن به یک ابزار و برده جنسی و سوء استفاده از جسم او به مثابه یک کالای لوکس و پرسود اقتصادی، و از طرف دیگر، خارج کردن روابط جنسی از مدار اخلاق فطری، عقلانیت و اصول انسانی و شرعی، همچنین ایجاد میدانی وسیع و متنوع برای تحریکات و مشتتهای جنسی و خارج کردن تمایلات جنسی از نقطه تعادل، چیزی است که نه فقط امروز خانواده را در معرض نابودی قرار داده بلکه زمینه اضمحلال نسل های فعلی بشر را بوجود آورده است. بنابراین، بحث بر سر این است که عامل اصلی گسترش خیانت ها و هر آنچه مقدمه آن محسوب می شود، مانند برهنگی و خودنمایی های جنسی، اختلاط ها و معاشرت های زن و مرد نامحرم و امثال این ها را باید در چنین شرایطی جستجو کرد.

ظلم و بی عدالتی اقتصادی

ریشه خیلی از گرفتاری ها و رنج های معیشتی امروز بشر در زندگی و عامل اصلی فقر و فلاکت، چیزی جز ظلم و بی عدالتی نهادینه شده در سیستم های اجتماعی نیست. در واقع، گسترش الگوی اقتصادی نظام لیبرال - سرمایه داری و تبدیل آن به تنها مسیر توسعه و پیشرفت جوامع، بسترهای وسیعی را برای بروز ابتلائات تلخ و رنج آور اقتصادی بوجود آورده است که امروز آثار آن را در قالب بیکاری، فقر و محرومیت، فاصله طبقاتی و غیره شاهد هستیم. به بیان دیگر، آن چیزی که نهاد خانواده را با معضل روبرو نموده و حتی عده ای را به بازیگران چشم و گوش بسته مسابقه تجمل گرایی و فخر فروشی تبدیل کرده است، چیزی نیست جز نظام لیبرال - سرمایه داری که هر میزان جامعه از آن فاصله بگیرد از معضلات خانوادگی و در رأس آن از طلاق نجات پیدا خواهد کرد.

ظهور کلان شهرها و درهم شکستن بخشی از قواعد و سنت های اجتماعی

نباید از نظر دور کنیم که ظهور کلان شهرها که من آن را روی دیگر سکه بی عدالتی می دانم، خود در ایجاد انواع تضییقات و گرفتاری های ریز و درشت، و پنهان و آشکار برای خانواده سهم جدی داشته است. اگر امروز شاهد گسترش جرایم، رشد اعتیاد، افزایش مفاسد اخلاقی، رشد برخی فشارها و اختلالات روانی و حتی محدودیت های جدی معیشتی هستیم، نباید نقش کلان شهرها که به قیمت له شدن شهرهای کوچک و

روستاها پدید آمده اند را از نظر دور کنیم. البته من قبول دارم که کلان شهرها نقش ظرف را بازی می کنند اما توجه داشته باشید که کلان شهرها ظروفی هستند که درهای خود را تنها به روی مظلومی خاص باز می کنند.

رواج سبک زندگی غربی در بین بخشی از مردم

سبک زندگی غربی که زاینده جهان بینی سکولار است چارچوبی را برای حیات فردی و اجتماعی ایجاد می کند و این چارچوب، ارزش ها و ضد ارزش های تازه ای را در حیات انسان به وجود می آورد یا به تعبیر صحیح تر، تحمیل می کند که با بخشی از ارزش ها و ضد ارزش های دینی - به نحو مستقیم یا غیر مستقیم - مغایرت دارد. در واقع، نوع روابط اجتماعی، نوع پوشش، نوع خوراک، نوع تفریح، و همسوسازی آن با تفکر غربی، چیزی است که می تواند زمینه بروز خیلی از معضلات درون خانوادگی را بوجود آورد. اگر دقت داشته باشید، تایید خواهید کرد که خیلی از تعارضات خانوادگی و عدم آمادگی برای صلح و سازش میان زوجین در اثر تابو شدن اصول و سبک زندگی ای است که توسط غرب به منزله ارزش های جدید به مردم خصوصاً جوانان تحمیل شده است.

آثار تربیتی نماز بر کاهش اختلافات خانوادگی در خانواده

هر یک از جلوه های عبادات آثار تربیتی و معنوی ویژه ای بر همسران و فرزندان دارد. آثار تربیتی عبادات بر همسران و کیفیت تأثیرگذاری آن با نوع تأثیرگذاری عبادات بر فرزندان متفاوت است؛ لذا به هر کدام از اینها به طور مستقل پرداخته می شود.

برطرف کننده تکبر بین زوجین

تکبر یکی از بیماری های روحی و اخلاقی است که آثار زیانباری در اجتماع، به ویژه خانواده دارد. خیلی از اختلافات خانواده به دلیل تکبر و خودبرتربینی همسران یا یکی از آن دو است. کسی که روزی پنج بار با نهایت خضوع و خشوع (در نماز) در برابر پروردگار خود می ایستد و در هر نماز چندین بار به رکوع و سجود می رود و اظهار بندگی و تواضع می کند، نه تنها در مقابل خدا، بلکه در مقابل بندگان هم تکبر نمی ورزد و روحیه خودبرتربینی و فخرفروشی در او کاهش پیدا می کند. در دعا و مناجات با حضرت حق و در حج و روزه نیز وقتی روحیه تسلیم پذیری در مقابل فرمان پروردگار در او ایجاد می شود و به عظمت خدا در طواف و دعا اعتراف می کند، خود را کمتر از آن می بیند که خود را برتر از دیگران بداند و بخواهد نافرمانی نماید. حضرت علی (ع) درباره آثار عبادت، به ویژه آثار نماز در کاهش و زدودن روحیه تکبر می فرمایند: خداوند، ایمان را برای پاک کردن از نجاست شرک و نماز را برای پاکیزه کردن از پلیدی کبر و تکبر، واجب کرده است؛ در حدیث دیگری پیامبر اعظم حضرت محمد (ص) فرمودند: روزه هوای نفس و شهوت طبیعت حیوانی را می میراند (و طغیان آن را فرو می نشاند) و در آن صفای قلب، پاکی اعضا و آبادی بیرونی و درونی انسان و شکر بر نعمت ها، احسان به فقرا، فروزی تضرع و خشوع و گریه است؛ همچنین وسیله ای است برای پناه بردن به پروردگار، سبب شکستن دلبستگی ها، کم شدن گناهان، فروزی حسنات و در آن فواید بی شماری است؛ به سبب نماز انسان بیدار می شود

و از عالم خودخواهی، غرور و خودبینی رها می‌شود و در عالم وجود محو می‌شود (محدثی و یوسفی اصل، ۱۳۸۹: ۲۷۲).

تأمین آرامش روحی خانواده

مسئله‌ای دیگر که از آثار ارزنده و تربیتی نماز جمعه است، آرامش روانی و سکینه روحی است؛ که آرامش و صبر در خانواده تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر استحکام و تقویت روابط بین زن و شوهر دارد همچنان که امام صادق (ع) ضمن روایتی فرمودند: باید در این روز بر انسان آثار آرامش و وقار مشاهده شود و این وقار و سکون آرامش با شرکت در نماز جمعه فراهم می‌شود (کافی، بی تا، ۳، ۴۱۷).

ایجاد محبت در خانواده

بارزترین ویژگی خانواده در محبت بین اعضای آن جلوه می‌کند و در هیچ‌یک از گروه‌های اجتماعی محبت متقابل به این شکل صورت نمی‌گیرد. این کانون گرم خانواده است که پناهگاه اهل خانه در برابر ناملایمات زندگی است. نماز جمعه سبب تحکیم محبت در بین اعضای خانواده می‌شود. یکی از عوامل اصلی ایجاد محبت، تواضع است و پیش‌تر گفته شد که چگونه نماز جمعه سبب تواضع می‌شود و کبر را از بین می‌برد. یکی دیگر از عوامل ایجاد محبت، ایمان به خداست که نماز جمعه به انحاء مختلف آن را متجلی می‌کند. در روایت اسلامی نیز تصریح شده که تواضع و ایمان از عوامل ایجاد محبت است.

۴.۲. مبانی نظری

کارکردگرایان

کارکردگرایان مثل پارسنز تقسیم نقش را بهترین شکل برای حفاظت وحدت خانوادگی می‌داند و تداخل هر نوع نقش دیگر را سبب به هم خوردن تعادل زندگی به حساب می‌آورد. آن‌ها اشتغال زن و رقیب شدن او برای شوهر را سبب نابسامانی خانواده مطرح می‌کنند (دیلینی، ۱۳۸۷: ۳۸۶)^۱. هایدگر، مسکن را مکانی معرفی می‌کند که آدمی در جریان آن (مکان بودن) را تبدیل به خانه کرده و با چهار منبع اصلی تفکر یعنی خدا، خود، آسمان و زمین به برقراری هماهنگی می‌پردازد (یاراحمدی، ۱۳۷۸: ۲۲۳)، به عبارت دیگر، سکونت از نظر او سقفی را سایبان قرار دادن یا چند مترمربع زمین را زیر پا گرفتن نیست (نوربرگ، ۱۳۸۷: ۹) و مفهومی فراتر از این است. در واقع، برقراری پیوندی پرمعنا بین انسان و محیطی مفروض است. به دنبال آن راپاپورت مکان و محل زندگی و ساختن یا انتخاب آن را اساس فرهنگ و جهان‌بینی افراد انسانی می‌داند که بر این اساس شکل می‌گیرند، لذا می‌توان تخمین زد که افراد انسانی با جهان‌بینی و فرهنگ پایین در محل‌هایی و خانه‌هایی با کیفیت پایین زندگی می‌کنند. با کاهش عواملی از قبیل تبعیض جنسی در طول زمان، لیاقت و شایستگی برای کسب موقعیت اجتماعی، زنان قوت بیشتری پیدا کرده‌اند. به این ترتیب ارتقا، سواد و دانسته‌های زنان عناصری

^۱ Delaney

حیاتی در تغییرات اجتماعی است آن‌چنان که جامعه‌شناس و فیلسوف مشهور هابرماس در دیدار خود از ایران در سال ۱۳۸۱ سرنوشت و آینده ایران را منوط به ذهنیت و بینش زنان جوان و تحصیل کرده ایرانی که بیش از نیمی از دانشجویان این کشور را تشکیل می‌دهند، می‌داند. آلن تورن جامعه‌شناس دیگر فرانسوی نیز در مصاحبه‌ای، عاملیت نوسازی در ایران را در دست دختران جوان ایرانی می‌بیند.

تئوری مبادله

تئوری مبادله، به رفتار عقلانی به معنای حداکثر رساندن پاداش‌ها و به حداقل رساندن هزینه‌ها و نوع ارزش-ها و استانداردهای حاکم بر جامعه اشارت دارد. از آن‌جایی که ازدواج نوعی اعتبار برای زن و مرد است، در همسرگزینی نیز اعتبار (پاداش) ناشی از ازدواج میان زن و مرد با یکدیگر مبادله می‌شوند. برای زنان اعتبار است که با مردی ازدواج کنند که دارای ثروت، خانه، تحصیلات و غیره باشد و برای مردان ازدواج مبادله است تا زن زیبا، همسر و مادر خوب برای فرزندان و غیره به دست آورند. در واقع به دست آوردن این‌ها برای‌شان نوعی رضایت ایجاد می‌کند (اعزازی، ۱۳۸۸: ۴۲). مازلو در سنت مطالعات ناسازگاری زناشویی، معتقد است که در صورت بروز ناسازگاری، افراد دچار تنش‌ها و فشارهایی می‌شوند که در برابر آن‌ها به صور گوناگون نگرشی، رفتاری و عکس‌العمل نشان می‌دهند. فقدان تطبیق در ابعاد مختلف پایگاه زن و مرد از جمله ثروت، قدرت، منزلت و دانش که به دنبال رشد و گسترش عواملی چون شهرنشینی، تحصیلات و غیره فراهم می‌آید، انتظارات و توقعاتی را به وجود می‌آورد که اجابت آن‌ها از عهده بسیاری از زوجین خارج است. این وضعیت می‌تواند برای آنان منشأ روحیات منفی روانی نظیر افسردگی، اضطراب و یاس باشد؛ می‌تواند عده‌ای را محافظه‌کار، اقتدارگرا، مخالف با تغییرات و نوگرایی و عده‌ای را دارای گرایش مثبت، منعطف به نوگرا کند (مازلو، ۱۳۷۶: ۷۶).^۱ صدق‌آمیز عوامل موثر بر سازگاری زناشویی را در میان ۵۷۷ نفر از شهروندان شیرازی مورد بررسی قرار داده است. در این پژوهش سن ازدواج، تعداد فرزندان، تفاوت سنی زوجین، تحصیلات همسران، منزلت شغلی مرد، اشتغال زن، ازدواج مجدد زوجین، نحوه آشنایی با همسر و نسبت خویشاوندی با سازگاری زناشویی رابطه معناداری به دست داده‌اند (صدق‌آمیز، ۱۳۷۶: ۹۸). درباره بهزیستی روانی، دیدگاه‌های متفاوتی چون مکاتب رفتارگرایی، انسان‌گرایی، روان‌شناسی اجتماعی و غیره بحث نموده‌اند. دیدگاه انسان‌گرایی بر این باور است که هر عاملی که فرد را در سطح ارضاء نیازهای سطوح پایین نگه دارد و مانع شکوفایی او شود، باعث ایجاد اختلال رفتاری در وی خواهد شد. مازلو در دیدگاه انسان‌گرایی بر این باور است که نظام ارزش‌های دینی فرد معتقد بر پایه پذیرش فیلسوفانه حیات اجتماعی، طبیعت و واقعیت جسمانی حیات استوار است (دیلینی، ۱۳۸۷: ۵۴).^۲ نظریه بروس کوئن معتقد است، این یک واقعیت است که میزان طلاق در جوامع نوین زیاد شده است. این وضعیت از جامعه و ارزش‌های متغیر ما سرچشمه می‌گیرد تا از گسیختگی و تباهی خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی. امروزه از انواع کارکردهای خانواده در گذشته کاسته شده است و زن و شوهر برای تامین نیازمندی‌ها و خدمات خود به خانواده متکی نیستند و گسست پیوند زناشویی آن هم در یک محیط زناشویی ننگ نیست-

¹ Maslow

² Delaney

(بروس کوئن، ۱۳۷۰: ۱۳۳).^۱ اودری کاهش پای‌بندی به ارزش‌های مذهبی و دینی را در افزایش طلاق موثر می‌داند و به نقش دین به عنوان عاملی در راه جلوگیری از طلاق اشاره می‌کند. به نظر او افرادی که ایمان مذهبی دارند، کمتر به طلاق روی می‌آورند تا آنان که چنین ایمانی ندارند. با تضعیف ایمان و عدم پای‌بندی-های مذهبی در اکثریت افراد و تغییر ارزش‌ها میزان طلاق در جامعه افزایش می‌یابد(اودری، ۱۹۷۱: ۴۵۶).^۲ نگرش مذهبی می‌تواند در ارتباط زناشویی موثر باشد، زیرا مذهب شامل رهنمودهایی برای زندگی و ارائه دهنده ما به باورها و آرزوهاست که این ویژگی‌ها می‌توانند زندگی زناشویی را متاثر سازند(هانلر و دیگری، ۲۰۰۵: ۱۲۳).^۳ در مطالعه‌ای در زمینه نقش مذهب و ازدواج در دانشگاه‌های کالیفرنیا نتیجه گرفت که باورهای مذهبی بر خلاف سایر ملاک‌های زود گذر، اثر طولانی‌تری در تحکیم روابط زناشویی دارد. به نظر کانگر محرومیت اقتصادی تعاملات مثبت زوجین را کاهش می‌دهد و آن‌ها را به سوی ناسازگاری و طلاق سوق می‌دهد. مشکلات اقتصادی در بین زوجینی که منافع خانوادگی آن‌ها برای بقاء زندگی در سطح استاندارد مناسب نمی‌باشد، زندگی زناشویی آن‌ها را بی‌ثبات می‌کند و مردان در این خانواده‌ها بیشتر تعامل منفی دارند(کانگر، ۱۹۰۰: ۶۴۶).^۴ در دیدگاه مازلو نیاز به ارضاء تمایلات جنسی هم ردیف نیاز به پاسخگویی به انگیزش‌هایی چون نیاز به هوا، تشنگی، گرسنگی و نیاز به خواب و غیره و در رده نیازهای فیزیولوژیک، یا همان نیازهای اساسی و اولیه و زیربنایی انسان و هر موجود زنده دیگر می‌باشد. به اعتقاد مازلو، رابطه جنسی، هم‌چون عشق، جایگاه ویژه‌ای در اصول روان‌شناختی انسان‌ها به خصوص انسان‌های با درجات بالای سلامت روانی (خودشکوفی)، دارد. وی می‌گوید: "تمایلات جنسی و عشق می‌توانند در بررسی جامعه‌شناختی رضایت زنان از مناسبات زناشویی افراد سالم به طور کامل‌تری درهم ترکیب شوند و غالباً چنین نیز می‌شوند. این دو مقوله در زندگی افراد سالم (خودشکوفی) به سوی ترکیب و ممزوج شدن با یکدیگر گرایش دارند(اوحدی، ۱۳۸۴: ۸۹). یافته‌های پژوهش مهدوی و نسیمی نشان داد که بین رضایت جنسی و متغیرهای سن، شیوه‌های تربیتی استبدادی و مردسالارانه، دارا بودن مهارت‌زندگی، برداشت نادرست از آموزه‌های دینی، رضایت از وضعیت اقتصادی، تعاملات عاطفی، رضایت از سایر ابعاد زندگی، باورها و نگرش‌های جنسی غلط و نحوه اجتماعی شدن همبستگی بالا وجود دارد(مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷). هم‌چنین نتایج پژوهش موحد و عزیزی نشان داد، رابطه معکوس و معنی‌داری بین رضایت-مندی جنسی زنان و تعارضات میان همسران وجود دارد، بدان مفهوم که هر چه رضایت‌مندی جنسی زنان افزایش می‌یابد، تعارضات زوجین کاهش پیدا می‌کند و بالعکس. گفتنی است سه بعد اول از ابعاد پنج‌گانه رضایت‌مندی جنسی نیز با هرکدام از ابعاد تعارضات زوجین، دارای رابطه معکوس است(موحد و همکاران، ۱۳۹۰). از نظر هابرماس پیشرفت در زنان ایرانی باعث شده آن‌ها در بهبود و پیشرفت جامعه ایران نقش اساسی داشته باشند، از طرفی با آگاهی بیشتر حتی در مورد انتخاب شریک زندگی خود در آینده و تعیین نوع ازدواج و ازدواج خود گام بردارند. پیشرفت دانش در زنان باعث تغییر نوع و شیوه‌های غلط و سنی ازدواج نیز شده

¹ Choen

² Udry

³ Hunler

⁴ Conger

است (غفاری، ۱۳۸۴: ۱۳۷). از نظر هاوکینز و ویس احساس عدم تعهد به جامعه و قراردادهای آن، احساس عدم صمیمیت و راحتی با خانواده و سایر الگوهای نقش باعث گرایش فرد به اعتیاد می‌شود. بر اساس این دیدگاه اگر شرایط و فرصت کافی برای تقویت تعاملات در خانه فراهم نشده باشد مهارت‌های بین فردی او برای تعاملات موفق و مطلوب در خانواده و سرانجام تعاملات وی با افراد جامعه ضعیف باشد، فرد بیشتر به سوی ارتکاب جرم و اعتیاد روی می‌آورد (گلپور، ۱۳۸۲: ۲۳۹). برطبق نظریه شبکه هرچند ارتباط زوجین با شبکه‌های خویشاوندی و دوستان و همسایگان نزدیک‌تر و هر چند این شبکه‌ها متراکم‌تر باشند، رابطه زن و شوهر به عنوان زوج زناشویی تفکیک‌تر شده و بیشتر تابع سلسله مراتب می‌باشد عکس قضیه نیز مصداق دارد. هر چه شبکه‌ها تراکم‌تر باشد نقش‌های مردانه و زنانه کمتر نشانگر جدایی و تفکیک هستند که فرضیه دخالت دیگران در زندگی زوجین از این نظریه گرفته شده است، بر اساس این نظریه قوی‌تر بودن شبکه خویشاوندی و دخالت دیگران در زندگی زوجین می‌تواند از طریق سلب قدرت تصمیم‌گیری از زوجین موجبات بروز اختلافات خانوادگی گردد و میزان ناسازگاری زناشویی افزایش یابد.

هابرماس

از نظر هابرماس چنین پیشرفتی در زنان ایرانی باعث شده آن‌ها در بهبود و پیشرفت جامعه ایران نقش اساسی داشته باشند و از طرفی با آگاهی بیشتر حتی در مورد انتخاب شریک زندگی خود در آینده و تعیین نوع ازدواج خود گام بردارند، پیشرفت دانش در زنان باعث تغییر نوع و شیوه‌های غلط و سنتی ازدواج نیز شده است (غفاری، ۱۳۸۴: ۱۳۷).

مرتن

عامل بسیار مهم و اصلی ناسازگاری زناشویی که فعلاً مطرح است وضعیت اعتیاد مرد در خانواده است که در اکثر مواقع باعث فروپاشی بنیان خانواده می‌گردد. در این باره مرتن معتقد است: چون جوامع مدرن اغلب به موفقیت فردی اصالت داده و کسب آن در گروه مشارکت فعال اجتماعی، داشتن کار مفید، بهره‌مندی مناسب از ثروت مادی، سواد مناسب با موفقیت اجتماعی فرد و غیره است محرومیت از هر یک از این‌ها به پیرامونی شدن و انزوای فرد منجر می‌شود و در چنین شرایطی یا درشرایطی که فرد خود را با نگرش‌ها، باورها، ارزش‌ها و هنجارهای حاکم بر جامعه بیگانه می‌یابد و یا حداقل خود را با آن‌ها بیگانه نمی‌یابد از جامعه جدا شده و در انزوای بیشتری قرار می‌گیرد، این قبیل افراد عموماً کسانی هستند که یا قادر به تطابق خود با محیط نیستند و یا از تطبیق محیط با خود ناتوانند و بنابراین برای گریز از این موقعیت به مصرف موادمخدر و مشروبات الکلی روی می‌آورند، جالب آن که همین راه فرار خود عامل مهم در تقویت پیرامونی شدن این افراد است، افرادی که احساس موفقیت نمی‌کنند، اغلب تنگدست و فقیر یا بیکارند، سواد کافی یا موقعیت اجتماعی مناسب ندارند، درگیر روابط بد خانوادگی هستند یا حتی در صورت فقدان مشکلات مذکور، ارزش‌های حاکم بر جامعه را قبول ندارند، بیشتر در معرض انزوای و احتمالاً سوء مصرف موادمخدر هستند، چرا که یکی از مهم‌ترین

دلایل انزوای طلبی تغییر برداشت خود از واقعیت از طریق مصرف این گونه مواد است و معمولاً مصرف داروهای روانگردان را یکی از راه‌های فرار از واقعیت مطرح می‌کنند (باوی، ۱۳۸۸: ۱۴۵).

دورکیم

امیل دورکیم به عواملی اصلی تضعیف معیارها و هنجارهای اجتماعی پرداخته و چنین مطرح می‌کند که سستی ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی - فرهنگی موجب روی آوردن افراد به جرم می‌شود. تحولات سریع صنعتی - اقتصادی و به تبع آن تغییرات سریع در گستره اجتماعی مانند: شهرنشینی، نوسازی، تضعیف باورها، ارزش‌ها و سنت‌های فرهنگی - مذهبی و ملی و موروثی و هم‌چنین متزلزل شدن ساختار سنتی خانواده، همه موجب تغییر در هویت افراد شده و باعث می‌شوند تا رفتار سنتی آنان تغییر نماید. پیشرفت برگسترش شاخص‌های توسعه که خود، گواهی بر تغییر جوامع سنتی هستند، رابطه مبتنی با میزان شیوع جرم دارند و مثلاً به نظر می‌رسد در شهرها ارتکاب جرم بیش از روستاها است، یا در خانواده‌هایی که در معرض نوگرایی قرار داشته و بافت سنتی خود را از دست داده یا در حال از دست دادن هستند، مجرمیت رایج‌تر است (همان).

آیسنک

هایانس آیسنک در نظریه لذت‌جویی خود مطرح می‌کند که چون فاصله جرم و مجازات طولانی است لذا افراد برون‌گرا نه درون‌گرا با حس لذت‌جویی دست به ارتکاب جرم می‌زنند، لذا زندگی با چنین افرادی که از نظر روان‌شناسی ممکن است حتی بعد از مجازات طولانی و سخت باز به ارتکاب جرم به هر نحوی و به هر دلیل موجه و یا غیرموجهی ادامه دهند برای شریک زندگی‌شان غیرقابل قبول می‌باشد، همسران چنین افرادی به غیر قابل اعتماد بودن ایشان و غیر قابل قبول بودن رفتار، انگیزه و نحوه حیات ایشان معترفند و الزاماً بنای ناسازگاری و در نهایت طلاق با آن‌ها را بنا می‌نهند (ستوده، ۱۳۸۶: ۹۶ - ۹۵). در مطالعه ناسازگاری زناشویی ارزش‌های مذهبی و پای‌بندی به آن‌ها از اهمیت به‌سزایی برخوردار است، تا آن‌جا که اودری کاهش پای‌بندی به ارزش‌های مذهبی و دینی را در افزایش طلاق موثر می‌داند و به نقش دین به عنوان عاملی در راه جلوگیری از طلاق اشاره می‌کند. به نظر او افرادی که ایمان مذهبی دارند، کمتر به طلاق روی می‌آورند تا آنان که چنین ایمانی ندارند. با تضعیف ایمان و عدم پای‌بندی‌های مذهبی در اکثریت افراد و تغییر ارزش‌ها میزان طلاق در جامعه افزایش می‌یابد (اودری، ۱۹۷۱: ۴۵۶).^۱

فروم

فروم مطرح می‌کند انسان نمی‌تواند از میل جنسی فارغ شود و اگر آن میل، عیب تلقی شود، احساس گناه طبیعی است. محدودیتی که به امور جنسی تحمیل می‌شود به احساس گناه می‌انجامد که دستاویزی برای وضع اصول اخلاقی قدرت‌مند است. فروم معتقد است که در جامعه غربی به علت جهت‌گیری مصرفی، از میل جنسی برای پوشاندن فقدان صمیمیت بهره‌گیری می‌شود. نزدیکی جسمانی، به وسیله‌ای برای پوشاندن عیب بیگانگی

^۱ udry

انسان‌ها تبدیل شده است. اریک فروم عشق را نتیجه رضایت کافی جنسی نمی‌داند، بلکه کامیابی جنسی را نتیجه عشق می‌شناسد. مطالعه یکی از متداول‌ترین مشکلات جنسی، یعنی، سرد مزاجی زن و ناتوانی روانی-جنسی مرد نشان می‌دهد که علت واقعی این مشکلات، ناآگاهی از روش‌های درست جنسی نیست، بلکه علت واقعی منع‌هایی است که عشق را غیرممکن می‌سازد. ترس یا تنفر از غیرهمجنس اساس این مشکلات است که موجب می‌شود شخص خودش را کاملاً در اختیار طرف مقابل نگذارد، بی‌پیرایه عمل نکند و به شریک جنسی خود در صمیمیت و هم‌آغوشی اعتماد نکند. کسی که از نظر جنسی دچار منع شده است، اگر بتواند خود را از ترس یا تنفر برهاند و در نتیجه در عشق ورزیدن توانا شود، مشکلات جنسی وی نیز حل خواهد شد و اگر نتواند، هر چه در روابط جنسی آزموده باشد بی‌حاصل است (کجیاف، ۱۳۸۱: ۵۹).

۵.۲. پیشینه پژوهش

- در پژوهشی به بررسی ارتباط بین پایبندی افراد به نماز و نگرش مذهبی با افسردگی و گرایش به خودکشی در دانشجویان دانشگاه شیراز پرداخته شده است انجام گرفته است. نتایج نشان داد که همبستگی منفی معناداری بین افسردگی و گرایش به خودکشی و تمام ابعاد نگرش مذهبی در دانشجویان که تمایلات خودکشی بودند، وجود دارد، علاوه بر این از لحاظ میزان افسردگی و گرایش به خودکشی تفاوت معناداری بین دانشجویانی که همیشه نماز می‌خواندند با دانشجویانی که هرگز نماز نمی‌خواندند وجود داشت (رحیمی، چنگیز، چیت‌سازی مریم، ۱۳۹۵).

- در پژوهشی که توسط پاداشی و معصومی انجام گرفته موضوع بررسی رابطه گرایش و التزام عملی به نماز و سلامت روان جوانان ۳۰-۱۵ ساله شهرستان آستار می‌باشد. نتایج بدست آمده از ضریب همبستگی پیرسون رابطه معکوس و معناداری را بین گرایش و التزام عملی به نماز و مولفه‌های آن (اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی؛ توجه و عمل به مستحبات؛ التزام و اهتمام به انجام نماز؛ مراقبت و حضور قلب در نماز و اختلالات روان، ناسازگاری جسمی، اضطراب و بی‌خوابی، اختلال در عملکرد اجتماعی، افسردگی) نشان داد (پاداشی و معصومی، ۱۳۹۷).

- در مقاله ای به بررسی میزان گرایش به طلاق در میان زوجین ۴۵-۱۵ سال استان البرز، رابطه بین ارزش‌های اسلامی و بویژه نماز با گرایش به طلاق پرداخته شده است و نتایج نتایج این پژوهش نشان داد که ارتباط بین میزان ارزشهای اسلامی، نماز و گرایش به طلاق معنادار و معکوس بوده است (بیات نژاد داریوش، پناه پور سجاد، آروین حسین، دانش سیدعلی، دانشپذیر هومان، ۱۳۹۶).

- در پژوهشی نقش تمایل به نماز در کاهش گرایش زوجین به طلاق در بین دانشجویان مورد بررسی قرار گرفته است، یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد بین تمایل به نماز و گرایش به طلاق رابطه معنادار منفی وجود دارد (زارع مقدم، علی، گمنام، اعظم، ۲۰۱۸: ۱۹۵-۲۱۲).

-تحقیقات انجام شده در خصوص خانواده تا سال ۱۹۷۰ حول محور طلاق و اثرات روانی و اجتماعی آن بر روی اعضای خانواده بوده است و در این میان نقش دین به عنوان یک عامل مهم قابل توجه است. تا سالهای اخیر معمولاً نقش دین در بررسی‌های مربوط به خانواده و رضایتمندی زناشویی نادیده گرفته شده است. (غباری بناب، ۱۳۸۰)

-هم چنان اسپروسکی و هاگستون (۱۹۷۸) (به نقل از نیکویی، گیلن و پوز (۱۹۸۸)^۱ نشان داده‌اند افرادی که برای مدت طولانی با هم زندگی می‌کنند دین را به عنوان مهمترین عامل رضایت مندی در زندگی تلقی می‌کنند. جریگان وناک بعد از بررسی تحقیقات خود به این نتیجه رسیدند که دین مهمترین عامل ثابت و پایداری در ازدواج است (همان منبع).

-در تحقیق دیگر که توسط زهرا محمدی فر، فاطمه شهاب، مریم نصری انجام گرفته است الگوی نماز خوانی و دلبستگی با گرایش به طلاق زوجین مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد بین گرایش به طلاق و دلبستگی به خدا در مولفه های اجتنابی و دوسوگرا رابطه مثبت و معنادار وجود دارد (اولین کنفرانس ملی توسعه پایدار، ۹۳).

-حامد رادمهر جمال شمس در سال ۱۳۹۷ پژوهشی با عنوان مقایسه ی ارتباط تعهد مذهبی با میزان پایداری ازدواج در دو گروه از زوجین متقاضی طلاق و عادی شهر تهران انجام داده اند. این پژوهش از نوع علی مقایسه یی است و جامعه ی آماری آن را کلیه ی مردان و زنان متقاضی و غیرمتقاضی طلاق منطقه ی جنوب شهر تهران تشکیل دادند که به صورت تصادفی انتخاب شدند. حجم نمونه ۲۵۰ نفر (۱۵۰ مرد و ۱۰۰ زن) بود که از این تعداد ۱۰۰ نفر متقاضی طلاق و ۱۵۰ نفر غیرمتقاضی طلاق بودند. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش شامل پرسش نامه های تعهد مذهبی و ناپایداری ازدواج بود. در نهایت داده های به دست آمده با روش های آماری توصیفی (میانگین و انحراف استاندارد) و تحلیل رگرسیون بررسی شد. در این پژوهش همه ی مسائل اخلاقی رعایت شده است و نویسندگان مقاله هیچ گونه تضاد منافی گزارش نکرده اند. یافته های پژوهش نشان داد میزان ضریب رگرسیون برای مؤلفه ی تعهد مذهبی درون فردی ۰ / ۲۷؛ و برای مؤلفه ی تعهد مذهبی بین فردی با ناپایداری ازدواج ۰ / ۳۴ بود. بر اساس نتایج به دست آمده، تعهد مذهبی در سطح روابط بین فردی و درون فردی موجب افزایش انعطاف پذیری در روابط زوجین می شود و میزان ناپایداری ازدواج را کاهش می دهد.

- نتایج تحقیق ریاحی و همکاران نشان می‌دهد که نیمی از پاسخگویان گرایش متوسطی به طلاق داشته‌اند در حالی که نزدیک به ۹ درصد از آن‌ها دارای گرایش قوی به طلاق بوده‌اند. تحلیل رگرسیونی داده‌ها حاکی از آن است که متغیرهای میزان برآورده نشدن انتظارات همسران از یکدیگر (به شکل مستقیم)، میزان تصور مثبت از پیامدهای طلاق و دخالت دیگران در زندگی زوجین (به شکل مستقیم و غیرمستقیم) و متغیرهای تفاوت سنی،

¹ Giulen

تفاوت تحصیلی و تفاوت عقاید همسران (به شکل غیرمستقیم از طریق تاثیر بر میزان برآورده نشدن انتظارات همسران از یکدیگر) بر میزان گرایش به طلاق تاثیر داشته‌اند که از این میان، متغیرهای دخالت دیگران در زندگی زوجین و میزان برآورده نشدن انتظارات همسران از یکدیگر دارای بیشترین تاثیر بر میزان گرایش به طلاق بوده‌اند (ریاحی و همکاران، ۱۳۸۶).

- یافته‌های تحقیق عطاری و همکاران نشان داد، عوامل شخصیتی برون‌گرایی، توافق و وجدانی بودن با رضایت زناشویی رابطه مثبت دارند. عوامل فردی - خانوادگی سن ازدواج، فاصله سنی، نوع ازدواج و تحصیلات با رضایت زناشویی رابطه ندارند. بین وضعیت اقتصادی و رضایت زناشویی رابطه مثبت وجود دارد (عطاری و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۳).

- اخیراً پژوهش‌های متعددی در مورد اثر دین بر سلامت روان انجام شده است، نتایج تحقیقات نشان دهنده اثر مثبت بر سازگاری و بهداشت روانی و اثر کاهنده دین بر علائم بیماری بوده است (گری و همکاران، ۱۹۹۰).^۱

- آلن برگین (۱۹۹۲)^۲ یکی دیگر از محققین است که طی پژوهش‌های ده ساله (۱۹۹۱-۱۹۸۰) با عنوان کردن نقش ارزشها در روان‌درمانی و ارتباط آن با بهداشت روانی شخصا به ضرورت بکارگیری موضوعات ارزشی و دینی در آموزش‌های بالینی و آموزش بیماران مشخصا تاکید می‌کند. او در سال ۱۹۸۰ چنین ادعا کرد که به عنوان یک روان‌شناس نمی‌خواهد از مذاهب متعارف و سازمان یافته بعنوان فرآیند کلی حمایت کند ولی از تئوری‌هایی که بخشی از زندگی دینی هستند و دارای بیشترین منابع بهداشتی می‌باشند حمایت می‌نماید. او همچنین می‌گوید: اعتقاد دینی که مبنی بر علوم روان‌شناختی هستند دارای تاثیراتی بر ساختار اجتماعی می‌باشند.

---

¹ gary

² Bergin

فصل سوم:

مواد و روش پژوهش

۱.۳. روش پژوهش

تحقیق حاضر از نظر هدف یک مطالعه کاربردی و از نظر زمان مطالعه مقطعی و از نظر گردآوری داده ها یک بررسی پیمایشی-توصیفی (غیرآزمایشی) محسوب می شود و از دسته تحقیقات همبستگی می باشد. همانند سایر تحقیقات همبستگی، در این تحقیق نیز محقق در تلاش برای اثبات وجود یا عدم وجود رابطه بین متغیرهای تحقیق، که در این پژوهش عبارتند از اقامه نماز و طلاق و اختلافات خانوادگی می باشد، و چنانچه رابطه ای وجود داشته باشد سعی شده است، اندازه و جهت آن نیز تعیین گردد. روش کار در این تحقیق پیمایش است، روش جمع‌آوری داده نیز پرسشنامه می‌باشد. پرسشنامه گرایش به طلاق روزلت، جانسون و مور (قادرپور، ۱۳۹۳)، شامل ۱۴ سوال و دارای دو بعد تمایل به مسامحه و بعد تمایل برای خازج شدن که هر بعد شامل ۷ سوال می‌باشد و هر آیتم به وسیله مقیاس درجه‌بندی ۷ تایی (۱. هرگز ۲. بندرت ۳. خیلی کم. ۴. کم. ۵. زیاد ۶. خیلی زیاد ۷. همیشه) نمره گذاری می شود پرسشنامه تمایل، نگرش و التزام عملی به نماز انیسی، نویدی و حسینی نژاد نصرآباد (۱۳۸۸) می باشد. این پرسشنامه توسط انیسی و همکاران (۱۳۸۹) بمنظور سنجش نگرش و التزام عملی نسبت به نماز های واجب ساخته شده است که از ۵۰ سوال تشکیل شده است. در مجموع مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز از ۵۰ سوال تشکیل شد، که پاسخ های آن به شیوه ی لیکرت و به صورت ۵ گزینه ای از «هیچ وقت» تا «همیشه» و «کاملاً مخالفم» تا «کاملاً موافقم» تهیه شده است. برای گزینه «هیچ وقت» یا «کاملاً مخالفم» نمره صفر، برای گزینه «خیلی کم» یا «مخالفم» نمره ۱، برای گزینه «گاهی» یا «تاحدی موافقم» نمره ۲، برای گزینه «اغلب» یا «موافقم» نمره ۳ و برای گزینه «همیشه» یا «کاملاً موافقم» نمره ۴ داده می‌شود. و پرسشنامه ناسازگاری بی‌پر و استرنبرگ شامل ۱۰ گویه (پول، فرزندان، مسائل جنسی، عشق و محبت، انجام کارها با کمک یکدیگر (در اوقات فراغت)، مذهب، پیشرفت و بلند پروازی، سیاست، تحصیل فرزندان، دوستان و زندگی اجتماعی) می باشد. با کمک مقیاس های زیر می خواهیم بدانیم که از نظر زوجین، حیطة های مورد اختلاف در زندگی زناشویی چیست. همچنین می خواهیم بدانیم که آیا این حیطة های مورد اختلاف، باعث ایجاد شادمانی، ناراحتی یا احساس بی تفاوتی در زوجین می شوند. جامعه آماری در پژوهش حاضر تعدادی از زوج هایی هستند که بخاطر اختلاف خانوادگی به مراکز مشاوره و نیز برای طلاق به دادگاه های خانواده شهر اردبیل مراجعه کرده اند و حجم نمونه آماری به تعداد ۳۸۴ نفر در نظر گرفته شده است. روش نمونه گیری تصادفی ساده می باشد. برای تجزیه و تحلیل داده ها و آزمون فرضیه تحقیق، با بهره گیری از نرم افزار SPSS از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

۲.۳. جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و حجم نمونه:

جامعه آماری در پژوهش حاضر تعدادی زوج هایی هستند که بخاطر اختلاف خانوادگی به مراکز مشاوره و نیز برای طلاق به دادگاه های خانواده شهر اردبیل مراجعه کرده اند و حجم نمونه آماری به تعداد ۳۸۴ نفر از بین این زوج ها با روش نمونه گیری تصادفی ساده انتخاب شده است.

۳.۳. روش گردآوری اطلاعات :

تحقیق حاضر از نظر گردآوری داده ها یک بررسی پیمایشی محسوب می شود.

۳.۴. ابزار گردآوری داده ها:

ابزار گردآوری اطلاعات جمع آوری داده شامل سه پرسشنامه گرایش به طلاق و پرسشنامه التزام به اقامه نماز و پرسشنامه ناسازگاری بی یرو استرنبرگ می باشد.

۳.۵. روش تجزیه و تحلیل داده ها:

برای تجزیه و تحلیل داده ها از روش ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

۳.۶. تعاریف عملیاتی

اقامه نماز

متغیر اقامه نماز در این پژوهش شامل چهار مولفه اثربخشی نماز (شامل ۱۴ گویه) پس از خواندن نماز احساس آرامش بیشتری دارم، در هنگام گرفتاریها به نماز متوسل می شوم، هنگامی که مأیوس و ناامید هستم خواندن نماز، امید را در دل من زنده می کند، در صورتی که به دلیل بیماری و یا عذر شرعی نتوانم نماز بخوانم ناراحت می شوم، نمازم موجب شده تا کمتر گناه کنم، نمازی که با خلوص نیت خوانده شود گناهان را پاک می کند، بهترین و محبوب ترین عمل نزد خداوند نماز است، بهترین وسیله نزدیک شدن به خداوند نماز است، اهمیت و توجه به نماز سبب شده که قوانین و مقررات اجتماعی را بهتر رعایت نمایم، نماز موجب کاهش نگرانی هایم می شود، نماز خواندن برایم لذت بخش است، بنظرم بهترین عمل دینی در اسلام نماز است، اهمیت و توجه به نماز سبب شده که تحمل و صبر من در برابر مشکلات و ناملایمات بیشتر شود. توجه و عمل به مستحبات (شامل ۱۲ گویه نمازهای مستحبی را می خوانم، نمازهای واجب را در مسجد یا نمازخانه به جای می آورم، پیش از خواندن نماز موهای خود را شانه می زنم، پیش از خواندن نماز خود را معطر می کنم، نمازهای خود را با آرامش و بدون عجله می خوانم، سعی می کنم نمازهایم قضا نشود، نمازهای مغرب و عشاء را به جماعت می خوانم، پیش از خواندن نماز مسواک می زنم، طولانی خواندن نماز را بر کوتاه خواندن آن ترجیح می دهم، هنگامی که در خانه نماز می خوانم از سجاده استفاده می کنم، هنگامی که به تنهایی نماز می خوانم سجده هایم طولانی تر است. التزام جدی فردی برای اقامه نماز (شامل ۱۲ گویه، نمازهای واجب یومیه را به جای می آورم، نمازهای ظهر و عصر را به جماعت می خوانم، نمازهای قضا شده خود را حتماً می خوانم، نماز ظهر را اول وقت می خواند نماز مغرب را اول وقت می خوانم، در جشن ها و میهمانی ها با وجود برخی محدودیت ها) نمازهای واجب خود را به جای می آورم، در هنگام بیماری و یا ناخوشی نمازهای واجب را به جای می آورم، در مسافرتها نمازهای واجب را به جای می آورم، هر وقت نمازم قضا شود، ناراحت می شوم، برایم مهم است که نماز را با قرائت صحیح بخوانم، وقت معینی برای خواندن نماز دارم، اینطور نیست که هر وقت فرصت کنم نماز بخوانم، مراقبت و حضور

قلب در نماز (شامل ۱۰ گویه، با اجبار اطرافیانم نماز می خوانم. برنمازم بیشتر از سایر کارها و اعمالم مراقبت می کنم. نمازم را با حضور قلب و توجه می خوانم. در حین نماز احساس معنوی و روحانی در من ایجاد می شود. در حین نماز حواس خود را جمع می کنم و سعی می کنم حواسم پرت نشود. فقط اعتقاد و ایمان قلبی به خداوند کافی نیست، بلکه باید نمازم را بخوانم. نمازهایی که چه در تنهایی و چه در حضور دیگران می خوانم برایم ارزش یکسانی دارد. نماز خواندن را دوست دارم و فقط جهت رفع تکلیف نماز نمی خوانم. نماز در زندگی فردی و اجتماعی من تأثیر مثبتی داشته است. سعادت و خوشبختی دنیوی و اخروی من با میزان توجه و اهمیت من به نماز ارتباط دارد، می باشد.

گرایش به طلاق

متغیرگرایش به طلاق و اختلافات خانوادگی در پژوهش حاضر شامل ۱۴ گویه از دو بعد خارج شدن (متماایل به طلاق) و متمایل به مسامحه شامل این گویه ها می باشد، زمانی که از دست همسر ناراحت می شوم به جدایی فکر می کنم. زمانی که بین من و همسر شکر آب می شود به جای مقابله با این مسئله قهر می کنم. وقتی در ارتباطمان با مشکلات جدی مواجه می شویم، برای پایان دادن به رابطه اقداماتی را انجام می دهم. زمانی که حوصله ام سر می رود (زمانی که از دست او خشمگین می شوم)، پیرامون پایان دادن به رابطه مان می اندیشم، هنگامی که از بعضی کارهای همسر واقعاً ناراحت هستم او را به خاطر چیزهایی که به مشکل واقعی نامربوط هستند، مورد انتقاد قرار می دهم. وقتی ما مشکلاتی داریم، من در مورد پایان دادن به رابطه مان بحث می کنم. زمانی که از دست همسر ناراحت هستم، تا مدتی او رانادیده می گیرم (به او کم محلی می کنم). زمانی که واقعاً از همسر عصبانی هستم، رابطه ام با او بد می شود. وقتی که از دست همسر عصبانی هستم در مورد طلاق با او صحبت می کنم. زمانی که من و همسر از دست همدیگر عصبانی هستیم، من راه حل سازش یا مسامحه را پیشنهاد می کنم. زمانی که چیزهایی در مورد همسر وجود دارد که من دوست ندارم کوتاهی ها و نقطه ضعف های او را میپذیریم و تلاشی برای تغییر دادن او نمی کنم. زمانی که از همسر خشمگین هستم، وقت کمتری ربا او می گذرانم برای مثال، (وقت بیشتری را با دوستانم می گذرانم، بیشتر تلوزیون می بینم، ساعات بیشتری کار می کنم و غیره). زمانی که از رابطه مان ناخشنود هستم، وقتم را با دیگران صرف می کنم. وقتی اوضاع بین ما مطلوب نباشد کارهایی انجام میدهم که همسر را از من دور می کند.

اختلاف خانوادگی:

شامل ۱۰ گویه (پول، فرزندان، مسائل جنسی، عشق و محبت، انجام کارها با کمک یکدیگر (در اوقات فراغت)، مذهب، پیشرفت و بلند پروازی، سیاست، تحصیل فرزندان، دوستان و زندگی اجتماعی) می باشد. با کمک مقیاس های زیر می خواهیم بدانیم که از نظر زوجین، حیطة های مورد اختلاف در زندگی زناشویی چیست. همچنین می خواهیم بدانیم که آیا این حیطة های مورد اختلاف، باعث ایجاد شادمانی، ناراحتی یا احساس بی تفاوتی در زوجین می شوند.

فصل چهارم:

یافته‌های پژوهش

۱.۴. آمار توصیفی

بررسی ویژگی های جمعیت شناسی

جدول ۴-۱- فراوانی سن			
درصد	فراوانی		
۱۳/۸	۶۵	۲۰-۳۰ سال	بازه سنی
۴۳/۸	۱۸۹	۳۰-۴۰ سال	
۳۴/۶	۹۶	۴۰-۵۰ سال	
۷/۷	۳۴	بالای ۵۰ سال	
۱۰۰	۳۸۴	کل	

نمودار سن نشان می دهد که از بین ۳۸۴ نفر نمونه انتخاب شده بیشترین فراوانی مربوط به سن ۳۰-۴۰ سال می باشد. و سن بالای ۵۰ سال کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است

جدول ۴-۲- سطح تحصیلات افراد			
درصد	فراوانی		
۶/۲	۱۶	زیر دیپلم	مقطع
۱۱/۲	۴۰	دیپلم	
۲۷/۳	۹۸	لیسانس	
۶۳/۸	۲۲۸	فوق لیسانس و بالاتر	
۱۰۰	۳۸۴	کل	

جدول درصد فراوانی برای سطح تحصیلات افراد نشان می دهد از بین ۳۸۴ نفر نمونه انتخاب شده سطح تحصیلات فوق لیسانس و بیشتر بیشترین درصد فراوانی را به خود اختصاص داده است این در حالی است که سطح تحصیلات زیر دیپلم کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

۲.۴. آمار استنباطی

فرضیه اصلی

جدول ۳-۴ - ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه اصلی)			
گرایش به طلاق	گرایش به طلاق		گرایش به طلاق
1	1	Pearson Correlation	
		Sig. (2-tailed)	
	384	N	
1	-.840**	Pearson Correlation	اقامه نماز
		Sig. (2-tailed)	
	.000	N	
384	384		

به نظر می رسد بین اقامه نماز با گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی رابطه معکوس و معنی داری وجود دارد.

جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین اقامه نماز با گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین اقامه نماز و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از ۰/۰۵ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح ۹۵٪ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار ۰/۸۴۰- می توان استنباط کرد بین اقامه نماز و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی رابطه منفی و معنی داری وجود دارد.

فرضیه اول

به نظر می رسد بین اثربخشی نماز با گرایش به طلاق و اختلافات خانوادگی رابطه معکوس و معنی دار وجود دارد.

جدول ۴-۴ - ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه اول)			
اثربخشی نماز	گرایش به طلاق		گرایش به طلاق
1	1	Pearson Correlation	
		Sig. (2-tailed)	
	384	N	
1	-.716**	Pearson Correlation	اثربخشی نماز
		Sig. (2-tailed)	
	.000	N	
384	384		

جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین اثربخشی نماز با گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین اثربخشی نماز و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از ۰/۰۵ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح ۹۵٪ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو

متغیر به مقدار ۰/۷۱۶- می توان استنباط کرد بین اثربخشی نماز و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی رابطه معکوس و معنی داری وجود دارد .

فرضیه دوم

به نظر می رسد بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز با گرایش به طلاق و اختلافات خانوادگی رابطه معکوس و معنی دار وجود دارد.

جدول ۴-۵- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه دوم)

التزام جدی فردی برای اقامه نماز		گرایش به طلاق	
	1	Pearson Correlation	گرایش به طلاق
	384	Sig. (2-tailed)	
		N	
1	-.627**	Pearson Correlation	التزام جدی فردی
	.000	Sig. (2-tailed)	برای اقامه نماز
384	384	N	

جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز با گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از ۰/۰۵ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح ۹۵٪ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار ۰/۶۲۷- می توان استنباط کرد بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی رابطه معکوس و معنی داری وجود دارد .

فرضیه سوم

به نظر می رسد بین توجه و عمل به مستحبات با گرایش به طلاق و اختلافات خانوادگی رابطه معکوس و معنی دار وجود دارد.

جدول ۴-۶- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه سوم)

توجه و عمل به مستحبات		گرایش به طلاق	
	1	Pearson Correlation	گرایش به طلاق
	384	Sig. (2-tailed)	
		N	
1	-.681**	Pearson Correlation	توجه و عمل به
	.452	Sig. (2-tailed)	مستحبات
384	384	N	

جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین توجه و عمل به مستحبات با گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین توجه و عمل به مستحبات و گرایش به طلاق

و اختلاف خانوادگی، سطح معنی درای به دست آمده در حد بیشتر از ۰/۰۵ می باشد ($P > 0/05$). این نشان می دهد که فرض H_1 رد شده و H_0 پذیرفته می شود بنابراین می توان استنباط کرد بین توجه و عمل به مستحبات و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی ارتباط معنی داری وجود ندارد.

فرضیه چهارم

به نظر می رسد بین مراقبت و حضور قلب در نماز با گرایش به طلاق و اختلافات خانوادگی رابطه معکوس و معنی دار وجود دارد.

جدول ۴-۷- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه چهارم)

مراقبت و حضور قلب در نماز		گرایش به طلاق	
	1	Pearson Correlation	گرایش به طلاق
	384	Sig. (2-tailed)	
		N	
1	-.648**	Pearson Correlation	مراقبت و حضور قلب در نماز
	.000	Sig. (2-tailed)	
		N	
384	384		

جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین مراقبت و حضور قلب در نماز با گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین مراقبت و حضور قلب در نماز و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از ۰/۰۵ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح ۰/۰۵ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/648$ می توان استنباط کرد بین مراقبت و حضور قلب در نماز و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی رابطه معکوس و معنی داری وجود دارد.

فرضیه اصلی

به نظر می رسد بین اقامه نماز با اختلاف خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد.

اقامه نماز		اختلاف خانوادگی	
	1	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	اختلاف خانوادگی
	384	N	
1	-.743**	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	اقامه نماز
	.000	N	
384	384		

جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین اقامه نماز با اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین اقامه نماز با اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از ۰/۰۵ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح ۰/۰۵٪ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/743$ می توان استنباط کرد بین اقامه نماز و اختلاف خانوادگی رابطه منفی و معناداری وجود دارد.

فرضیه پنجم

به نظر می رسد بین اثربخشی نماز با اختلافات خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد.

اثربخشی نماز		اختلاف خانوادگی	
	1	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	اختلاف خانوادگی
	384	N	
1	-.596**	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	اثربخشی نماز
	.000	N	
384	384		

جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین اثربخشی نماز با اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین اثربخشی نماز و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از ۰/۰۵ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح ۰/۰۵٪ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/596$ می توان استنباط کرد بین اثربخشی نماز و اختلاف خانوادگی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد.

فرضیه ششم

به نظر می رسد بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز با اختلافات خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۴-۱۰- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه ششم)

التزام جدی فردی برای اقامه نماز		اختلاف خانوادگی	
	1	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	اختلاف خانوادگی
1	-.827** 384	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	التزام جدی فردی برای اقامه نماز
384	.000 384		

جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز با اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از ۰/۰۵ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح ۰/۰۵٪ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار ۰/۸۲۷- می توان استنباط کرد بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و اختلاف خانوادگی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد.

فرضیه هفتم

به نظر می رسد بین توجه و عمل به مستحبات با اختلافات خانوادگی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد.

جدول ۴-۱۱- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه هفتم)

توجه و عمل به مستحبات		اختلاف خانوادگی	
	1	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	اختلاف خانوادگی
1	-.281** 384	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	توجه و عمل به مستحبات
384	.302 384		

جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین توجه و عمل به مستحبات با اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین توجه و عمل به مستحبات و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد بیشتر از ۰/۰۵ می باشد ($P > 0/05$). این نشان می دهد که فرض H_1 رد شده و H_0 پذیرفته

می شود بنابراین می توان استنباط کرد بین توجه و عمل به مستحبات و اختلاف خانوادگی ارتباط معنی داری وجود ندارد .

فرضیه هشتم

به نظر می رسد بین مراقبت و حضور قلب در نماز با اختلافات خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۴-۱۲- ضریب همبستگی پیرسون (فرضیه هشتم)

اختلافات خانوادگی		مراقبت و حضور قلب در نماز	
اختلافات خانوادگی	1	Pearson Correlation	384
		Sig. (2-tailed)	-.342**
		N	384
مراقبت و حضور قلب در نماز	1	Pearson Correlation	.128
		Sig. (2-tailed)	.384
		N	384

جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین مراقبت و حضور قلب در نماز با اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین مراقبت و حضور قلب در نماز و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد بیشتر از $0/05$ می باشد ($P > 0/05$). این نشان می دهد که فرض H_1 رد شده و H_0 پذیرفته می شود بنابراین می توان استنباط کرد بین مراقبت و حضور قلب در نماز و اختلاف خانوادگی ارتباط معنی داری وجود ندارد.

فرضیه اصلی

فرضیه اصلی تحقیق به بررسی رابطه اقامه نماز با گرایش به طلاق در بین زوجین شهر اردبیل پرداخته است با توجه به نتایج آماری حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها در جدول آزمون همبستگی، در فرضیه اصلی پژوهش مشاهده می شود که بین اقامه نماز و گرایش به طلاق، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح 95% فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/840$ می توان استنباط کرد بین اقامه نماز و گرایش به طلاق رابطه منفی و معنی داری وجود دارد، یافت. همچنین بر طبق فرضیه اول، جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین اثربخشی نماز با گرایش به طلاق پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین اثربخشی نماز و گرایش به طلاق، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح 95% فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/716$ می توان استنباط کرد بین اثربخشی نماز و گرایش به طلاق رابطه معکوس و معنی داری وجود دارد. مطابق با فرضیه دوم پژوهش که به بررسی ارتباط بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز با گرایش به طلاق پرداخته است، و با توجه به نتیجه به

دست آمده در جدول آزمون همبستگی مشاهده می شود که بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و گرایش به طلاق ، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح 95% فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/627$ می توان استنباط کرد بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و گرایش به طلاق رابطه منفی و معنی داری وجود دارد. همچنین با توجه به نتایج جدول آزمون همبستگی در ارتباط با فرضیه سوم که به بررسی ارتباط بین توجه و عمل به مستحبات با گرایش به طلاق پرداخته است ، در این جدول مشاهده می شود که بین توجه و عمل به مستحبات و گرایش به طلاق ، سطح معنی داری به دست آمده در حد بیشتر از $0/05$ می باشد ($P > 0/05$). این نشان می دهد که فرض H_1 رد شده و H_0 پذیرفته می شود بنابراین می توان استنباط کرد بین توجه و عمل به مستحبات و گرایش به طلاق ارتباط معنی داری وجود ندارد. با توجه به نتایج جدول آزمون همبستگی فرضیه چهارم که به بررسی ارتباط بین مراقبت و حضور قلب در نماز با گرایش به طلاق پرداخته است ، در این جدول مشاهده می شود که بین مراقبت و حضور قلب در نماز و گرایش به طلاق ، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح 95% فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/648$ می توان استنباط کرد بین مراقبت و حضور قلب در نماز و گرایش به طلاق رابطه معکوس و معنی داری وجود دارد. دیگر فرضیه اصلی پژوهش به بررسی رابطه اقامه نماز با اختلافات خانوادگی در بین زوجین شهر اردبیل پرداخته است با توجه به نتایج آماری حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها در جدول آزمون همبستگی مشاهده می شود که بین اقامه نماز با اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح 95% فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/743$ می توان استنباط کرد بین اقامه نماز و اختلاف خانوادگی رابطه منفی و معناداری وجود دارد. طبق فرضیه پنجم پژوهش جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین اثربخشی نماز با اختلاف خانوادگی پرداخته است ، در این جدول مشاهده می شود که بین اثربخشی نماز و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح 95% فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/596$ می توان استنباط کرد بین اثربخشی نماز و اختلاف خانوادگی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد. برای بررسی فرضیه ششم جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز با اختلاف خانوادگی پرداخته است ، در این جدول مشاهده می شود که بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح 95% فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/827$ می توان استنباط کرد بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و اختلاف خانوادگی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد. برای تجزیه و تحلیل فرضیه هفتم جدول

آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین توجه و عمل به مستحبات با اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین توجه و عمل به مستحبات و اختلاف خانوادگی، سطح معنی درای به دست آمده در حد بیشتر از ۰/۰۵ می باشد ($P > ۰/۰۵$). این نشان می دهد که فرض H_1 رد شده و H_0 پذیرفته می شود بنابراین می توان استنباط کرد بین توجه و عمل به مستحبات و اختلاف خانوادگی ارتباط معنی داری وجود ندارد. بر اساس فرضیه هشتم جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین مراقبت و حضور قلب در نماز با اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین مراقبت و حضور قلب در نماز و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد بیشتر از ۰/۰۵ می باشد ($P > ۰/۰۵$). این نشان می دهد که فرض H_1 رد شده و H_0 پذیرفته می شود بنابراین می توان استنباط کرد بین مراقبت و حضور قلب در نماز و اختلاف خانوادگی ارتباط معنی داری وجود ندارد.

فصل پنجم:

نتیجه‌گیری و بحث

۱.۵. بحث و نتیجه گیری

تحقیق حاضر با هدف بررسی رابطه اقامه نماز و گرایش اختلاف خانوادگی و طلاق در بین زوج های شهر اردبیل انجام شده است. به همین منظور ارتباط میان اقامه نماز و اختلاف خانوادگی و طلاق مورد بررسی قرار گرفته است. همان گونه که نتایج تجزیه و تحلیل داده های پژوهش نشان می دهد که اقامه نماز و ابعاد آن ۱. اثربخشی نماز، ۲. توجه و عمل به مستحبات، ۳. التزام جدی فردی در انجام نماز و ۴. مراقبت و حضور قلب در نماز، یک عامل پیش بینی کننده قوی برای گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی می باشد این بدان معناست که زوج هایی که نگرش مذهبی داشته و خود یا خانواده آنها با نماز و مناسک آن در ارتباط هستند و به اقامه آن اهتمام می ورزند کمتر به اختلاف خانوادگی و طلاق گرایش دارند و می توانند ناسازگاری هایی را که در مواجهه با چنین تنشهایی ایجاد می شود، به حداقل کاهش دهند. در نتیجه اقامه نماز می تواند پیامدهای عملکردی مثبت را در جهت کاهش طلاق در بین زوج ها ایجاد کند. به همین منظور در فصل قبل به تجزیه و تحلیل ارتباط اقامه نماز و کاهش اختلاف خانوادگی و طلاق در بین زوج های شهر اردبیل و همچنین به بررسی ویژگی های جمعیت شناختی اقامه نماز و کاهش اختلاف خانوادگی و طلاق پرداخته شد. این فصل مشتمل بر ارائه بحث و نتیجه گیری در راستای نتایج حاصل از تجزیه تحلیل فرضیه ها می باشد، لذا یافته های مربوط به هر فرضیه مورد تشریح قرار گرفته و در ادامه نیز محدودیت ها و پیشنهادات ارائه داده شده است. با توجه به نتایج آماری حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها در جدول آزمون همبستگی فرضیه اصلی پژوهش که به بررسی ارتباط بین اقامه نماز با گرایش به طلاق پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین اقامه نماز و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح 95% فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/840$ می توان استنباط کرد بین اقامه نماز و گرایش به طلاق رابطه منفی و معنی داری وجود دارد. این یافته ها با نتایج پژوهش های ریاحی و همکاران 1386 ، زارع مقدم، علی، گمنام، اعظم 2018 ، غباری بناب 1380 ، حامد رادمهر جمال شمس در سال 1397 ، بیات نژاد داریوش، پناه پور سجاده، آروین حسین، دانش سیدعلی، دانشپذیر هومان 1396 همسو می باشد. همچنین بر طبق فرضیه اول، جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین اثربخشی نماز با گرایش به طلاق پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین اثربخشی نماز و گرایش به طلاق، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می باشد ($P < 0/05$). این نشان می دهد که در سطح 95% فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/716$ می توان استنباط کرد بین اثربخشی نماز و گرایش به طلاق و رابطه معکوس و معنی داری وجود دارد مطابق با فرضیه دوم پژوهش که به بررسی ارتباط بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز با گرایش به طلاق و پرداخته است، و با توجه به نتیجه به دست آمده در جدول آزمون همبستگی مشاهده می شود که بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می

باشد ($P < 0/05$). این نشان می‌دهد که در سطح ۹۵٪ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می‌شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/627$ می‌توان استنباط کرد بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و گرایش به طلاق رابطه معکوس و معنی داری وجود دارد. همچنین با توجه به نتایج جدول آزمون همبستگی در ارتباط با فرضیه سوم که به بررسی ارتباط بین توجه و عمل به مستحبات با گرایش به طلاق پرداخته است، در این جدول مشاهده می‌شود که بین توجه و عمل به مستحبات و گرایش به طلاق، سطح معنی داری به دست آمده در حد بیشتر از $0/05$ می‌باشد ($P > 0/05$). این نشان می‌دهد که فرض H_1 رد شده و H_0 پذیرفته می‌شود بنابراین می‌توان استنباط کرد بین توجه و عمل به مستحبات و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی ارتباط معنی داری وجود ندارد. با توجه به نتایج جدول آزمون همبستگی فرضیه چهارم که به بررسی ارتباط بین مراقبت و حضور قلب در نماز با گرایش به طلاق پرداخته است، در این جدول مشاهده می‌شود که بین مراقبت و حضور قلب در نماز و گرایش به طلاق و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می‌باشد ($P < 0/05$). این نشان می‌دهد که در سطح ۹۵٪ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می‌شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/648$ می‌توان استنباط کرد بین مراقبت و حضور قلب در نماز و گرایش به طلاق رابطه معکوس و معنی داری وجود دارد. فرضیه اصلی پژوهش به بررسی رابطه اقامه نماز با اختلافات خانوادگی در بین زوجین شهر اردبیل پرداخته است با توجه به نتایج آماری حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در جدول آزمون همبستگی مشاهده می‌شود که بین اقامه نماز با اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می‌باشد ($P < 0/05$). این نشان می‌دهد که در سطح ۹۵٪ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می‌شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/743$ می‌توان استنباط کرد بین اقامه نماز و اختلاف خانوادگی رابطه منفی و معناداری وجود دارد. طبق فرضیه پنجم پژوهش جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین اثربخشی نماز با اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می‌شود که بین اثربخشی نماز و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می‌باشد ($P < 0/05$). این نشان می‌دهد که در سطح ۹۵٪ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می‌شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/596$ می‌توان استنباط کرد بین اثربخشی نماز و اختلاف خانوادگی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد. برای بررسی فرضیه ششم جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز با اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می‌شود که بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد کمتر از $0/05$ می‌باشد ($P < 0/05$). این نشان می‌دهد که در سطح ۹۵٪ فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می‌شود. و با توجه به منفی بودن میزان ضریب همبستگی (R) بین دو متغیر به مقدار $-0/827$ می‌توان استنباط کرد بین التزام جدی فردی برای اقامه نماز و اختلاف خانوادگی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد. برای تجزیه و تحلیل فرضیه هفتم جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین توجه و عمل به مستحبات با اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می‌شود که بین

توجه و عمل به مستحبات و اختلاف خانوادگی، سطح معنی درای به دست آمده در حد بیشتر از ۰/۰۵ می باشد ($P > 0/05$). این نشان می دهد که فرض H_1 رد شده و H_0 پذیرفته می شود بنابراین می توان استنباط کرد بین توجه و عمل به مستحبات و اختلاف خانوادگی ارتباط معنی داری وجود ندارد. بر اساس فرضیه هشتم جدول آزمون همبستگی به بررسی ارتباط بین مراقبت و حضور قلب در نماز با اختلاف خانوادگی پرداخته است، در این جدول مشاهده می شود که بین مراقبت و حضور قلب در نماز و اختلاف خانوادگی، سطح معنی داری به دست آمده در حد بیشتر از ۰/۰۵ می باشد ($P > 0/05$). این نشان می دهد که فرض H_1 رد شده و H_0 پذیرفته می شود بنابراین می توان استنباط کرد بین مراقبت و حضور قلب در نماز و اختلاف خانوادگی ارتباط معنی داری وجود ندارد.

۲.۵. محدودیت های پژوهش

علاوه بر تأثیر باورهای دینی و اعتقادات مذهبی بر تحکیم خانواده، اعمال عبادی که جنبه عملی و ذکری دارند نیز تأثیر فراوانی در تحکیم خانواده دارد. قرآن کریم می فرماید: ای کسانی که ایمان آورده اید از صبر و نماز کمک بگیرید (بقره: ۱۴۵)؛ نمازگزار علاوه بر اینکه از اقامه نماز به طور کلی و به ویژه نماز جمعه نیرو و نشاط می گیرد، زمینه اضطراب و تشویش خاطر را در میان اعضای خانواده محدود می کند؛ به وسیله نماز و یاد خدا معنویت و نورانیت در دل اعضای خانواده به ویژه زن و شوهر نفوذ کرده و در آرامش خاطر و اطمینان قرار می گیرند. همانند بیشتر پژوهش ها این تحقیق نیز شامل برخی از محدودیت ها می باشد که می تواند تعمیم نتایج آن را با مشکل مواجه سازد. اول اینکه این تحقیق بر روی جمعیتی در شهر مذهبی مانند اردبیل انجام گرفته است بنابراین تعمیم نتایج آن به جمعیت عمومی مخصوصاً برای جمعیت هایی با مذاهب مختلف و بعضاً سکولار باید با احتیاط انجام بگیرد. محدودیت دیگر این پژوهش استفاده از پرسشنامه برای جمع آوری داده ها بود که آن نیز به دلیل حجم نسبتاً بالای نمونه ها بود، در تحقیقات بعدی استفاده از مصاحبه برای جمع آوری اطلاعات در کنار پرسشنامه روشنگر بسیاری مسائل خواهد بود. امید است در مطالعات آتی با رفع محدودیت ها، کارایی آن در سطح وسیع تر بررسی گردد، تا بتوان از آن به عنوان یک ابزار معتبر و استاندارد در زمینه سنجش و ارزیابی وضعیت اقامه نماز و اختلاف خانوادگی و طلاق در گروه های مختلف جمعیتی به کار گرفته شود.

۳.۵. پیشنهاد های کاربردی و نظری

خانواده به عنوان یکی از نهادهای مهم جامعه، از اهمیت ویژه ای برخوردار است؛ بنابراین شناخت عواملی که موجب می شود سلامت این نهاد حیاتی به خطر بیفتد، از اولین ضروریات یک جامعه به حساب می آید؛ لذا این عنصر اجتماعی توجه روزافزون مسئولین و صاحب نظران حوزه خانواده را طلب می کند. عوامل فراوانی در تحکیم بنیان خانواده و سرزندگی آن مؤثرند که به طور کلی در این نوشتار به چهار بعد از ابعاد اقامه نماز پرداخته شد. به نظر می رسد تقویت ارزش های دینی و اسلامی، مؤثرترین وسیله ای است که می تواند با از بین بردن موانع، به

ایجاد و استمرار یک خانواده سالم کمک کند. به یقین، اگر پابندی به ارزش‌های اسلامی به امری درونی بدل شود، بسیاری از معادله‌ها و مسائلی که ممکن است موجب اختلال در خانواده شوند، محو شده یا تغییر می‌یابند و در نهایت امکان ایجاد روابط سالم در خانواده، احتمال ثبات و استحکام آن به‌طور چشم‌گیری افزایش خواهد یافت. همانطوری که نتایج کلی این پژوهش نشان داد بین اقامه نماز و اختلاف خانوادگی و طلاق در بین زوج‌ها رابطه مثبت و معنادار وجود دارد، برگزاری کلاس‌های آموزشی مستمر برای زوج‌ها با هدف بهره‌گیری از روش‌های دینی در تعاملات صحیح، نیز از دیگر پیشنهادهای کاربردی این پژوهش است؛ برپایی همایش‌ها و برگزاری جلساتی با حضور صاحب‌نظران، مشاوران و روان‌شناسان با هدف به‌کارگیری مفاهیم و آموزه‌های دینی در فرایند مشاوره و روان‌درمانی نیز باید مورد اهتمام بیشتر مسئولان مربوط قرار گیرد؛ یکی از عواملی که بنیان و استحکام خانواده را به سستی کشانده، استفاده نادرست از رسانه است؛ بیشترین آسیب، استفاده افراطی از فضاهای مجازی است که گاهی حتی منجر به برقراری روابط نامشروع و خارج از چارچوب خانواده و در بین زوجین متأهل شده است؛ زیرا آزادی ارتباطات جنسی بیرون از روابط زناشویی به شیوه‌های گوناگون، جذابیت جنسی از زن و شوهر را برای یکدیگر تقلیل و طلاق را که با همبستگی جنسی طرفین نسبت معکوس دارد، افزایش می‌دهد؛ در این راستا برنامه‌های آموزشی برای راهنمایی و توصیه به خانواده‌ها جهت استفاده صحیح از فضای مجازی و اجتناب از شبکه‌ها و فضاهای بیمارگون انجام گیرد، تغییر نگرش‌ها و تفکرات سنتی جامعه درباره زنان و توانایی‌های آنان و اصلاح دید سنتی نسبت به جنس دوم بودن زن و مشارکت دادن ایشان در امور و تصمیم‌گیری‌های خانوادگی جهت پیشگیری از تعارض و تشنج؛ تذکر دادن به خانواده‌ها جهت پیشگیری از ازدواج‌های تحمیلی به فرزندان؛ به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران اجتماعی، رضایت و توافق طرفین در ازدواج، یکی از عوامل استحکام خانواده است. برای به وجود آمدن استحکام درون خانواده باید ارتباطات درون خانوادگی و بیرون خانوادگی مورد بحث و بررسی قرار گیرد که این نیازمند برگزاری نشست‌ها، همایش‌ها و استفاده از نیروی تحصیل‌کرده در این امر است؛ در پایان توجه به نتایج دیگر پژوهش‌ها در حیطه کاربرد و تقویت اقامه نماز جهت کاهش اختلاف خانوادگی و طلاق پیشنهاد می‌شود.

منابع و مأخذ

۱. الله، جل جلاله، **قرآن مجید**، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی
۲. افروز، غلامعلی، ۱۳۸۸، **نماز مطلوب والاترین سکوی تحول شخصیت**، دبیرخانه دائمی اجلاس نماز.
۳. افروز، غلامعلی؛ خانبانی، مهدی و چیتی، پریسا (۱۳۸۵) **رابطه راهبردهای مقابل های مذهبی یا تنیدگی مجموعه مقالات اولین همایش انسان معاصر، دین و کارکردهای آن**، ساری: انتشارات دانشگاه مازندران.
۴. اعزازی، شهلا. (۱۳۸۸). **جامعه‌شناسی خانواده**. تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
۵. احمدی، خ؛ و همکاران. (۱۳۸۲). مقایسه اثربخشی دو روش مداخله‌ای تغییر شیوه زندگی و حل مشکلات خانوادگی در کاهش ناسازگاری زناشویی. **تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره**. جلد ۵، شماره ۱۷.
۶. اوحدی، ب. (۱۳۸۴). **تمایلات و رفتارهای جنسی طبیعی و غیرطبیعی انسان**. تهران: نشر صادق هدایت.
۷. باوی، س. (۱۳۸۸). **تاثیر خدمات روان‌شناختی دوره بازتوانی بر خود پنداره منفی، اضطراب، افسردگی و عزت نفس معتادان**. مجله اعتیاد پژوهی. سال سوم، شماره ۱۲.
۸. بیات نژاد داریوش، پناه پور سجاد، آروین حسین، دانش سیدعلی، دانش‌پذیر هومان، کنفرانس ملی پژوهش های نوین ایران و جهان در روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، ۱۳۹۶، دوره ۲.
۹. پاداشی، مسعود، معصومعلی معصومی، دو فصلنامه علمی - تخصصی معارف فقه علوی؛ ویژه نامه همایش ملی نماز، تعالی فردی و اجتماعی/اردیبهشت ماه ۱۳۹۷ ص ۵۸-۷۶ تقیان فیینی، کبری و محمد عطارزاده، (۱۳۹۱)، «بررسی عوامل مؤثر در جذب دانش آموزان دختر مدارس راهنمایی به نماز جماعت». دو فصلنامه علمی - ترویجی بانوان شیعه، سال نهم، شماره ۲۸، بهار و تابستان ۱۳۹۱: ۲۳۵-۲۴۸.
۱۰. توسلی، غ. (۱۳۸۳). **نظریه‌های جامعه‌شناسی**. تهران: انتشارات سمت.
۱۱. ثنائی، ب؛ و دیگری. (۱۳۸۷). **نقش خانواده اصلی در ازدواج فرزندان. تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره**. شماره ۲، ص ۱۳۲.
۱۲. حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۱۸۳ و ۱۲۹
۱۳. حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۶۷
۱۴. خانواده و نماز، جمعی از نویسندگان، روزنامه رسالت، شماره ۶۳۴۸ به تاریخ ۰۳/۱۱/۸۶ صفحه ۷ (خانواده)
۱۵. دیلینی، ت. (۱۳۸۷). **نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی**. ترجمه: ب، صدیقی و دیگری. تهران: نشر نی.
۱۶. ذاکری، سیدمعین، ۱۳۹۵، **نقش نماز در زندگی فردی اجتماعی و خانواده**، اولین همایش ملی آینده پژوهی، علوم انسانی و امنیت اجتماعی، خرم آباد، <https://civilica.com/doc/668064>
۱۷. رحیمی، چنگیز، چیت سازی مریم، **کنگره ملی نماز و سلامت روان**، ۱۳۹۵
۱۸. ریاحی، م؛ و همکاران. (۱۳۸۶). **تحلیل جامعه‌شناختی میزان گرایش به طلاق. فصلنامه پژوهش زنان**. دوره ۵، شماره ۳، صص ۱۴۰-۱۰۹.
۱۹. زارع مقدم، علی، گمنام، اعظم، **نقش تمایل به نماز در کاهش گرایش زوجین به طلاق در دانشجویان** "رویش روانشناسی، سال هفتم، شماره ۹، شماره پیاپی ۳۰، آذرماه ۱۳۹۷، ۱۹۵-۲۱۲.
۲۰. ساروخانی، ب. (۱۳۷۶). **طلاق و پژوهشی در شناخت واقعیت و عوامل آن**. تهران: انتشارات دانشگاه.
۲۱. ساروخانی، باقر، (۱۳۸۴) «زن، قدرت و خانواده. پژوهشی در جایگاه زن در هرم قدرت در خانواده "پژوهش زنان. 29-50 (2): 3»

۲۲. ستیر، ویرجینیا، (۱۳۷۴)، «آدم سازی در روان‌شناسی خانواده»، بهروز بیرشک، تهران: انتشارات رشد.
۲۳. ستوده. ه. (۱۳۸۹). آسیب‌شناسی (جامعه‌شناسی انحرافات). تهران: آوای نور. چاپ بیست و یکم
۲۴. شیخ طوسی، التیبان، پیشین، سید محمدحسین طباطبایی، المیزان، پیشین،
۲۵. صدق‌آمیز، خ. (۱۳۷۶). بررسی عوامل موثر بر سازگاری زناشویی در شیراز. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه شیراز.
۲۶. عباسی، خ؛ و دیگری. (۱۳۹۱). بررسی عوامل اجتماعی، فرهنگی و روانی موثر بر ناسازگاری زناشویی در شوشتر در سال ۱۳۸۹. زن و مطالعات خانواده. سال چهارم، شماره پانزدهم، صص ۱۴۸-۱۲۷.
۲۷. عباسی، خ؛ و دیگری. (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی عمومی. شیراز: نشر نوید
۲۸. عراقی، ع. (۱۳۸۲). آیا می‌دانید طلاق و مسائل آن کدامند؟ چاپخانه پلیکان
۲۹. عطاری، ی؛ و همکاران. (۱۳۸۵). مقایسه سازگاری زناشویی معلمان مرد دبستان‌های شهر اهواز بر اساس همسان هیجان‌خواهی با همسران‌شان. مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی. دوره سوم، سال دوازدهم، شماره ۱، صص ۴۴-۲۷.
۳۰. غفاری، غ؛ و دیگری. (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی تغییرات اجتماعی. تهران: انتشارات آگرا و انتشارات لویه.
۳۱. قرائتی، م. (۱۳۸۸). خانواده از رویای عشق تا واقعیت قانون. تهران: انتشارات پرتو خورشید.
۳۲. کجباغ، م. (۱۳۸۱). روان‌شناسی رفتار جنسی. تهران: نشر روان.
۳۳. کوئن، ب. (۱۳۷۰). درآمدی بر جامعه‌شناسی. ترجمه: م، ثلاثی. انتشارات فرهنگ معاصر
۳۴. گل‌پرور، م. (۱۳۸۲). روان‌شناسی اعتیاد، سبب‌شناسی و درمان. اصفهان: دانشگاه آزاد اسلامی خوراسگان.
۳۵. مازلو، آ. (۱۳۸۷). انگیزش و شخصیت. ترجمه: ا، میری (گروه ترجمه بنیاد پژوهش‌های اسلامی). مشهد: معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی. چاپ ششم.
۳۶. محمدی فرد، زهرا؛ شهابی زاده، فاطمه و نصری، مریم (۱۳۹۳) الگوی نماز خوانی، دلبستگی به خدا و راهبرد های نظم جویی شناختی هیجان در مدل علی گرایش به طلاق اولین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.
۳۷. مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۰، ص ۱۱۳
۳۸. موحد، م؛ و دیگری. (۱۳۹۰). مطالعه رابطه رضایت‌مندی جنسی زنان و تعارضات میان همسران. فصلنامه زن در توسعه و سیاست. دوره ۹، شماره ۲، صص ۲۱۷-۱۹۱.
۳۹. مهدوی، م؛ و دیگری. (۱۳۸۷). بررسی جامعه‌شناختی رضایت زنان از مناسبات زناشویی. پژوهش‌نامه علوم اجتماعی. سال دوم، شماره سوم، صص ۲۶-۵.
۴۰. نوربرگ. ش. (۱۳۸۷). مفهوم سکونت به سوی معماری تمثیلی. ترجمه: م، امیر یاراحمدی. تهران: نشر آگه.
۴۱. نوری، اعظم، (۱۳۹۰)، «عوامل تضعیف استحکام خانواده»، طهورا، فصلنامه‌ای در عرصه مطالعات زنان و خانواده. ۸۷-۱۱۴.
۴۲. هودشتیان، عطا (۱۳۸۱). مد رنیته، جهانی شدن و ایران، نوشتاری پیرامون جهانی شدن، مدرنیته
۴۳. یاراحمدی، م. (۱۳۷۸). به سوی شهرسازی انسان‌گرا. تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
۴۴. یگانه‌مهر، ز. (۱۳۹۱). بررسی عوامل ناسازگاری زناشویی در شهرستان گرمسار در سال ۱۳۹۰. فصلنامه دانش انتظامی سمنان. سال سوم، شماره هفتم، صص ۷۲-۵۶.

-Amato,P.R ,& Peviti,D.(2003) Peapole reasons for divorcing : Gender, Social Class ,The life course, And Adjustment . journal Of Family Issue,24,602-626.

-Bergin,A.(2006).Likely **implications Of The thought of Dewey and James regarding a school prayer amendment**.South Melbourne Vic, Australia: Thomson.

- **Butrica, B.A.Smite,K.E(2012).The Reatirement Prospect of Divorced Women**.**Social security Buletin**,72(1):11-22.

-Cohen, J. (1977). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* New York:Academic press.

-De Hoon, S., and F .van Tubergen(2014). **The Religiosity of childrenof Immigrants and Native in England,Germmany,The Netherlanda**: The Role of parents and peers in Class . European Sociological Review,30(2): 194-206.

-Christopher, G. & etal. (2011). The effects of parental discord and divrce on the religious and spiritual lives of young adults. **Social science Research**. P.p: 538-551.

-Conger & Elder. (1900). Linking Economic hardship to material quality in stability. **Journal of marriage and the family**. P.p: 646-682.

-Edlati, A. & etal. (2010). Perception of women towards family values and their marital satisfaction. **Journal of American Science**. 6(4), P.p: 132-137.

-Herbert, linger. (2003). Measuring marital instability. Journal of marriage and the family. Vol. 45, No. 2, may: 387-392.

-Hunler os, C. (2005). **The effect of religiousness on marital satisfaction**. Testingthe mediator role of marital problem solving between religiousness and marital satisfaction. Contemporary Fammily Therapy.

-Glock & Stark.(1965). *The Dimensions of Religiosity: Religion and Society in Tension* – Chicago: Rand McNally.

Maciver, J. E. & Dimkpa, D. I. (2012). Factors Influencing Marital Stability. Mediterranean Journal of Social Sciences, 3 (1): 437-442.

-Udry, R. (1971). Social control of marriage. Newyork. Sullivan, T. (2001). Understanding therelationship between religiosity and marriage Aninvestigation of the immediate and longitudinal effects of religiosity on newlywed couples. **Journal of family psychology**.

پرسشنامه نگرش و التزام عملی به اقامه نماز

هدف: سنجش میزان نگرش و التزام نمازگزاران مسلمان به نماز

دستورالعمل:

پرسشنامه حاضر برای ارزیابی نگرش و التزام عملی شما نسبت به نمازهای واجب یومیه (هفده رکعتی) تدوین شده است. لطفاً

هر پرسش را به دقت مطالعه کرده و پاسخ خود را در محل مربوط با علامت (✓) مشخص نمایید.

پرسش ها به صورت پنج گزینه ای هستند که از همیشه تا هرگز و یا از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم متغیرند.

همیشه: یعنی تا حد بسیار زیاد به آن عمل می کنید. (مثلاً در تمام طول یک هفته)

اغلب اوقات: یعنی تا حد زیاد به آن عمل می کنید (مثلاً چهار روز در طول یک هفته)

گاهی: یعنی بعضی اوقات به آن عمل می کنید. (مثلاً دو روز در طول یک هفته)

به ندرت: یعنی بسیار کم به آن عمل می کنید. (مثلاً دو روز در طول یک ماه)

هرگز: یعنی اصلاً به آن عمل نمی کنید.

کاملاً موافقم: یعنی سؤال مورد نظر بسیار زیاد موافق اعتقاد شما است.

موافقم: یعنی سؤال مورد نظر موافق اعتقاد شما است.

تاحدی موافقم: یعنی سؤال مورد نظر تا اندازه ای موافق اعتقاد شما است.

مخالفم: یعنی سؤال مورد نظر مخالف اعتقاد شما است.

کاملاً مخالفم: یعنی سؤال مورد نظر بسیار زیاد مخالف اعتقاد شما است.

لطفاً در مقابل هر پرسش فقط یکی از گزینه ها را انتخاب و علامت بزنیید. هیچ پرسشی را بدون پاسخ رها نکنید. اگر به هر دلیلی

خواستید پاسخ خود را تغییر دهید سعی کنید پاسخ قبلی را پاک کنید، و پاسخ نهایی خود را به نحوی مشخص سازید.

مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز

رتبه	عبارات	همیشه	اغلب اوقات	گاهی	خیلی کم	هیچ وقت
۱	نمازهای واجب یومیه را به جای می آورم.					
۲	نمازهای مستحبی را می خوانم.					
۳	نمازهای واجب را در مسجد یا نمازخانه به جای می آورم.					
۴	شوق نماز خواندن را در وجود خود احساس می کنم.					
۵	با اجبار اطرافیانم نماز می خوانم.					
۶	نمازهای ظهر و عصر را به جماعت می خوانم.					
۷	نمازهای قضا شده خود را حتماً می خوانم.					
۸	پس از خواندن نماز احساس آرامش بیشتری دارم.					
۹	نمازم را با اذان و اقامه می خوانم.					
۱۰	نماز صبح را در وقت خودش می خوانم (یعنی قضاء نمی شود).					
۱۱	پیش از خواندن نماز موهای خود را شانه می زنم.					
۱۲	نماز ظهر را اول وقت می خوانم.					
۱۳	در هنگام گرفتاریها به نماز متوسل می شوم.					
۱۴	پیش از خواندن نماز خود را معطر می کنم.					
۱۵	نمازهای خود را با آرامش و بدون عجله می خوانم.					
۱۶	نماز مغرب را اول وقت می خوانم.					
۱۷	هنگامی که مأیوس و ناامید هستم خواندن نماز، امید را در دل من زنده می کند.					
۱۸	برنمازم بیشتر از سایر کارها و اعمالم مراقبت می کنم.					
۱۹	خواندن نماز اول وقت را بر انجام کارهایم ترجیح می دهم.					
۲۰	نمازم را با حضور قلب و توجه می خوانم.					
۲۱	در صورتی که به دلیل بیماری و یا عذر شرعی نتوانم نماز بخوانم ناراحت می شوم.					
۲۲	در حین نماز احساس معنوی و روحانی در من ایجاد می شود.					
۲۳	سعی می کنم نمازهایم قضا نشود.					
۲۴	نمازهای مغرب و عشاء را به جماعت می خوانم.					
۲۵	پیش از خواندن نماز مسواک می زنم.					
۲۶	در حین نماز حواس خود را جمع می کنم و سعی می کنم حواسم پرت نشود.					

					طولانی خواندن نماز را بر کوتاه خواندن آن ترجیح می دهیم.	۲۷
					در جشن ها و میهمانی ها (با وجود برخی محدودیت ها) نمازهای واجب خود را به جای می آورم.	۲۸
					در هنگام بیماری و یا ناخوشی نمازهای واجب را به جای می آورم.	۲۹
					در مسافرتها نمازهای واجب را به جای می آورم.	۳۰
					هنگامی که در خانه نماز می خوانم از سجاده استفاده می کنم.	۳۱
					هنگامی که به تنهایی نماز می خوانم سجده هایم طولانی تر است.	۳۲
کاملاً مخالفم	مخالفم	تا حدی موافقم	موافقم	کاملاً موافقم	عبارات	بیشتر
					نمازی که با خلوص نیت خوانده شود گناهان را پاک می کند.	۳۳
					نمازم موجب شده تا کمتر گناه کنم.	۳۴
					بهترین و محبوب ترین عمل نزد خداوند نماز است.	۳۵
					فقط اعتقاد و ایمان قلبی به خداوند کافی نیست، بلکه باید نمازم را بخوانم.	۳۶
					بهترین وسیله نزدیک شدن به خداوند نماز است.	۳۷
					اهمیت و توجه به نماز سبب شده که قوانین و مقررات اجتماعی را بهتر رعایت نمایم.	۳۸
					نماز موجب کاهش نگرانی هایم می شود.	۳۹
					نماز خواندن برایم لذت بخش است.	۴۰
					نمازهایی که چه در تنهایی و چه در حضور دیگران می خوانم برایم ارزش یکسانی دارد.	۴۱
					هر وقت نمازم قضا شود، ناراحت می شوم.	۴۲
					به احکام فقهی نمازهای یومیه آگاهی دارم.	۴۳
					برایم مهم است که نماز را با قرائت صحیح بخوانم.	۴۴
					نماز خواندن را دوست دارم و فقط جهت رفع تکلیف نماز نمی خوانم.	۴۵
					بنظرم بهترین عمل دینی در اسلام نماز است.	۴۶
					سعادت و خوشبختی دنیوی و اخروی من با میزان توجه و اهمیت من به نماز ارتباط دارد.	۴۷
					وقت معینی برای خواندن نماز دارم، اینطور نیست که هر وقت فرصت کنم نماز بخوانم.	۴۸
					نماز در زندگی فردی و اجتماعی من تأثیر مثبتی داشته است.	۴۹
					اهمیت و توجه به نماز سبب شده که تحمل و صبر من در برابر مشکلات و ناملايمات بیشتر شود.	۵۰

معرفی پرسشنامه:

این پرسشنامه توسط انیسی و همکاران (۱۳۸۹) بمنظور سنجش نگرش و التزام عملی نسبت به نماز های واجب ساخته شده است که از ۵۰ سوال تشکیل شده است. در مجموع مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز از ۵۰ سوال تشکیل شد، که پاسخ های آن به شیوه ی لیکرت و به صورت ۵ گزینه ای از «هیچ وقت» تا «همیشه» و «کاملاً مخالفم» تا «کاملاً موافقم» تهیه شده است. برای گزینه «هیچ وقت» یا «کاملاً مخالفم» نمره صفر، برای گزینه «خیلی کم» یا «مخالفم» نمره ۱، برای گزینه «گاهی» یا «تاحدی موافقم» نمره ۲، برای گزینه «اغلب» یا «موافقم» نمره ۳ و برای گزینه «همیشه» یا «کاملاً موافقم» نمره ۴ داده می شود.

دامنه نمرات از ۰ تا ۲۰۰ متغیر است و نمرات بالاتر حاکی از اهمیت بیشتر به نماز است. بنابراین مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز با گذراندن مراحل روان سنجی و دارا بودن اعتبار و روایی قادر به سنجش نگرش و التزام عملی نمازگزاران به نماز است.

بنابراین به عنوان نتیجه گیری باید گفت که مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز قادر به سنجش میزان نگرش و التزام نمازگزاران مسلمان به نماز است. بنابراین از آن می توان به صورت فردی و گروهی استفاده نمود.

مولفه های پرسشنامه:

ردیف	خرده مقیاس	سوالات	تعداد سوال
۱	اثر بخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی	۵۰-۴۶-۴۳-۴۰-۳۹-۳۸-۳۷-۳۵-۳۴-۳۳-۲۱-۱۷-۱۳-۸	۱۴
۲	توجه و عمل به مستحبات	۳۲-۳۱-۲۷-۲۵-۲۴-۲۳-۱۵-۱۴-۱۱-۹-۳-۲	۱۲
۳	التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز	۴۸-۴۴-۴۲-۳۰-۲۹-۲۸-۱۶-۱۲-۱۰-۷-۶-۱	۱۲
۴	مراقبت و حضور قلب در نماز	۴۹-۴۷-۴۵-۴۱-۳۶-۲۶-۲۲-۲۰-۱۸-۵	۱۰

نمره گذاری پرسشنامه:

هیچ وقت	خیلی کم	گاهی	اغلب اوقات	همیشه	عنوان
۰	۱	۲	۳	۴	امتیاز

کاملاً مخالفم	مخالفم	ناحادی موافق	موافقم	کاملاً موافقم	عنوان
۰	۱	۲	۳	۴	امتیاز

تحلیل (تفسیر) بر اساس میزان نمره پرسشنامه

بر اساس این روش از تحلیل شما نمره‌های به دست آمده را جمع کرده و سپس بر اساس جدول زیر قضاوت کنید. توجه داشته باشید میزان امتیاز های زیر برای یک پرسشنامه است در صورتی که به طور مثال شما ۱۰

پرسشنامه داشته باشید باید امتیاز های زیر را ضربدر ۱۰ کنید

مثال: حد پایین نمرات پرسشنامه به طریق زیر بدست آمده است

تعداد سوالات پرسشنامه * ۱ = حد پایین نمره

حد بالایی نمرات	حد متوسط نمرات	حد پایین نمره
۲۰۰	۱۰۰	۰

امتیازات خود را از ۵۰ عبارت فوق با یکدیگر جمع نمایید. حداقل امتیاز ممکن ۰ و حداکثر ۲۰۰ خواهد بود.

نمره بین ۰ تا ۵۰ : حس انسجام پایین است.

نمره بین ۵۰ تا ۱۰۰ : حس انسجام متوسط است.

نمره بالاتر از ۱۰۰ : حس انسجام بالا است .

پروایی و پایایی:

نتایج بدست آمده در پژوهش انیسی و همکاران (۱۳۸۹) نشان داد که مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز دارای روایی محتوا است. همچنین روایی همزمان آن با مقیاس‌های التزام عملی به اعتقادات مذهبی و جهت‌گیری مذهبی آلپورت مورد تأیید قرار گرفت. نکته قابل توجه در مقیاس ساخته شده آن است که میزان ضریب همبستگی به دست آمده با جهت‌گیری درونی مذهبی آلپورت بیشتر از جهت‌گیری بیرونی است، بنابراین به نظر می‌رسد مقیاس ساخته شده بیشتر جهت‌گیری درونی را مورد سنجش قرار می‌دهد. همچنین نتایج بررسی اعتبار مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز نشان داد که مقیاس از اعتبار همسانی درونی، بازآزمایی و تنصیفی مناسبی برخوردار است. روایی همزمان با مقیاس‌های التزام عملی به اعتقادات مذهبی (نویدی، ۱۹۹۶) و جهت‌گیری بیرونی و درونی مقیاس آلپورت به ترتیب ۰/۶۱، ۰/۳۴ و ۰/۶۲ بدست آمد. ضریب بازآزمایی مقیاس با یک هفته فاصله ۰/۹۶ بدست آمد، همچنین ضریب پایایی پرسشنامه از نظر همسانی درونی ۰/۹۲ است. همچنین ضرایب بدست آمده نشان دهنده معنی داری در سطح $p < 0.001$ است و ضریب تنصیفی مقیاس ۰/۸۷ بدست آمد (انیسی و همکاران، ۱۳۸۹).

در بررسی ساختار عاملی مشاهده شد که مقیاس از ۴ عامل تشکیل شده است که جمعاً ۴۶/۳۰ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند. در مجموع مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز از ۵۰ سوال تشکیل شد، که پاسخ‌های آن به شیوه‌ی لیکرت و به صورت ۵ گزینه‌ای از «هیچ وقت» تا «همیشه» و «کاملاً مخالفم» تا «کاملاً موافقم» تهیه شده است. برای گزینه «هیچ وقت» یا «کاملاً مخالفم» نمره صفر، برای گزینه «خیلی کم» یا «مخالفم» نمره ۱، برای گزینه «گاهی» یا «تاحدی موافقم» نمره ۲، برای گزینه «اغلب» یا «موافقم» نمره ۳ و برای گزینه «همیشه» یا «کاملاً موافقم» نمره ۴ داده می‌شود.

منبع پرسشنامه:

انیسی، جعفر؛ نویدی، احد؛ حسینی نژاد نصرآباد، اعظم، (۱۳۸۹)، ساخت و اعتباریابی مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز، مجله علوم رفتاری، دوره ۴، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۹، صفحات: ۳۱۸-۳۱۳.

Navidi A, Abdolahi H. Relationship between depression and being bound to of Islamic beliefs among high school students in Tehran. J Training and Education,(17)2,1996.9-13. [Persian]

پرسشنامه استاندارد میل به طلاق (فرم ۱۴ سؤالی) روزلت، جانسون و مورو (۱۹۸۶)

میزان تمایل و علاقه‌مندی زوجین به جدا شدن و گسستن روابط زناشویی طی مراحل قانونی است، این مفهوم دارای سه بعد شناختی، عاطفی و رفتاری است، که در بعد شناختی تصورات فرد در مورد طلاق را در بر می‌گیرد و در بعد عاطفی شامل احساسات و عواطف مثبت و منفی فرد نسبت به طلاق است سرانجام بعد رفتاری میزان آمادگی رفتاری فرد را جهت یا علیه طلاق در برمی‌گیرد (یوسفی، ۱۳۸۸؛ به نقل از قادر پور، ۱۳۹۳).

نمره‌ای است که با استفاده از شاخص میل به طلاق بدست می‌آید. و با مجموع مولفه‌های بعد تمایل برای خارج شدن و بعد مسامحه بدست می‌آید.

مولفه های پرسشنامه :

هر بُعد ۷ سوال دارد، بعد تمایل برای خارج شدن (متماایل به طلاق)، بعد تمایل به مسامحه

ردیف	سوالات					
	همیشه	خیلی زیاد	زیاد	کم	خیلی کم	بندرت هرگز
۱						زمانی که از دست همسر ناراحت می شوم به جداییفکر می کنم.
۲						زمانی که بین من و همسر شکر آب می شود به جای مقابله با این مسئله قهر می کنم.
۳						وقتی در ارتباطمان با مشکلات جدی مواجه می شویم، برای پایان دادن به رابطه اقداماتی را انجام می دهم.
۴						هنگامی که از بعضی کارهای همسر واقعاً ناراحت هستم او را به خاطر چیزهایی که به مشکل واقعی نامربوط هستند، مورد انتقاد قرار می دهم.
۵						زمانی که حوصله ام سر می رود (زمانی که از دست او خشمگین می شوم)، پیرامون پایان دادن به رابطه مان می اندیشم
۶						زمانی که از دست همسر ناراحت هستم، تا مدتی او رانادیده می گیرم (به او کم محلی می کنم).
۷						وقتی ما مشکلاتی داریم، من در مورد پایان دادن به رابطه مان بحث می کنم.
۸						زمانی که واقعاً از همسر عصبانی هستم، رابطه ام با او بد می شود.
۹						وقتی که از دست همسر عصبانی هستم در مورد طلاق با او صحبت می کنم.
۱۰						زمانی که من و همسر از دست همدیگر عصبانی هستیم، من راه حل سازش یا مصالحه را پیشنهاد می کنم.
۱						وقتی اوضاع بین ما مطلوب نباشد کارهایی انجام میدهم که همسر را از من دور می کند.
۱						زمانی که از همسر خشمگین هستم، وقت کمتری را با او می گذرانم برای مثال، (وقت بیشتری را با دوستانم می گذرانم، بیشتر تلویزیون می بینم، ساعات بیشتری کار می کنم و غیره).
۱						زمانی که از رابطه مان ناخشنود هستم، وقتم را با دیگران صرف می کنم
۱						زمانی که چیزهایی در مورد همسر وجود دارد که من دوست ندارم کوتاهی ها و نقطه ضعف های او را میپذیرم
۴						و تلاشی برای تغییر دادن او نمی کنم.

نمره گذاری پرسشنامه:

هرگز	بندرت	خیلی کم	کم	زیاد	خیلی زیاد	همیشه
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷

تحلیل (تفسیر) بر اساس میزان نمره پرسشنامه

بر اساس این روش از تحلیل شما نمره‌های به دست آمده را جمع کرده و سپس بر اساس جدول زیر قضاوت کنید. توجه داشته باشید میزان امتیاز های زیر برای یک پرسشنامه است در صورتی که به طور مثال شما ۱۰

پرسشنامه داشته باشید باید امتیاز های زیر را ضربدر ۱۰ کنید

مثال: حد پایین نمرات پرسشنامه به طریق زیر بدست آمده است

تعداد سوالات پرسشنامه * ۱ = حد پایین نمره

حد بالای نمرات	حد متوسط نمرات	حد پایین نمره
۹۸	۴۹	۱۴

امتیازات خود را از ۱۴ عبارت فوق با یکدیگر جمع نمایید. حداقل امتیاز ممکن ۱۴ و حداکثر ۹۸ خواهد بود.

نمره بین ۱۴ تا ۳۳: میزان تمایل به طلاق در حد پایینی می باشد.

نمره بین ۳۳ تا ۶۶: میزان تمایل به طلاق در حد متوسطی می باشد.

نمره بالاتر از ۶۶: میزان تمایل به طلاق در حد بالایی می باشد.

روایی پرسشنامه:

اعتبار یا روایی با این مسئله سر و کار دارد که یک ابزار اندازه‌گیری تا چه حد چیزی را اندازه می‌گیرد که ما فکر می‌کنیم (سرمد و همکاران، ۱۳۹۰). در پژوهش قادرپور (۱۳۹۳)، به منظور بررسی روایی (محتوایی) پرسش نامه مذکور از تنی چند از اساتید و صاحب نظران راجع به محتوای آن سؤال شد و با اعمال تغییرات پیشنهادی ایشان، تأیید نظر ایشان مبنی بر روا بودن ابزار اخذ شد.

پایایی پرسشنامه:

قابلیت اعتماد یا پایایی یک ابزار عبارت است از درجه ثبات آن در اندازه‌گیری هر آنچه اندازه می‌گیرد یعنی اینکه ابزار اندازه‌گیری در شرایط یکسان تا چه اندازه نتایج یکسانی به دست می‌دهد (سرمد و همکاران، ۱۳۹۰). در پژوهش قادرپور (۱۳۹۳)، برای تعیین پایایی پرسشنامه از آلفای کرونباخ استفاده شده است. پایایی پرسش نامه به روش آلفای کرونباخ برای؛ بعد خارج شدن (متماثل به طلاق) (۰/۹۱)، بعد و بعد مسامحه (۰/۸۶) گزارش شده است.

منابع:

قادرپور، محی‌الدین (۱۳۹۳) بررسی اثربخشی مشاوره‌ی گروهی مبتنی بر رویکرد ارتباطی ستیر بر فرسودگی زناشویی و میل به طلاق زوجین مراجعه‌کننده به مراکز مشاوره. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه کردستان. دانشکده‌ی علوم انسانی و اجتماعی.

پرسشنامه ناسازگاری بی‌یر و استرنبرگ (DQ)

دستورالعمل:

ما با کمک مقیاس‌های زیر می‌خواهیم بدانیم که از نظر شما، حیطه‌های مورد اختلاف در زندگی زناشویی تان چیست. همچنین می‌خواهیم بدانیم که آیا این حیطه‌های مورد اختلاف، باعث ایجاد شادمانی، ناراحتی یا احساس بی‌تفاوتی در شما می‌شوند. مثلاً اگر پول، موضوعی است که باعث بروز اختلاف در زندگیتان می‌شود می‌توانید بسته به میزان این اختلاف در مقیاس اول در ذیل شماره‌های ۵، ۶ یا ۷ علامت بزنید. چنانچه در ذیل شماره‌ی ۷ علامت بزنید نشان دهنده‌ی آن خواهد بود که طبق نظر شما، اختلاف زیادی بر سر پول در زندگیتان وجود دارد. اما اگر در ذیل شماره‌ی ۵ علامت بزنید نشان می‌دهد که به نظر شما اختلاف نسبی بر سر پول در زندگیتان وجود دارد.

مقیاس اول							عبارات	ردیف
میزان توافق								
عدم توافق ناشادی			توافق شادی					
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	پول	۱
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	فرزندان	۲
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	مسائل جنسی	۳
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	عشق و محبت	۴
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	انجام کارها با کمک یکدیگر (در اوقات فراغت)	۵
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	دوستان و زندگی اجتماعی	۶
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	پیشرفت و بلند پروازی	۷
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	سیاست	۸
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	تحصیل فرزندان	۹
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	مذهب	۱۰
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	موارد دیگر (مشخص نمایید)	

معرفی پرسشنامه:

پرسشنامه ناسازگاری (DQ) توسط ارنست جی. بی. یر و دانیل پی. استرنبرگ (۱۹۷۷) ساخته شده است که از ۱۰ گویه تشکیل شده است که به منظور سنجش ناسازگاری و ناشادی در روابط زناشویی بکار می رود. تعارض عبارت است از یک حالت هیجانی منفی که به علت ناتوانی در انتخاب دست کم یکی از دو هدف ناسازگار و سازگار به وجود می آید. زندگی مشترک همواره با دورنمایی زیبا برای زوجین آغاز می شود اما به دلیل تفاوت هایی بین زن و شوهر ها که ناشی از تربیت در دو محیط متفاوت است ناسازگاری بوجود می آید.

تعریف مفهومی:

بروز تعارض در روابط انسان ها با یکدیگر امری رایج و اجتناب ناپذیر است. تعارض پدیده ای است که به موازات عشق در ارتباط زناشویی به وجود می آید و امری غیر قابل اجتناب است. تعارض زمانی پیش می آید که اعمال یک فرد با اعمال فرد دیگر تداخل پیدا می کند، همچنان که دو فرد به یکدیگر نزدیک تر می شوند نیروی تعارض افزایش می یابد. تعارض بین اعضای خانواده به وحدت و یکپارچگی آن ضربه می زند. شدت تعارض موجب بروز نفاق و پرخاشگری و ستیزه جویی و سرانجام اضمحلال و زوال خانواده می گردد. کانون خانواده ای که بر اثر تعارض و نفاق و جدال بین زن و شوهر آشفته است آثار مخربی در حیات کودکی فرزندان و خانواده به جای می گذارد که در سال های آتی به صورت عصیان و سرکشی از مقررات اجتماعی بروز می کند

روش نمره گذاری و تفسیر پرسشنامه:

هر یک از ماده ها به طور مجزا بر روی یک مقیاس هفت درجه ای نمره گذاری می شود. می توانید بسته به میزان اختلاف در مقیاس اول در ذیل شماره های ۵، ۶ یا ۷ علامت بزنید. مثلا چنانچه در ذیل شماره ی ۷ علامت بزنید نشان دهنده ی آن خواهد بود که طبق نظر شما، اختلاف زیادی بر سر پول در زندگیتان وجود دارد. اما اگر در ذیل شماره ی ۵ علامت بزنید نشان می دهد که به نظر شما اختلاف نسبی بر سر پول در زندگیتان وجود دارد. بنابراین در انتها از حاصل جمع نمرات، نمره کل خواهیم داشت که نمرات بالاتر نشانگر تعارض و ناشادی بیشتر است.

روایی و پایایی

این پرسشنامه ترجمه شده از روی یک ابزار به زبان انگلیسی است که تاکنون در ایران اجرا نشده است و نیازمند اعتباریابی (سنجش روایی و پایایی) است. اما در پژوهش بی ی (۱۹۹۷) آلفای کرونباخ ۰.۹۰٪ گزارش شده همچنین این پرسشنامه از یک روایی همزمان نسبی برخوردار است زیرا درجه بندی های تعارض با درجه بندی های ناشادی همبستگی معناداری دارند و بین نمرات آن و یک دامنه از درجه بندی های رفتار صمیمانه همبستگی هایی وجود دارد. همچنین در خلال یک سال تأهل یک تغییر معنادار در زوجین مشاهده شده است (میانگین کل از ۱۹ به ۲۵/۳۳ تغییر یافته است) که نشان دهنده ی میزانی از روایی پیش بین برای DQ می باشد.

منبع پرسشنامه:

Beier, E. G. and Sternberg, D. P. (1977). Marital communication, Journal of Communication, 27, 92-100.

Abstract:

The family is the most suitable place to meet human needs and the best platform to provide security and peace of mind. One of the reasons for the social harm of divorce in families is the weak relationship between man and God, avoidance of religious duties and not praying. The purpose of this study is to investigate the relationship between offering prayers and the tendency to divorce and family disputes in Ardabil. The present study was conducted using Pearson correlation coefficient method and two questionnaires of divorce orientation and commitment to prayer were used to collect information. The method of work in this research is navigation. The statistical population in this study is a number of couples who have referred to counseling centers for family disputes and also to divorce in family courts in Ardabil and the statistical sample of 384 of these couples has been selected by simple random sampling. Spss software was used to analyze the data and test the research hypothesis. Pearson correlation coefficient was used to test the hypotheses. The results show a correlation coefficient, shows an inverse relationship between offering prayers with a tendency to divorce and family disputes, There is significance

Keywords: Prayer, divorce, family, family

استاندارداری اردبیل

پژوهش دفتر برنامه ریزی، نوسازی و تحول اداری

Final report of the research plan

Title:

Investigating the Relationship between Praying and Reducing Family
Disputes and Divorce (Case Study: Ardabil)

Executor of plan :
Dr. Mohsen Alaei

This project has been implemented with the approval and financial support of
Ardabil Governor.

2021-2020